

ИНОВАТИВНА ОБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА
ЗА НЕПРЕКЪСНАТО ПРОФЕСИОНАЛНО
ОБУЧЕНИЕ В СФЕРАТА НА КУЛТУРНИТЕ
И ТВОРЧЕСКИ ИНДУСТРИИ

ЗА БУКВИТЕ
ОПИСМЕНЕХЪ

София • 2018

Е-сборник

ИНОВАТИВНА ОБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА ЗА НЕПРЕКЪСНАТО ПРОФЕСИОНАЛНО ОБУЧЕНИЕ В СФЕРАТА НА КУЛТУРНИТЕ И ТВОРЧЕСКИ ИНДУСТРИИ

Съставители

проф. дфн Иванка Янкова

доц. д-р Румелина Василева

ЗА БУКВИТЕ
ОПИСМЕНЕХЪ

София • 2018

*Електронният сборник е създаден с подкрепата на Фонд „Научни изследвания“ на Министерството на науката и образованието на Република България в рамките на научноизследователския проект № ДН05/1 от 14.12.2016 с изпълнител – Университетът по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ), Факултетът по библиотекознание и културно наследство (ФБКН).
УниБИТ чрез ФБКН носи цялата отговорност за съдържанието на изданието.*

Изображението на корицата е на абстрактната художничка Кристина Хемерлинг (<kristinahemmerlingart.wordpress.com>)

НАУЧЕН РЕЦЕНЗЕНТ

Проф. дн Иванка Павлова

© проф. дфн Иванка Янкова, съставител, 2018

© доц. д-р Румелина Василева, съставител, редактор, 2018

© Издателство За буквите – О писменехъ, 2018

ISBN 978-619-185-326-7

Съдържание

Въведение	9
Проучване и анализ на добри практики на професионално продължаващо образование и обучение в интерактивна образователна среда в България	13
<i>Доц. д-р Силвия Станчева, Доц. д-р Румелина Василева, Проф. дфн Иванка Янкова, докторант Деница Димитрова.....</i>	
<i>Въведение</i>	<i>13</i>
<i>Постановка на проблема</i>	<i>15</i>
<i>Дискурсивен анализ</i>	<i>20</i>
<i>Изводи и препоръки</i>	<i>30</i>
<i>Заключение</i>	<i>33</i>
<i>Използвани източници.....</i>	<i>34</i>
Проучване и анализ на чуждестранни добри практики на професионално продължаващо образование и обучение в интерактивна образователна среда	37
<i>Проф. д-р Иванка Павлова, Доц. д-р Румелина Василева, Доц. д-р Силвия Станчева, д-р Цветелина Димитрова</i>	
<i>Въведение</i>	<i>37</i>
<i>Постановка на проблема</i>	<i>38</i>
<i>Дискурсивен анализ</i>	<i>42</i>
<i>Изводи и препоръки.....</i>	<i>56</i>
<i>Заключение</i>	<i>58</i>
<i>Използвани източници.....</i>	<i>58</i>
Комуникационна образователна среда за професионалисти през XXI век – споделена отговорност за качество	63
<i>Проф. д-р Иванка Павлова, Проф. дфн Иванка Янкова, Доц. д-р Румелина Василева.....</i>	
<i>Въведение</i>	<i>64</i>
<i>Постановка на проблема</i>	<i>65</i>
<i>Дискусия.....</i>	<i>68</i>
<i>Заключение</i>	<i>73</i>
<i>Признание и благодарности.....</i>	<i>74</i>

<i>Използвани източници</i>	74
Насоките на ЮНЕСКО за интерактивни образователни процеси, приложени в УниБИТ	77
<i>Проф. д-р Иванка Павлова, Проф. дфн Иванка Янкова, Доц. д-р Силвия Станчева</i>	77
<i>Въведение</i>	77
<i>Форми и методи на интерактивно обучение, използвани при обучението на студентите в УниБИТ</i>	83
<i>Заклучение</i>	87
<i>Използвани източници</i>	88
Опитът на УниБИТ в професионалната подготовка и квалификация на библиотечните специалисти	90
<i>Проф. дфн Иванка Янкова, Докторант Деница Димитрова</i>	90
<i>Въведение</i>	90
<i>Обучение по библиотечно-информационни науки</i>	91
<i>Научноизследователски проекти</i>	92
<i>Проекти за студентска и преподавателска мобилност</i>	95
<i>Допълнителна професионална квалификация</i>	99
<i>Заклучение</i>	100
<i>Използвани източници</i>	101
Комуникационен модел на интерактивна образователна среда	103
<i>Проф. д-р Иванка Павлова, Проф. дфн Иванка Янкова, Доц. д-р Силвия Станчева</i>	103
<i>Въведение</i>	104
<i>Проект на комуникационен модел</i>	104
<i>Проектни задачи</i>	107
<i>Иновативната бяла дъска</i>	109
<i>Очаквани резултати</i>	110
<i>Перспективи</i>	113
<i>Заклучение</i>	115
<i>Използвани източници</i>	115
Визуална култура и културни политики в условията на новата геополитическа и социокултурна ситуация на Балканите и Югоизточна Европа в контекста на	

образованието по изкуствата и културата през целия живот	116
<i>Проф. д-р Евгени Велев</i>	116
<i>Въведение</i>	117
<i>Преглед на литературата</i>	117
<i>Политики за културно включване и обучение</i>	124
<i>Заключение</i>	127
<i>Използвани източници</i>	128
Проблемът „маркетинг на обществените медии“ и новите компетенции	130
<i>Проф. дфн Иванка Янкова, Доц. д-р Румелина Василева, Д-р Косара Илиева</i>	130
<i>Въведение</i>	130
<i>Особености на медийния пазар</i>	131
<i>Пазарни и непазарни дефекти на електронния пазар</i>	132
<i>Маркетингови стратегии в управлението на медиите</i>	133
<i>Регионалните медии и проблемът със свръхпредлагането на еднообразна информация</i>	138
<i>Проблемът с лобирането и застъпничеството</i>	142
<i>Обучение и квалификация</i>	145
<i>Заключение</i>	145
<i>Използвани източници</i>	146
Професионалното и продължаващото обучение в сферата на културните и творчески индустрии – възможности за професионална реализация	148
<i>Доц. д-р Силвия Станчева, Гл. ас. д-р Камелия Нушева, Ас. Боряна Хаджиева</i>	148
<i>Въведение</i>	149
<i>Използвани източници</i>	149
New Vision for Flexible Dual Vocational Education and Training	149
<i>Prof. DSc Ivanka Yankova, Assoc. prof. Dr. Rumelina Vasileva, Dr. Tzvetelina Dimitrova, Prof. DSc of Economic Stoyan Denchev, Assoc. prof. Dr. Silviya Stancheva</i>	149
<i>Introduction</i>	150
<i>The Hypothesis and Review of Literature</i>	152

<i>Methodology</i>	156
<i>Expected Results</i>	157
<i>Discussion</i>	159
<i>Accompanying Problems to Solve</i>	159
<i>Established Good Practices and Approaches for Vocational Training</i>	161
<i>Conclusions</i>	163
<i>Acknowledgements</i>	164
<i>References</i>	164

Innovative Opportunities of the Contemporary Interactive Educational Environment in the Area of Cultural and Creative Industries169

<i>Assoc. prof. Dr. Rumelina Vasileva, Chief. assist. Dr. Kamelia Nusheva, Prof. DSc Ivanka Yankova, Prof. Dr. Ivanka Pavlova</i>	169
<i>Introduction</i>	170
<i>Review of Current Situation</i>	172
<i>Research Aims and Hypotheses</i>	173
<i>Methodology</i>	175
<i>Discussion</i>	176
<i>Results</i>	178
<i>Conclusions</i>	181
<i>Acknowledgments</i>	181
<i>References</i>	182

Information Literacy for Developing Skills to Organize Advocacy Campaigns in Libraries, Based on Interactive Communication Model Used in Vocational and Continuing Training186

<i>Prof. Dsc Ivanka Yankova, Assoc. prof. Dr. Dobrinka Stoykova, Assoc. prof. Dr. Rumelina Vasileva, Assoc. prof. Dr. Silvia Stancheva</i>	186
<i>Introduction</i>	187
<i>The Hypothesis</i>	187
<i>Problems and achievements in the library advocacy campaigns in Bulgaria</i>	188
<i>Choosing Interactive Forms for Workplace Literacy Training according to the Goal. Advantages and Weakness of Different Forms of Teaching</i>	192
<i>Conclusions</i>	196
<i>Acknowledgements</i>	197
<i>References</i>	197

Проучване на добри практики в интерактивната образователна практика за учене през целия живот в сферата на културните и творческите индустрии в България. Тематичен библиографски ресурс	199
<i>Доц. д-р Румелина Василева.....</i>	<i>199</i>
<i>Въвеждащи думи</i>	<i>199</i>
<i>Добри практики – България</i>	<i>200</i>
<i>Историографски материали по темата за професионалното образование и обучение.....</i>	<i>200</i>
<i>Теоретични и научнопрактически разработки.....</i>	<i>201</i>
<i>Списания по професионално образование и обучение.....</i>	<i>236</i>
Проучване на добри практики в интерактивната образователна среда за учене през целия живот в сферата на културните и творческите индустрии. Международен опит. Тематичен библиографски ресурс	238
<i>Доц. д-р Румелина Василева.....</i>	<i>238</i>
<i>Въвеждащи думи</i>	<i>238</i>
<i>Чуждестранни добри практики</i>	<i>239</i>
<i>Европейски програми</i>	<i>239</i>
<i>Концепции и практики в други страни.....</i>	<i>240</i>
<i>Списания по професионално образование и обучение.....</i>	<i>265</i>
Вместо заключение.....	272

Въведение

Създаването на интерактивна образователна среда в следдипломното продължаващо и професионално обучение е един от аспектите на иновациите в обучението за професионална подготовка на кадри, т.к. иновирането на професионалната подготовка на бъдещите кадри и качеството на мениджърската им дейност в практиката са в пряка зависимост.

Един от важните етапи на процеса на учене през целия живот е самосъзнанието на личността да не разчита само на образователната система, а да доизгражда себе си и чрез индивидуализирано образование. Членовете на информационното общество, и особено лидерите му, са в непрекъснат процес на квалификация в динамично променящия се свят – чрез перманентно образование и самообразование през целия живот.

Затова и актуалността на темата се обуславя от необходимостта от обвързването на концепцията за Национална стратегия за учене през целия живот (2014-2020) с основните принципи, залегнали в редица европейски стратегически документи, свързани с професионалното и продължаващото обучение, вкл. и в сферата на културните и творчески индустрии. Тези принципи се основават на разбирането, че ученето през целия живот помага за утвърждаване на човешкото право на образование и участие в образователните и културни процеси за развиване на индивидуални способности, за подобряване на качеството на образованието и за насърчаване на изразяването на културното многообразие.

Актуалността на темата се обуславя също и от непрекъснатото нарастващата роля на познанието и планирането на взаимовръзките, взаимоотношеностите и взаимозависимостите между образованието,

културата и изкуството, съотнесени към локализационните процеси на социална трансформация, културна интеграция и икономическа поляризация за доброто и ефективно функциониране на системите на образованието и културата в културно-образователен и в нравствено-естетически аспект. Оттук и необходимостта от подобряване на качеството и ефективността на интерактивна образователна среда в сферата на културните и творческите индустрии, чрез прилагането на гъвкав комуникационен модел.

Интересът на проектния екип към продължаващото професионално образование и обучение е голям и творческите намерения за последователни научни изследвания на компетентностно базираното професионално обучение са налице. За всички нас, и като преподаватели, са важни резултатите в постигането на компетенции, които гарантират способност за адекватни действия в различни ситуации у обучаваните. Затова създаването и интегрирането на комуникационен модел на интерактивна образователна среда, според нас, гарантира успех в една силно конкурентна, динамична, бързопроменяща се сфера. Очакванията ни са да направим своите стъпки към промяната на образователната парадигма, съобразно отличителните начини на възприемане на информация и учене на различните образователни таргет групи – дигитално поколение, възрастни, дипломирани специалисти в различни области. Обучаващите се в дигиталната ера се нуждаят и изискват адекватни методи на обучение, които да включват интерактивни методи, уеббазирано обучение, аудио- и визуални стимули за представяне и възпроизвеждане на информацията от учебното съдържание, работа в група, дейности на принципа на ролевите игри и т.н. Това налага необходимостта от прилагане на съвършено нов подход в преподаването. Но не самоцелен подход на употреба на различни дигитални средства, а такъв, който да интегрира комуникационните технологии в учебното

съдържание, да осигурява по-голяма автономност на обучаемите при тяхната подготовка, да насърчава работата им в групи по осъществяването на различни проекти и да им предоставя възможности за пълноценна изява. Подход, който да включва употребата на интерактивни методи в хода на обучението, чрез който целевите групи да развиват интердисциплинни компетенции – ключови за тяхната успешна бъдеща професионална реализация.

Настоящият сборник се издава в рамките на проект „Комуникационен модел на интерактивна образователна среда за непрекъснато и следдипломно професионално и продължаващо обучение в сферата на културните и творчески индустрии“, финансиран от ФНИ към МОН, разработен в съответствие с програмите „Учене през целия живот“ и „Хоризонт 2020“. Има за цел да допринесе за формирането на успешни практики и ефективни политики както на образователните институции, така и на тези, които са отговорни за устойчивото функциониране на системите на културните и творчески индустрии. Търсенията на авторите се основават на съвременната модерност и в този смисъл по същество сборникът представлява наръчник с изследвания и анализи на българския и чуждестранен опит на институциите в сферата на ученето през целия живот. В сборника е включен и опитът на Университета по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ) в професионалната подготовка на квалифицирани специалисти и на Центъра за продължаващо обучение, и на Центъра за професионално обучение (ЦПО) към УниБИТ. Представени са различни концепции за комуникационен модел, разгледан е проблемът с маркетинга и популяризирането на професионалното обучение и ЦПО, възможностите за професионална реализация, визиите за гъвкаво дуално обучение, новите възможности за иновации в продължаващото професионално обучение в областта на културните и творческите индустрии и провеждането на

културни политики за изграждане виртуална и визуална култура у обучаваните.

Резултатите от всички проведени изследвания, работни посещения, контакти, обмяна на опит и добри практики се представят на читателите на сборника, част от тях във вида, в който са презентирани на авторитетни форуми.

Надяваме се това издание да се приеме добре от академичната общност и да бъде полезна подкрепа за всички заинтересовани участници в процеса на продължаващото професионално образование и обучение.

Екипът

на проект „Комуникационен модел на интерактивна образователна среда за непрекъснато и следдипломно професионално и продължаващо обучение в сферата на културните и творчески индустрии“,

2016-2018 г.

Проучване и анализ на добри практики на професионално продължаващо образование и обучение в интерактивна образователна среда в България

*Доц. д-р Силвия Станчева, Доц. д-р Румелина Василева,
Проф. д-р Иванка Янкова, докторант Деница Димитрова*

Резюме. Целта на настоящия анализ е да представи десет добри практики и методики за професионално и продължаващо образование и обучение в България, като по този начин да се изведат основните тенденции, подходи, политики, стратегии, практики и проблеми в управлението и развитието на този динамичен и стратегически важен процес. Изследването се провежда в рамките на проекта „Комуникационен модел за интерактивна образователна среда за непрекъснато и следдипломно професионално и продължаващо обучение в сферата на културните и творчески индустрии”, финансиран от ФНИ към МОН.

Ключови думи: добри практики, програми и проекти, продължаващо професионално образование и обучение, обучение на възрастни, обучение на дигиталното поколение, учене през целия живот, *knowledge workers*

Въведение

Значимостта на професионалното образование и обучение като ключов елемент на съвременната свръхдинамична социално-икономическа среда е безспорна и това се определя от нуждата на модерните икономики от т.нар. „работници на знанието (*knowledge workers*), способни да отговарят адекватно на непрекъснато променящите се потребности от професионален капацитет, стъпващ на обновяеми съвременни знания и умения. Технологичните и социодемографските промени определено скъсяват „срока на годност“ на уменията на всички типове работна сила. Независимо от наличните им компетенции, на работниците, служителите,

мениджърите постоянно им се налага ад хок да преосмислят нуждата от обучение през целия си трудов живот. Факт е, че повечето образователни системи са класически, изградени около образованието на деца и подрастващи, и не притежават готовността и философията за образование на възрастни. Изследванията потвърждават, че в световен мащаб почти 35% от потенциала на човешкия капитал остава без работа, поради липса на обучение или заетост [14]. Индексът на човешкия капитал открива пропуски във всяка страна и очертава перспективи пред икономиките. Факт е, че настоящите образователни системи се стремят да развиват когнитивни умения, без да отделят внимание на култивирането на умения, свързани с капацитета на индивида да сътрудничи, да създава иновации, да управлява самостоятелно и да решава сам проблеми. И това е основна причина инвестициите в образованието да не съдействат достатъчно за пълноценното вливане на образованите вече млади хора в пазара на труда. Напротив, увеличават се тенденциите на образовани безработни и на работещи не по специалността. В резултат – големи демографски сегменти остават икономически слабо- или неактивни.

Професионалното образование осигурява предимства на пазара на труда. Факт е, че индивидите с професионална квалификация са икономически по-активни, с по-висока заетост и сред тях има по-малко безработни. Професионалнообразованите индивиди работят в сравнително по-високоплатени и по-високопродуктивни сектори на икономиката, като разликата в заплащането в някои сектори достига до 50% от средното равнище за страната. Безспорно е, че образователната таргет група на обучените по професия се представя по-добре на пазара на труда спрямо таргет групата с общообразователна подготовка. В този смисъл именно продължаващото професионално обучение е факторът, който съдейства на служителите да изкачват по-ефективно корпоративната стълба в своята професионална област. По този начин при 9/10 от случаите работодателите

признават усилията за развитие на индивида с повишаване на възнаграждението [18]. Според направени измервания [18] 35% от уменията, изисквани за работни места в различните отрасли, ще се променят до 2020 година, като поне 1 от 4 работници преживява разминаване на собствените си умения спрямо тези, изисквани от заеманото от него работно място [14, 16]. Според поведени допитвания, „дните на работата в продължение на 40 години на едно работно място и пенсионирането с добра пенсия, вече ги няма“ [17]. Днес средната продължителност на работа на едно работно място е драстично скъсена (около 4 години или 10 пъти). Този бърз темп на промяна на работните места и на уменията означава, че има нарастващо търсене и на актуализирането на компетенциите. Генералният извод от тези констатации е, че предоставянето на права и мотивирането на работниците да трансформират и актуализират своите умения са основна грижа на бизнеса, правителството и гражданското общество.

Постановка на проблема

Недостигът на професионално подготвени кадри, неоптимизираното време и ресурси, които работодателите и работниците отделят за продължаващо професионално образование, са сред основните фактори, които не стимулират пълноценно развитието на професионалното образование и обучение в България. Бизнесът все по-трудно намира подготвени кадри, работодателите все повече са принудени сами да квалифицират служителите си. Но този процес е хаотичен, неорганизиран, научно необоснован по отношение педагогически принципи, дидактически подходи и информационни стратегии. Освен това, без подходяща технологична и академична подкрепа, обучението е малко ефективно. Възможностите за работа днес са работни места от XXI век, но начинът, по който повечето служители изпълняват работата си, все още по характер е в

миналото столетие. Основната причина е именно в начина, по който социумът обучава и образова индивидите.

Затова като все по-важен приоритет се очертава качеството на професионалното образование и обучение. За постигането му се изискват системни реформи – нормативни промени (Кодекс на труда, Закон за насърчаване на заетостта, Закон за професионалното образование и обучение, Закон за висшето образование, Закон за занаятите, Стратегия за развитие на професионалното образование и План за изпълнението ѝ); въвеждане на дуално обучение (образование чрез работа); прилагане на иновативни практики и интерактивни методи; мотивация на заинтересованите участници за промяна и повишаване на репутацията. Конкурентоспособността директно се определя от непрекъснатото обучение на служителите. В идеалния случай всяка компания трябва да има план за развитието на всеки свой служител и този план трябва да разписва пътната карта на кариерата, пътищата за развитие и необходимите програми за обучение, за да имат служителите възможности да развиват необходимите знания и умения [25]. Проведени са много научни изследвания и емпирични анализи, които доказват, че качествено професионално образование оказва висок положителен ефект върху работната сила (повече възможности за работа, по-голяма заетост, по-високо възнаграждение), върху икономиката (по-висока производителност на труда, по-ниски разходи за допълнително обучение на служителите, по-ефективно управление на бизнеса, по-бърз икономически растеж) и върху държавата (по-ниски социални разходи, по-високи данъчни приходи, по-добър социален капитал) [9].

Системите за обучение на възрастни, където те съществуват, са голяма ниша (защото са насочени към индивидите, а не към системните субекти) за непрекъснато, колективно обучение, преквалификация и усъвършенстване на работната сила. В интерес на истината, през XIX в.

огромното придвижване на населението от селата към градските центрове провокира създаването на основна и средна образователна система за обучение на работната сила за „новия“ свят на механизирани и канцеларска работа в градовете. През ХХ век работата е предимно във фабриката и в завода. Изградената през миналия век образователна система за професионална квалификация, с някои модификации, и днес е подходяща за обучение на добри работници и ръководители. Днес обаче, през ХХІ век, развитието на нови модели на работа (на свободна практика, работа от разстояние, работа от дома), необходимостта от по-голяма гъвкавост, от работа с дистрибутори и отдалечени екипи, от мащабиране за по-ефикасна адаптация към непрекъснато променящите се условия – определят бъдещето на работата през новия век. В противоречие с всичко това влиза традиционният подход на образователната система към обучаваните чрез фиксиран набор от стъпки в началното и в средното образование, а и в известна степен – във висшето. Професионалното образование осигурява лесно първоначално наемане, но не гарантира сигурност на работно място. Неслучайно работодателите все повече търсят не служители със специализирано образование, а такива, способни на гъвкавост, адаптивност, креативност и талант за иновации. Неформалното обучение за „работа с другите“, „работа в екип“, „ролеви модели“ и т.н. често се затруднява от неефективни технократски инструкции и липсва в училищните и академичните програми. По-добрият подход е да се инвестира в „умни комбинации“ от пряко свързани с бизнеса обучителни програми, които развиват меки, твърди и „напречни“ трансверсални умения като: комуникативни, предприемачески и мрежови умения за работа в екип и интердисциплинни подходи; иновационни умения и умения за справяне със сложни проблеми; умения за творчество, способности за мотивация и управление на времето; умения за справяне с предизвикателства с излизане от зоната на комфорт – на основата на

метакогнизацията¹, т.е. необходима е обща когнитивна база, за да се усвоят и приложат нови компетенции и следователно – това е жизнено важно условие за учене през целия живот.

Професионалното обучение е добра основа за изграждане на умения за работа, но те трябва да се актуализират постоянно в процеса на кариерното развитие. Именно тази драстична промяна в стратегията на управление и развитие на персонала не остава незабелязана от пазара, който създава хиляди глобални фирми за електронно обучение. Добър пример в това отношение е професионалната мрежова платформа LinkedIn, която предлага курсове чрез услугите LinkedIn Learning [20] и Pluralsight [22], с библиотека с видеоклипове за обучение по заявка и за оценка. Компанията Amazon, базирана на облачна технология, също изгражда образователна платформа – Amazon Education [15]. Затова и сертификатите днес се очертават като най-бързо растящата форма на удостоверяване на придобитото следучилищно образование, получавани по време на продължаващо и/или професионално образование във фирми, центрове, колежи, университети, които са достатъчно предприемчиви да развият онлайн и модулно обучение.

Едва напоследък виртуалното образование е обект на осмисляне като добро решение за подходяща квалификация и намиране на работа. Моделът обаче трябва да е изключително динамичен и гъвкав, защото уменията, които изгражда, остаряват още в края на една традиционна четиригодишна степен на обучение. Ако „полуживотът“ на уменията за работа е приблизително пет години (т.е. на всеки пет години това умение

¹ Знанието на индивида за самите процеси на познание, „познание за познанието“, „мислене за мисленето“, „познаване на знанието“, „осъзнаване на съзнанието“, умения за мислене от по-висш порядък – метакогнизацията има много форми, включва познания за това кога и как да се използват конкретни стратегии за обучение или за решаване на проблеми. Дефинирани са два компонента: знание за познанието и регулиране на познанието [21, 23]. Академичните изследвания по метакогнизация търсят връзките на междкултурното учене между учители и ученици и предполагат, че осъзнаването на връзките и възможностите на паметта, стимулите и разрешаването на проблеми (евристика) е инструмент, който помага на хората за оцеляване в динамична среда.

става наполовина ценно от това, което е представлявало преди това), то това означава, че за всеки индивид е важно да прави оценка на собствените си умения на всеки две-три години и да има готовност за ново обучение. Обучението на работното място също не е достатъчно като самостоятелен инструмент, за да се запълни постоянно отварящата се празнина. Следователно, индивидите трябва да култивират собствена мотивация за постоянно развитие на уменията си, да осъзнават, че се нуждаят от продължаващо обучение и да разбират собствената си отговорност за образованието си като потенциал за по-високи доходи и просперитет. Същевременно, „много от уменията, които са били необходими при отпадащите работни места, са приложими за други работни места, за които расте търсенето“ [2], защото големите промени са успешни, ако се решават с малки стъпки, но последователно и неотклонно. Факт е, че индивидите все по-често се възползват от възможностите за самообразование чрез относително евтини масови онлайн курсове по кратки програми с практически препоръки и съчетават кариера и учене чрез образователни платформи, издаващи онлайн сертификати. Придобитите знания обаче, ако не се прилагат постоянно, се забравят.

В бързопроменящия се пазар за доставчиците на образователни професионални услуги е важно да прилагат ефикасни бизнес стратегии, които да максимизират синергията между ученето през целия живот и производителността на работната сила. Предлагането на образователни услуги за учене през целия живот по електронен път е отличен начин за постигане на качествени резултати в кратък срок и затова в контекста на непрекъснатото образование този подход е стратегически. Целта е да се поддържа и развива работната сила, да се оценяват работните функции, да се разработват изисквания и да се осъществява ефикасен контрол с положително въздействие в рамките на съответната организация, и да се

помогне на служителите да придобиват необходимите знания и умения, които да съдействат за професионалното им развитие.

По данни на Института за пазарна икономика през 2015 г. обучението за квалификация и преквалификация са един от основните приоритети в Националния план за действие по заетостта (НПДЗ), в който са предвидени дейности по придобиване на нова квалификация, повишаване на квалификацията и уменията на заетите и безработните лица, както и за постигане на по-добро съответствие с потребностите на пазара на труда. За изпълнение на тези дейности се използват финансови средства от държавния бюджет и европейски средства (за новия програмен период на ОП РЧР и Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“). Агенцията по заетостта е натоварена с организацията на обученията за безработни лица от най-уязвимите групи в съответствие с потребностите на пазара на труда. Някои от социалните партньори (КНСБ, КТ „Подкрепа“, АИКБ и БСК) и Държавно предприятие „Българо-германски центрове за професионално обучение“ също участват в провеждането на обучение за придобиване на професионална квалификация и на ключови компетентности [9].

За да се създаде солидна и приобщаваща система за образование и обучение за възрастни, бизнесът, правителството и гражданското общество трябва да са заедно от една страна на „барикадата“, за успеят да изградят общия фундамент за създаване на професионализирани „knowledge workers“ чрез стратегически и координирани действия във всички отрасли.

Дискурсивен анализ

За целите на изследването са подбрани няколко добри практики и методики, които поставят основни проблеми в областта на професионалното образование и обучение у нас.

Безспорно, най-подходящ по темата на анализа е *Наръчникът за служители – директори, методисти и членове в учебно-методическите съвети в центрове за професионално обучение* (2014) на НАПОО [7], в който се прави подробен преглед на приложимите модели, стандарти и понятия в областта на управлението на качеството в професионалното обучение; на процедурите за управление на центрoвете за професионално обучение (ЦПО) за постигане на устойчив успех (планиране, прилагане, оценка, преразглеждане). Наръчникът описва възможностите на основните процеси и аспекти на управлението на ЦПО, независимо от големината и професионалната им насоченост и има за цел да подпомогне работата на ЦПО в България за прилагане и подобряване на системите си на управление на качеството, за да бъдат в полза на клиентите, на себе си и на бизнеса като доставчици на обучителни услуги, да управляват по-добре рисковете, да постигат взаимноизгодни отношения на сътрудничество със заинтересованите страни. Както заявяват авторите, „не е тайна, че постигането на добри практики не се случва за един ден, а изисква постоянни действия за подобряването на представянето на Центъра. Началната точка за това ще е промяната на отношението на ръководството и служителите в Центъра. С правилен подход мерките, описани в Наръчника, могат да бъдат прилагани, което ще доведе до видима промяна в качеството на професионалното обучение“ [7]. Наръчникът се основава на Общата рамка за осигуряване на качеството (Common Quality Assurance Framework (CQAF) Invocational Education and Training), част от Копенхагенския процес на ЕС в областта на професионалното образование и обучение, и е полезен със споделения опит от добри практики, с речника с дефиниции и с оперативните документи и примерни формуляри, дадени в приложения.

Пряко с наръчника си кореспондира документът „*Споделени добри практики от Учебна визита No 36*“ [12] – резултат от международен

проект на тема: Сътрудничество между образователни и обучителни институции, бизнес и местни общности, в сътрудничество с ЦРЧР по Програма за учене през целия живот на ЕС. Програмата „Учебни визити“ представлява част от „Хоризонталната програма“ на Програма „Учение през целия живот“, в съответствие с дейност „Политически развития и иновации“ и има за цел да предизвика обмен на опит и добри практики между представителите на държавата-домакин и представителите на държавите-участнички. По този начин се насърчава общоевропейското сътрудничество в рамките на ученето през целия живот. Участието в Учебната визита е важен инструмент за учене, според автора на отчета. Споделени са практики от учебна визита в учебния център *Maison familiale rurale – MFR*, Франция, който има сключени договори с правителството и местните власти за предоставяне на професионално образование и обучение на работното място за младежи и възрастни и за предлагане на добро професионално ориентиране за популяризиране на социалното и професионално включване на работната сила в трудовия процес. Списъкът на страните-участнички включва седем европейски държави: Франция, България, Румъния, Естония, Италия, Германия. Сред представените добри практики се открояват: френската система за редуване на теоретично и практическо обучение (*the alternation system*), ежегодното обучение на обучители, проектите за мобилност и изградената широка база данни и мрежа с местни контакти; германската национална програма за професионално ориентиране на младежи в общообразователните училища, работата с родители в процеса на професионално ориентиране; румънските гъвкави учебни програми за студенти според нужните умения за съответната професия; белгийският специфичен подход за посредничество при намиране на работа на завършилите ученици или при регистрирането им в Агенция по заетостта; италианските подходи за образователна среда; българските подходи за

интегриране на резултати от проекти по европейски програми в ПОО за възрастни и в създаването и адаптирането на учебни програми за нови умения. В отчета се обобщават най-важните европейски предизвикателства пред професионалното обучение и се правят общи изводи от резултатите на визитата [12].

Впечатляващо издание е електронната книга „*100+ Вдъхновяващи добри практики*“ в сферата на кариерното консултиране, създадена по проект „Прометей“ (2014), финансиран с подкрепата на Програма Еразъм+ на ЕК [10]. По същество представлява виртуална библиотека за добри практики в кариерното консултиране и ориентиране в България, Австрия, Великобритания, Гърция и Италия². Представено е описание на добрите практики, информация за целевата група и вида на практиката, методология и прилагане, цели и резултати, контакти на авторите или собствениците им. Добрите практики са подредени по азбучен ред на страните, в които се реализират успешно, и представят опит по предлагането на кариерни услуги, обучителни продукти, обучителни дейности (семинари, стажантски програми и др.), инструменти за оценка, дни на кариерата, мрежи, сайтове и др. Основните целеви групи са ученици, студенти, млади и по-възрастни хора, работещи и безработни лица, представители на уязвими групи като хора с физически или психически увреждания, от малцинствата или от маргинализирани групи, мигранти и др. Сътрудничеството по иновации е координирано от Фондация на бизнеса за образованието. Към комплекта е предложен и свободен достъп до мобилни приложения и инструменти, които да осигурят допълнителни ресурси за кариерните консултанти, с помощта на които да предоставят по-качествени услуги за своите клиенти. Комплектът Прометей включва 25 иновативни инструмента за кариерно консултиране.

² Към момента са 113 добри практики от България, Австрия, Гърция, Италия, Великобритания, Словения и Холандия.

По-голямата част от упражненията са подходящи за традиционно и за онлайн консултиране, има и упражнения за индивидуално и групово консултиране: ролеви игри, психологически тестове, инструменти за провеждане на интервю, упражнения/учебни задачи, въпросници за самооценка и инструменти за оценка на умения. Всеки инструмент предоставя информация в пет основни секции: вид на инструмента, цели, целеви групи, описание и очаквани резултати. Инструментите Прометей могат да използвани безвъзмездно чрез уебсайта на проекта на английски, български, гръцки, италиански и немски език³ Пет от инструментите могат да бъдат използвани и като мобилни приложения⁴. Някои от добрите практики имат строго специфичен характер, насочени към определени потребности, но като цяло повечето практики обхващат разнообразни целеви групи. Представят разнообразни начини и подходи за предоставяне на кариерни услуги като: кариерни консултации, обучения по кариерното развитие, инструменти за оценка, кариерно информиране, различни платформи, онлайн телевизия, стажантски програми и практики, дни на кариерата и др. Метафората на името на проекта се свързва с значението на името на гръцкия титан: „предвидлив, мислещ в бъдещето“ и кореспондира с целта на кариерните консултанти да насърчават и внушават надежда за по-добра лична и професионална реализация на хората, особено в новите измерения на ученето и средата на новото виртуално поколение [8].

Уменията за бизнес консултиране в социални предприятия са във фокуса и на *Методологията за обучение и ръководство за обучители за предаване на образователния материал на SESBA* [24], където се анализират методиката за разработване на съдържанието на курса за обучение и обучителния материал по темата. Материалът представлява

³ На адрес: <<http://prometheus-eu.net/>>

⁴ На адрес: <<https://play.google.com/store/apps/details?id=com.wprometheusapp>>

курс за самообучение на учебната платформа SESBA eLearning⁵, където обучаемите могат да се движат свободно в онлайн платформата за обучение и да проучват материалите с индивидуален темп и интензивност. Учебните дейности са разработени, за да мотивират обучаващите се (бизнес съветници) да предоставят подходящи съвети на социалните предприемачи. Курсът дава възможност за самооценка, размисъл и прилагане в работния процес. Програмата за обучение се състои от 12 модула: Същност на социалното предприемачество; Роля на бизнес съветниците; Структури за развитие на социалните предприятия; Оперативни изисквания за социално предприятие; Устойчивост на социалните предприятия; Управление на социалните предприятия; Финансиране и счетоводство на социалните предприятия; Професионално и личностно развитие на бизнес съветника; Бизнес консултиране и подкрепа на социалните предприятия; Комуникация със социалните предприемачи; Инструменти за бизнес консултиране, оборудване и материали; Консултантски инструментариум. Най-интересните анализи са свързани с управлението на обучението; прегледа на обучението за възрастни; мотивацията; начините на учене; независимото/автономно обучение; методологията; оценката на обучението; отношението на учителя; учебните помагала и материали; представянето на презентация; работата по въпросите, коментарите и мненията на обучаемите [24].

Друг поглед дават събраните впечатления от добри практики на учители и обучители по Програма „Учене през целия живот“ в Швеция, Великобритания и Испания по време на асистентския им стаж в рамките на секторните програми „Коменски” и „Грюндвиг” – *Добри практики. Секторни програми Коменски и Грюндвиг. Асистентски стаж* [1]. Илюстрирани са възможностите, които двете програми дават на бъдещи учители или преподаватели, ангажирани с обучението на възрастни, в

⁵ На адрес: <<http://courses.sesbaproject.eu/>>

качеството им на асистенти, да разширят разбирането си за европейското измерение на преподаването и ученето, да усъвършенстват своите професионални, езикови и културни компетенции и преподавателските си умения, да опознаят други европейски образователни системи чрез наставничеството на квалифицирани и опитни местни преподаватели от училища и центрове за обучение на възрастни в други европейски страни, участнички в Програмата „Учене през целия живот” в рамките на 12 до 45 седмици [1].

Въпреки, че е създаден във връзка с изпълнение на дейностите по проект „Новите Европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, с бенефициент – Сдружение „Българо-Румънски трансграничен институт по медиация“, финансиран от Малка грантова схема на програма BG15 „Корекционни услуги, включително без прилагане на мерки за задържане” на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014, наръчникът „*Учене, обучение, образование на възрастни*“ [13] на доц. д-р Николай Цанков е полезно помагало за преподавателите, обучаващи възрастни обучавани. В него се поставя акцент на контекста на разбирането за обучението на възрастни, като се представя същността на андрагогиката като важна област на научното познание. Проследява се андрагогическият процес, прави се преглед на принципите, формите и методите на обучението на възрастни и се обръща специално внимание на съвременните технологии за обучение на възрастни – смесено обучение, интегриращо електронни форми и платформи за обучение на възрастни – и техните функционални възможности. Този наръчник доказва важната роля на педагогиката и дидактиката в процеса на обучение на възрастни като неразделна част от процеса на продължаващото обучение и образование [13].

По отношение на изграждането на умения за управление на проекти в съответствие със съвременните методологии интерес представлява

Наръчникът за провеждане на обучение по специално разработена програма за 21 обучители [6], издаден от „Консорциум ИТ обучения 2015“ със съдействието на Министерство на транспорта, информационните технологии и съобщенията и Сиела норма. В наръчника се представят последователно общите понятия, свързани с обучението на възрастни; проблемът с осъзнаването на процеса на обучение; обучението на обучители и тяхната роля; планирането на ефективно обучение; методите на обучение; формирането на комуникационни умения и използването на презентационни средства по време на обучението; обучението на специфични целеви групи; оценяването на проведеното обучение, на компетенциите на обучаемите, на инструктора и на курса, и на нуждите на обучаемите; планирането, методологията на техническо обучение и управлението на класна стая за провеждане на технически курс; ангажирането на вниманието на обучаваните, поддържането на комуникация с обучаемите и изграждането на авторитета на инструктора; управлението на учебния материал; мотивирането на възрастните; подготовката за провеждане на специализирани обучения по бизнес анализ, софтуерни архитектури, бази данни, киберсигурност, управление и администриране на уебпортали и др. [6].

Важен поглед върху обучението на новото поколение предлага и статията на Ваня Стойкова, Анелия Иванова, Ангел Смрикаров – *Добри практики при е-обучение на студентите от дигиталното поколение* [11]. Другостта на т.нар. поколения Y, Z и α (алфа), последните наричани и „дигитални туземци“, израснали сред бързоразвиващи се компютърни и комуникационни технологии, без които не могат да съществуват пълноценно – е друг важен за осмисляне образователен проблем. Затова и в доклада се предлага начин за ангажиране на тяхното внимание в качеството им на студенти чрез инфилтрирането в процеса на формално висше образование на стратегии и средства, които те използват ежедневно

в личното си виртуално пространство: интерактивни аудиторни упражнения, разработка и защита на индивидуални и групови проекти с използване на концепциите на 2.0 е-обучение, приложение на Web 2.0 във всичките му форми при контактите между студенти и преподаватели, както и достъп до виртуални лаборатории за симулации, при измервания и проектиране. Става дума за над 10 характеристики на новите поколения, които имат пряко отношение към образователния процес: очакване на своевременна обратна връзка, оценка и поощрение (почти незабавно), т.е. модулното обучение и оценяване е предпочитано от тях; многозадачност, липса на концентрация, скачане от ресурс на ресурс, т.е. ефикасната стратегия е учебният материал да се структурира в малки, семантично свързани учебни обекти (концепции), подредени в йерархични дървовидни структури; визуално-кинетичен стил на учене, т.е. визуално-аудиторни и напълно визуални уроци, предразполагащи към активни действия и вземане на самостоятелни решения в унисон с тяхното нелинейно визуално мислене и бързина, което увеличава тяхната успеваемост; демонстрация на интелектуална неангажираност и апатия, т.е. сработват стратегии, които предизвикват креативност и инициативност; учене чрез правене – проучване на проблем, подготвяне на материал, представяне на резултатите в групова дискусия. Затова авторите препоръчват интерактивната дъска като един от най-подходящите инструменти за осигуряване на интерактивност, атрактивност, визуалност, информативност, динамика на учебното съдържание, които да стимулират активността на студентите от дигиталното поколение [11].

Важни за настоящия анализ са и двата наръчника за валидиране на професионални компетентности на НАПОО: *Модел на система за валидиране на професионални компетентности, придобити чрез неформално и самостоятелно учене* (2009) [3] и *Наръчник за валидиране на професионална квалификация, придобита чрез*

неформално и самостоятелно учене (2014) [5]. И двата материала анализират валидирането като едно от най-важните средства за постигане на гъвкавост на работната сила на пазара на труда и осигуряване на производителен човешки ресурс в организациите. Най-важното за този процес е той да бъде достъпен, надежден и прозрачен, което е залог за високата стойност на човешкия капитал, съответстващ по качество на постоянното променящите се изисквания. Валидирането на знания и умения, придобити чрез неформално и самостоятелно учене, е приоритет, разписан от Интегрираните насоки за развитие и заетост и в другите концепции и стратегии в рамките на Програмата за ученето през целия живот на Европейския съюз до 2020 година.

В *модела* са представени резултати от основните дейности по осигуряване на законово обосновани и методологично осигурени условия за въвеждане на валидирането. Обосновани са целите, целевите групи, обхватът и задачите на процеса на валидиране; принципите, подходите и методологията; ресурсното осигуряване; наблюдението и контрола; инструментариумът за валидиране; организацията и управлението, заедно с институциите, участващи в процеса – Министерството на образованието и науката, Министерството на труда и социалната политика, Националната агенция за професионално образование и обучение, Агенцията по заетостта, Регионалните инспекторати по образование и социалните партньори като БСК, БТПП, АИКБ, КНСБ, КТ „Подкрепа“ и др. Представени са ключовите функции, права и отговорности на основните органи на системата за валидиране: Националната комисия по валидиране (НКВ), регионалните комисии по валидиране (РКВ) и изпълняващите органи по валидиране (ИОВ) (упълномощени академични институции и лицензирани ЦПО) и др. Като приложения са представени комплекти с проектни образци за валидиране, комплекти с методологични и методични

документи, съответстващи на модела и комплекти с аналитични и проучвателни материали.

В *наръчника* от 2014 г. също се прави преглед на европейските и на националните стратегически и нормативни документи и препоръки; обясняват се ползите от валидирането; предлага се инструкция за осъществяване на процеса на валидиране, в която детайлно са разписани правата и отговорностите, възможните трудности при валидирането и е разписана подробно самата технология на процеса, вкл. проверка на знанията, изпити за придобиване на квалификация по част от професията и за степен на професионална квалификация. И тук е предоставено изобилие от необходими документи, дадени в приложения. По отношение на системата за осигуряване на качеството на валидирането са представени основните фактори за управлението ѝ, вкл. качеството на доказателствената документация; на методите на проверка на знанията, уменията и компетентностите и на тяхната реализация; на допълващото учене/обучение; на ресурсната осигуреност, на обратната връзка; на разработването на предложения за подобряване на качеството на валидиране. В приложения са предоставени образци на формуляри, прилагани при валидирането: заявления, атестации; информационни карти, формуляри за валидиране на знания, умения и компетентности, придобити чрез неформално и/ или самостоятелно учене; индивидуални планове за квалификация; протоколи относно процеса на валидиране; сертификати, издавани в процеса на тестване на системата за валидиране; речник работните понятия в *наръчника*.

Изводи и препоръки

От направения подробен анализ на избраните десет български документа за добри практики и методики за професионално и продължаващо образование и обучение могат да се изведат няколко

основни аспекта на съвременните политики и подходи в управлението и развитието на този динамичен стратегически процес на професионалното продължаващо образование и обучение в България.

1. Българското законодателство е хармонизирано с европейските норми и урежда управлението на всички важни действия и зависимости, необходими за развитието на процеса на професионалното продължаващо образование и обучение в България.

2. Работата на всички, създадени за целта институции, се подчинява на приетите програмни документи и е в съответствие с програмите, практиките и проектите на ЕС в областта на ученето през целия живот.

3. Търси се сътрудничество и се осъществява координация с партньори от други европейски страни за прилагане и популяризиране на добри практики в продължаващото професионално обучение и образование.

4. В България има достатъчно доставчици на образователни услуги за продължаващо професионално обучение и квалификация, вкл. в университетите.

5. Създадени са сдружения и асоциации на центрoвете за професионално обучение.

6. Създадена е добра организация по отношение на управлението и контрола на придобиването на квалификации по професия от страна на НАПОО и Агенцията по заетостта.

От друга страна се констатират слабости, които пречат на репутацията и по-високите резултати на професионалното обучение през целия живот.

1. Все още има много какво да се желае по отношение на сътрудничеството и координацията между доставчиците на професионални

образователни услуги, НАПОО, МОН, социалните партньори, общообразователните институции, академичните и изследователските центрове за подобряване на работата на системата.

2. Не са много и не са достатъчно общодостъпни специализираните курсове за обучители в съответните професионални сфери.

3. Липсват достатъчно надеждни платформи за популяризиране на образователни курсове и програми по професионалните направления

4. Има какво да се желае по отношение на педагогическата и социално-психологическата осигуреност на обучителните програми и курсове в рамките на предоставяните образователни услуги.

5. Оценката на компетентностите (самооценка, валидиране на предишни знания и др.) се нуждае от още по-голямо и гъвкаво прецизиране на критериите и измерителите за качество.

6. Неефективното популяризиране на професионалното продължаващо обучение и образование, вкл. на валидирането на знания и опит, допринася за все още негативното отношение към професионалното образование като цяло.

7. Липсата на финансова подкрепа, ниските бюджети, които генерират повечето ЦПО, следването на правилата за най-ниска цена не подпомагат развитието на системите за качество на предлаганите образователни услуги от ЦПО.

8. Качеството на обучителните курсове и съдържание все още не е на висота. В тях често се пренебрегва изграждането на алтернативни умения за работа в екип, вземане на решения в конфликтни ситуации и т.н.

9. Все още не е добре развита системата на електронното обучение с всички интерактивни възможности за преподаване и учене – ели дъски, виртуални класни стаи, дистанционни платформи и т.н.

10. Трудностите с осигуряването на висококвалифицирани преподаватели, ментори и наставници също са съществен проблем.

11. Системата за редуване на теоретично с практическо обучение (the alternation system) на обучаваните невинаги е балансирана по отношение на елементите: теория – практика.

12. Все още е необходимо да се работи за извеждането на индивидуалния обучаем в центъра на образователния процес, като се избягват стереотипите на класическото формално обучение.

13. Необходимо е да се положат усилия за създаване на повече професионални платформи за споделяне на информация и опит между всички заинтересовани страни, вкл. да се провокират научни изследвания в тази посока.

Заключение

Направеният анализ установява относително малка част от ключовите въпроси на продължаващото професионално образование и обучение в България, което доказва необходимостта от постоянни изследвания и анализи за постигане на коректни резултати в професионалното обучение през целия живот. Необходима е още много работа и съвместни усилия от всички заинтересовани страни. Илюстрация за това е и изказването на Андреас Шлейхер, ръководител на Дирекция „Образование и умения“ в ОИСР: Германия често възхвалява своята стратегия за осигуряване на работни стажове още преди започване на работа, но още не се е адаптирала към икономиката на знанието. Професионалното обучение има своята роля, но обучението на някого отрано да прави едно нещо през целия си живот не е отговор на ученето през целия живот [19].

Проведените проучвания са в изпълнение на целите и задачите на проект „Комуникационен модел на интерактивна образователна среда за

непрекъснато и следдипломно професионално и продължаващо обучение в сферата на културните и творчески индустрии“, финансиран от ФНИ към МОН.

Използвани източници

1. **Добри** практики : Секторни програми Коменски и Грюндвиг : Асистентски стаж. София : ЦРЧР, 2011. 28 с. URL: <http://old.hrdc.bg/fce/001/0125/files/COM_GRU_ASS.pdf>
2. **Доклад** на Световния икономически форум в Давос: Българската икономика не става по-конкурентоспособна: Държавни институции подобряват работата си, но състоянието на бизнеса се влошава. // *Дневник*, 7 септември 2011. URL: <https://www.dnevnik.bg/biznes/2011/09/07/1151616_doklad_na_svetovniia_i_konomicheski_forum_v_davos/#comments-wrapper>
3. **Модел** на система за валидиране на професионални компетентности, придобити чрез неформално и самостоятелно учене. София : НАПОО, 2009. 87 с. URL: <https://www.navet.government.bg/bg/media/model_validirane_MOMN.pdf>
4. **Ковачев**, Людмил и др. Развятия в политиките във връзка с краткосрочните цели на комюникето от Брюж : Национален доклад : България 2014. София : НАПОО, 2014. 48 с. URL: <http://www.refernet.bg/media/cms_page_media/9/Policy%20Report%20ReferNet%20BG%202014.pdf>
5. **Наръчник** за валидиране на професионална квалификация, придобита чрез неформално и самостоятелно учене София : НАПОО, 2014. 122 с. URL: <https://www.navet.government.bg/bg/media/Narachnik_validirane1.pdf>
6. **Наръчник** за провеждане на обучение по специално разработена програма за 21 обучители. София : „Консорциум ИТ обучения 2015“ ДЗЗД, 2015. 200 с. URL: <https://www.mtitc.government.bg/upload/docs/2015-11/MTITC_D8_Narachnik_ObuchenieObuchiteli_n.pdf>
7. **Наръчник** за служители – директори, методисти и членове в учебно-методическите съвети в центрове за професионално обучение. София : НАПОО, 2014. 160 с. URL: <https://www.navet.government.bg/bg/media/narychnik_za_obuchavashti_09.01.2015_FOR_WEB.pdf>
8. **Паунова**, Надежда. Мобилни приложения, инструменти за предоставяне на кариерни услуги Прометей и Електронна книга 100+ Вдъхновяващи добри

- практики в сферата на кариерното консултиране. // *EPALE*. Електронна платформа за учене на възрастни в Европа, Ресурсен център, 25 Септември 2016. URL: <<https://ec.europa.eu/epale/bg/resource-centre/content/mobilni-aplikacii-instrumenti-za-predostavyane-na-karierni-uslugi-prometey-i>>
9. **Професионално** образование и заетост : Предимства, слабости, възможности и опасности. София : Институт за пазарна икономика, 2015. 35 с. URL: <<https://ec.europa.eu/epale/sites/epale/files/vocational-education-employment-1.pdf>>
 10. **100+** вдъхновяващи добри практики : Е-книга. Фондация на бизнеса за образованието, 2016. URL: <http://prometheus-eu.net/wp/wp-content/uploads/2016/06/eBook113_BG.pdf>
 11. **Стойкова**, Ваня, Анелия Иванова, Ангел Смрикаров. Добри практики при е-обучение на студентите от дигиталното поколение. // *Научни трудове на Русенския университет*, Т. 51, 2012, Сер. 3.2, с. 149-154. URL: <<http://conf.uni-ruse.bg/bg/docs/cp12/3.2/3.2-26.pdf>>
 12. **Тотева**, Калина. Споделени добри практики от Учебна визита No 36. На тема: Сътрудничество между образователни и обучителни институции, бизнес и местни общности. Трявна : НАПОО; ЦПО Инфоцентър, 2012. URL: <<https://www.navet.government.bg/bg/media/personal-report.pdf>>
 13. **Цанков**, Николай С. Учение, обучение, образование на възрастни. Учебно помагало. Наръчник за обучители. Рец. проф. д-р Петър Петров, доц. д-р Веска Гювийска. Благоевград : УИ „Неофит Рилски“, 2015. 72 с. URL: <https://cdn4.fpfis.tech.ec.europa.eu/epale/cdn/farfuture/oV3R7CRUsh8BB0yi-WGQ3BTeA9LYHzm8G014M8q6o/mtime:1477992187/sites/epale/files/narhnik_na_obuchitelya.pdf>
 14. **Accelerating** Workforce Reskilling for the Fourth Industrial Revolution: An Agenda for Leaders to Shape the Future of Education, Gender and Work. White Paper. Geneva: World Economic Forum, July 2017. 18 p. URL:<http://www3.weforum.org/docs/WEF_EGW_White_Paper_Reskilling.pdf>
 15. **Amazon** Education. URL: <<https://www.amazon.com/gp/feature.html/?&docId=1000412651>>
 16. **Kasriel**, Stephane. Skill, Re-skill and Re-skill Again: How to Keep Up with the Future Work. // *World Economic Forum*, Education and Skills, 31 Jul 2017. URL: <<https://www.weforum.org/agenda/2017/07/skill-reskill-prepare-for-future-of-work/>>
 17. **Laskaris**, J. Learning Objectives and Corporate Goals: How to Create the Perfect Training, TalentLMS : Instructional Design. // *TalentLMS*, December 23,

2014. URL: <<https://www.talentlms.com/blog/hot-to-create-the-perfect-training/>>
18. **Lifelong** Education and Labor Market Needs: An Examination of How Ongoing Learning Benefits the Society, the Corporation and the Individual: An EvoLLLution Research Report. EVO32-O612 Destiny Solutions Inc., 2012. 9 p. URL: <<http://www.evoLLLution.com/wp-content/uploads/2012/08/evo-research-final.pdf>>
 19. **Lifelong** Learning Is Becoming an Economic Imperative. Special Report. // *The Economist*, Learning and Earning, Jan 12th 2017. URL: <<https://www.economist.com/special-report/2017/01/12/lifelong-learning-is-becoming-an-economic-imperative>>
 20. **LinkedIn** Learning. URL: <https://www.linkedin.com/learning?src=go-pa&veh=sem_src.go-pa_c.google-lil-sem-prs-b2c-brand-gbl-eng-beta-txt-lilbrand_pkw.%2Blearn%20%2Blinkedin_pmt.b_pcrd.243726421806_pdv.c_p lc.trg.net.g_learning&trk=sem_src.go-pa_c.google-lil-sem-prs-b2c-brand-gbl-eng-beta-txt-lilbrand_pkw.%2Blearn%20%2Blinkedin_pmt.b_pcrd.243726421806_pdv.c_p lc.trg.net.g_learning&gclid=CjwKCAjwjZjZBRAZEiwAPeLSK7fHw1trJI4yn87GCOcTm-ptTmqxwNLziXiTOIZjXnn-76gXeVJlzRoCHu8QAvD_BwE>
 21. **Metcalfe, J., A. P. Shimamura.** Metacognition: Knowing about Knowing. Cambridge, MA: MIT Press, 1994.
 22. **Pluralsight.** URL: <<https://www.linkedin.com/company/pluralsight>>
 23. **Schraw, Gregory.** Promoting General Metacognitive Awareness. // *Instructional Science*, 1998, 26, pp. 113-125. DOI:10.1023/A:1003044231033.
 24. **SESBA:** Умения за бизнес консултиране в социални предприятия. IO4: Разработване на съдържанието на курса на обучение и учебния материал: Методология за обучение и ръководство за учители за предаване на образователния материал на SESBA. Limerick Institute of Technology; Olympic Training & Consulting Ltd. (OT); Acrosslimits Limited (AL), 10/11/2017. 25 p. URL: <<http://sesbaproject.eu/images/sesbaproject/files/O4-.pdf>>
 25. **The Power** of E-learning. // *Evolution Business and Technology*, SKF, 26 February 2007. URL: <<http://evolution.skf.com/e-learning/>>

Трoучване и анализ на чуждестранни добри практики на професионално продължаващо образование и обучение в интерактивна образователна среда

***Проф. д-р Иванка Павлова, Доц. д-р Румелина Василева,
Доц. д-р Силвия Станчева, д-р Цветелина Димитрова***

Резюме. Целта на настоящия анализ е да представи деветнайсет чуждестранни добри практики за професионално и продължаващо образование и обучение в различни страни и мрежи, като по този начин да се изведат основните тенденции, подходи, политики, стратегии и практики в управлението и развитието на този динамичен и стратегически важен процес, превърнали се норма за Европа. Изследването се провежда в рамките на проекта „Комуникационен модел за интерактивна образователна среда за непрекъснато и следдипломно професионално и продължаващо обучение в сферата на културните и творчески индустрии”, финансиран от ФНИ към МОН.

Ключови думи: добри практики, дуално обучение, квалификационни рамки, техническо и професионално образование, учене през целия живот

Въведение

Актуалността на темата за професионалното образование и обучение като ключов елемент от ученето през целия живот и дефинирането на политики и практики, съобразно бързопроменящите се условия, се определя от необходимостта всички участници в утвърждаващата се икономика на знанието да са способни да отговарят адекватно на непрекъснато променящите се потребности от професионален капацитет, основан на съвременни знания и умения. Очевидно е, че се изисква съвършено нов подход към квалификацията, образованието и обучението на работната сила, инспириран от мащабите на образованието

и обучението в съответствие с настъпващите в Европа икономически и социални промени. Необходима е адекватна реакция на бързото развитие на основаната на знания икономика и на демографското напрежение, породено от застаряването на населението на стария континент. Подобряването на конкурентноспособността на работната сила и съответно на конкурентноспособността на националната икономика чрез повишаване на адаптивността на хората към икономическите и социални промени и способността им за участие във всички форми на професионално и личностно развитие – несъмнено е приоритет на всички заинтересовани страни в процеса: трудова сила, бизнес и публични организации, образователни институции, правителство и неправителствени организации. Съвременната формулировка на идеята за продължаващото обучение през целия живот се смята за критичен фактор за успешна реализация. Формалното, неформалното и информалното образование са с различна тежест, но еднакво важни за пълноценно развитие на индивидите днес. Именно затова Европейската комисия определя ученето през целия живот като „всяка целенасочена дейност на учене, осъществявана на принципа на непрекъснатостта, която цели подобряване на знанията, уменията и компетенциите“ [3].

Постановка на проблема

Новите технологии пораждат огромни възможности, но създават и драстични разлики, намаляването на които постоянно трябва да е във фокуса на обществения интерес, за да се прогнозира печеливши иновационни инструменти за въздействие върху процеса на ученето през целия живот. Те не са само средство за повишаване на икономическия растеж на Европейския съюз, но и способ за генериране на по-добро благосъстояние и качество на живот. Съвременните технологии позволяват по един комплексен начин създаване на устойчива виртуална

образователна среда и осъществяване на нови подходи за интерактивна комуникация. И това е вярната посока за създаване на партньорство между бизнеса и различните степени и сектори на образованието, между образователните и научноизследователските институции и индивидите – за по-коректно и ефикасно насочване на усилията към формиране и гъвкаво прилагане на подходящи знания, умения и компетентности, стимулиращи иновациите и предприемчивостта във всички форми на учене и от които се нуждае пазарът на труда. Образователните приоритети, стратегии и политики за учене през целия живот се дефинират основно в стратегиите на Европейския съюз (ЕС) и на отделните страни-членки. Особено важни са образователните политики на ЕС в контекста на *Лисабонската стратегия* (2000) [27] и на *Европа 2020* [11] – предимно в областта на професионалното и продължаващо през целия живот обучение, като фактор за добавена стойност в бизнеса и социума. Трасиращи посоката са и редица документи от форуми на организации като Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) и финансови организации като Световната банка, които също оценяват образованието като ключов фактор за развитие на новата глобална икономика на знанието – *Декларацията „Образование за всички“* [16], *Дакарската рамка* [26], *Докладът „Образованието, скритото съкровище“* [30] и *заключителните доклади на Международната конференция по образование на Международното бюро за образование* [2]. От произтичащите промени важно условие за поддържане на висока социално-икономическа и образователна екология са постоянно конвергиращите се методи на обучение: онлайн и мобилни адаптивни обучения, обърнати класни стаи и много други, основани на интерактивни подходи. Оттук и голямата тема за *качеството* на процеса, свързано с ефективното усвояване и ефикасното прилагане на знания и компетенции; с медиането на знания и умения за критично и екологично мислене; със създаването на квалифицирани

ментори, тютори и наставници, обърнати към индивидуалността на обучаемите и също постоянно надграждащи своята експертиза; с управлението на образователния бизнес и предоставянето на професионални образователни услуги в различни отрасли на икономиката; с подкрепата на правителството. Само така могат да бъдат постигнати четирите стълба на продължаващото през целия живот учене, дефинирани от ЮНЕСКО: „учене, за да знаем; учене, за да правим; учене, за да живеем заедно; учене за да бъдем“ [6, р. 15-18].

Традиционната образователна парадигма, тази на индустриалното общество, по същество е деперсонализирана и се основава на състезанието и конкуренцията, без да се зачитат личността, възможностите и интересите на обучавания. С други думи, тя е екстензивен процес, ориентиран към съдържанието и количеството информация, към развитието на функциите на паметта. Алтернативната образователна парадигма в информационното общество е личностноориентирана и зачита правата, интересите и персоналните нужди на личността на индивида, ориентирана е към ключови компетенции, основани на трансверсални⁶ (преносими) умения и метапознание, и на качествата на мисленето и всичко това, подчинено на комуникация и споделяне. В този смисъл смяната на образователната парадигма променя цялостната система на образование, където формалното обучение, концентрирано в първата трета от активния живот на индивида, не е в състояние да задоволи потребностите от перманентно квалифициране и преквалифициране. В днешните обществени представи все по-малко е валидно понятието „завършено образование“. То се измества от понятието „мрежа от образователни дейности“, регламентирани не от нормативни документи, а от интереси и потребности

⁶ Сред които: комуникация на майчин език; комуникация на чужди езици, математически, информатични компетенции, основани на научни и технологични компетенции; дигитални компетенции; мисловни умения и компетенции; умения за учене и самообразование, междуличностни, межкултурни, социални, граждански, организационни, предприемачески компетенции и изразяване чрез средствата на културата.

за постигане на определена цел. Постигането на знания, умения и компетенции в неформално обучение, информално образование или самостоятелно учене изискват своето оценяване и валидиране на някакъв етап чрез търсене на съответствие с нивата в *Европейската квалификационна рамка* [1] и с разработените, съобразно нея, национални квалификационни рамки. В развиващото се общество на знанието самото знание е актив, персонална добавена стойност, което съществува неотделимо от своя притежател. Представата за грамотност в интелектуалната икономика също еволюира: събира в себе си функционална и многостранна дигитална, езикова, математическа, научна, медийна, комуникативна, естетическа, физическа грамотност, и отслабва връзката ѝ с престоja в училището и в университета. Новата грамотност трябва да осигурява професионалните, социалните и личните проблеми и цели на личността, за да бъде тя информирана, адаптивна, социална, способна да взема решения и мотивирана за перманентно усъвършенстване и учене. В тези сложни зависимости се появява и нуждата от стандартизация и споделяне на добри практики. Перспективата е зададена още през 2000 година в *Меморандума за учене през целия живот* [3], където е призната нуждата от насърчаване на гъвкаво и отворено обучение със средствата на електронното обучение и образователните ресурси на свободен достъп; активното използване на ИКТ в обучението; разработването на ясни стандарти за качество и механизми за измерване, оценка и удостоверяване на умения; повишаване на качеството и експертизата на обучаващите; насърчаване на съвместните усилия и партньорства, свързани с необходимостта от по-голяма ангажираност на правителството, бизнеса и публичните структури; преосмисляне на ръководството и консултирането. В доклада от сравнителното изследване на проблемите и приоритетите на членките на Общността на Европейската мрежа за образование „Евридика“ от 2012 г. – *„Развитие на ключовите*

компетенции в европейското училище – предизвикателства и възможности пред образователните политики“ [15] се очертават именно основните проблеми за преосмисляне: учебни програми и образователни подходи, основани на ключовите компетенции; първоначална квалификация и перманентно усъвършенстване на преподавателите, медиаторите и наставниците на знания, умения, компетенции; премиране на иновативни решения за интегрирани образователни дейности и критерии за оценяване на резултатите от ученето.

Дискурсивен анализ

За целите на изследването са подбрани различни, хронологично проследени добри практики и методи, които поставят основни проблеми в областта на професионалното образование и обучение.

През 2002 година ЮНЕСКО и Международната организация на труда (МОТ) публикуват свои препоръки за техническото и професионално образование и обучение през XXI век – *Technical and Vocational Education and Training for the Twenty-first Century. UNESCO and ILO Recommendations* (2002) [25]. В препоръките се анализира връзката на техническото и професионалното образование в образователния процес; извежда се необходимостта те да се разглеждат като продължаващо образование; посочват се политиките, програмирането, планирането, организацията и управлението им, като се набляга на идеята за това образование като част от фундаменталното образование. Поставят се и въпросите управлението на образователния процес в областта на професионалното продължаващо образование и обучение и за отговорност на персонала – преподаватели, администрация и мениджъри на организации, предлагащи образователни услуги. Подчертава се и отговорността и нуждата от колаборации и коопериране на усилията на национално и на международно ниво. Разглежданата Препоръка има

приложение за всички форми и аспекти на техническото и професионално образование, предоставяни в учебни заведения или под тяхно ръководство от публични и частни организации или от други форми на организирано образование, формално или неформално и има за цел да се гарантира, че всички членове на общността имат достъп до възможностите за учене през целия живот. Под термина „техническо и професионално образование“ се имат пред вид всички аспекти на образователния процес, включително изследването на технологиите и свързаните с тях науки, придобиването на практически умения, нагласи, разбиране и знания, свързани с професиите в различни сектори на икономиката и социалния живот, в допълнение към общото образование. Техническото и професионалното образование се разбира като: а) неразделна част от общото образование; б) средство за подготовка за професионални направления и за ефективно участие в света на труда; в) аспект на ученето през целия живот и подготовка за гражданска отговорност; г) инструмент за насърчаване на екологосъобразно устойчиво развитие; д) метод за превъзможване на бедността [25]. На практика тази Препоръка определя общите принципи, цели и насоки, които да бъдат прилагани от всяка отделна страна според нейните социално-икономически нужди и налични ресурси с цел да се подобри състоянието на техническото и професионалното образование.

През 2007 година Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) публикува Анекс А. Ключови документи за своята политика по отношение на професионалното образование и обучение – *Key Evidence on Vocational Education and Training Policy from Previous OECD Work* (2007) [18], където поставя три ключови въпроса – за прехода от общото към продължаващото образование и пазара на труда; за състоянието и равнопоставеността на образованието; за финансирането и за икономическите разходи и ползи от професионалното образование и обучение (ПОО). В този документ се посочват основни доказателства за

работата на ОИСР, свързана с професионалното образование и обучение, разпределени в три направления: резултати от прехода към пазара на труда, опасения за утвърждаването на статуса и справедливостта в обучението и придобиването на професионални квалификации; въпроси, свързани с финансирането, разходите и ползите от системите за ПОО. Документът обръща внимание на областите, в които доказателствата са добре установени, и на тези, в които липсват твърди доказателства за успех. Дефинират се пет междусекторни политически препоръки:

а. Силните институционални рамки са важни за постигане на положителни резултати от прехода, но трябва да бъдат балансирани с достатъчна гъвкавост, и алтернативни пътища за привличане на широк кръг от обучавани, на които да се даде възможност за безпристрастен избор на кариера по отношение на личния им статут.

б. Доброто качество на кариерното ориентиране е важно за успеха на прехода, но трябва да бъде подобро за индивидите, нуждаещи се от следпрофесионално обучение.

в. Включването на работодателите в процеса на проектиране и осигуряване на ПОО е стратегически важно и работодателите трябва да са наясно с променящите се потребности на пазара на труда.

г. Педагогиката е сравнително пренебрегвана в областта на ПОО, което влошава качеството на професионалните резултати и на пазара на труда като цяло. Необходимо е да се обърне повече внимание на въпроса как да се преподават професионални дисциплини и как да бъдат обучавани професионалните обучители.

д. Загрижеността за собствения капитал на фирмите трябва да се насочи към намаляване на разликите в уменията, произтичащи от неравнопоставеното участие на персонала в ППО; към търсене на варианти за държавна финансова подкрепа, която да се насочи към групите в

неравностойно положение и към финансовите стимули за работодателите [18].

През 2009 г. Азиатската банка за развитие (ADB) публикува *Добри практики с фокус към в техническото и професионално образование – Good Practice in Technical and Vocational Education and Training* [7]. Това е един полезен документ, в който се изяснява обхвата на новите полезни умения по видове и се предлага характеристика на системите на предлагане на образователни услуги за изграждането им; предлага се задълбочена обосновка на нуждата и важността на развитието на ППО; анализира се дискусията „за и против“ публичните инвестиции в техническото и професионалното продължаващо образование и обучение и се предлагат икономически обосновани доказателства за нуждата от публични инвестиции в компетенции. В тази връзка детайлно се анализира каква да бъде ролята на правителството в процеса и как да се постигне „потребност от отзивчивост“ – умения за овладяване чрез подходящо търсене и предлагане. Търсят се варианти за стимулиране на участието на работодателите и предприятията в обучението. Предлагат се стратегии за ефективно организиране и управление на техническото и професионалното образование и обучение (ТПОО); за осигуряване на равен достъп и качество в развитието на уменията; за ефикасно разпределяне и увеличаване на средствата за ПОО по начини, които подобряват ефективността. Задават се и въпросите дали да се „професионализира“ средното образование, какъв да бъде дизайнът на ТПОО и каква може да бъде ролята му в условията на икономическа рецесия. Предлагат се и изводи и обобщения на „основни уроци“ и тяхното приложение в обществените системи и институции за обучение. Прави се тясна връзка между ТПОО и заетостта като най-важният фактор в успеха на обучението и се посочва необходимостта от постоянен анализ на пазара на труда и проучвания за завършване на етапни квалификации, които са от

съществено значение за правилната посока и обратната връзка. Установява се, че успехът в неформалното обучение почива главно на управлението на факторите преди и след обучението; че обучението, основано на предприемачество, е от решаващо значение за повишаването на уменията на работната сила в индустриалните държави; че частните обучаващи доставчици трябва да бъдат подкрепяни след анализ на регулациите и другите съществуващи ограничения; че реформите в организацията и управлението могат да бъдат инструментът за повишаване на ефективността на системата, а стандартите и методологията са критични за ефективността ѝ; че механизмите за финансов трансфер могат да бъдат мощни средства за подобряване на производителността на системата, а устойчивостта на програмите за професионално образование и обучение е най-критичният проблем във връзката с трудовата заетост. Изводът е, че ключът към успешното изпълнение на процеса на продължаващо техническо и професионално образование е амалгама от успешни реформи, проекти, стимули и политическа воля. В края на изданието, в приложения са дадени *Критерии за оценка на предложените инвестиции в ПОО*; полезни сайтове; предоставяне на обучение за неправителствени организации; обучение по предприемачество; неформално обучение за традиционния персонал; такси за обучение; фондове за обучение [7].

През 2011 година Центърът за изследване на човешките ресурси „Рей Маршал“, Училището по публични въпроси на Lyndon Baines Johnson и Тексаският университет в Остин публикуват общ доклад относно предизвикателствата, успешните програми и ефективните практики в обучението за възрастни за развитие – *Challenges, Promising Programs, and Effective Practices in Adult and Developmental Education* [10], където се поставят въпросите за обучението на възрастни в САЩ; за ресурсите за обучение; за „общото развитие на образованието“ (General Education Development, GED) и за успешните инициативи на GED. Инициативата се

разглежда като мост за общността към колежанското образование и кариерните програми за професионално развитие. Представят се добри практики на партньорство в разширеното обучение на възрастни и в обучението по английски като втори език (English as a Second Language, ESL), като се анализира функционирането на системата, предизвикателствата и проблемите, кариерните връзки, „програми за преход“, програми за услуги за обогатяване на образованието и продължаващото образование и лицензиране в различни колежи в щата. Посочват се и добри практики за професионално развитие за инструктори и за инструкциите за обучение на възрастни. Извеждат се конкретни препоръки, установяват се пропуски в изследователската литература и се отправят препоръки за по-нататъшно проучване и разглеждане на темата [10]. Този документ добре илюстрира подходите и политиките за професионално образование и обучение в САЩ.

През 2013 година излизат три интересни публикации, свързани с професионалните квалификации в Англия, със системата за дуално професионално обучение на Германия като модел за други страни и литературен преглед на публикации на Националния съвет за специално образование, свързани с осигуряването на висше, последващо и продължаващо образование, обучение и рехабилитация за възрастни с увреждания в Ирландия.

В Прегледа на професионалните квалификации за възрастни в Англия – *Review of Adult Vocational Qualifications in England* [23], се представят визията и стратегията за системата на квалификациите на възрастни, като се анализират съществуващите проблеми в настоящата система и се препоръчват непосредствени действия за постигане на устойчивост и дългосрочна визия за изграждане на бъдещи системи за професионално образование за възрастни. В допълнение се разглеждат принципите за проектиране на висококачествена система за

професионални квалификации за възрастни и се дават примери, илюстриращи въздействието в ключови сектори; на базата на резултатите на високото ниво на стандарти в Германия; техническата диаграма на предложената нова система; план за изпълнение на високо качествено равнище [23].

Публикацията на проф. д-р Дитер Юлер – *Germany's Dual Vocational Training System: A Model for Other Countries?* [17] поставя интересния въпрос за износа на професионално образование, като разглежда изходните условия и пречки за изнасяне на системи за професионално обучение в тяхната цялост. За целта той откроява и анализира основните елементи на системата за дуално професионално обучение: 1) обща цел – професионалното обучение като средство за постигане на икономически, социални и индивидуални цели; 2) основна цел – професионалното обучение да произвежда гъвкави квалифицирани работници които са мобилни и могат да работят в избраните от тях области; 3) променящи се учебни ситуации в съответствие с дуалния принцип; 4) професионалното обучение като задача, изпълнявана в партньорство между правителството и бизнес общността; 5) съвместно финансиране на професионалното обучение; 6) допълнителни програми, изпълнявани от училища или нестопански организации; 7) кодифициране на стандартите за качество; 8) квалификации на учители и персонал за обучение; 9) баланс между стандартизация и гъвкавост; 10) Създаване на солидна основа за решения и проектиране; 11) Социално приемане на професионалното обучение. Авторът прави генерален извод, че не е възможно германската дуална система да се прилага в цялост в други страни, т.к. самата дуална система не е единна, хомогенна единица, а приема различни форми при различни обстоятелства, и другите страни могат да вземат решения единствено въз основа на техните нужди, като избират онези елементи, които има вероятност да им донесат ползи и могат

да се приспособят към съществуващите структури и културни обстоятелства. Тоест, важни са въпросите кои елементи от дуалната структура на образование в Германия са от съществено значение и могат да бъдат изнесени в други страни, и как могат да бъдат структурирани тези елементи, така че да се адаптират по-лесно към условията в държавата вносител [17].

В литературния преглед на Дъган и Бърн – *What Works in the Provision of Higher, Further and Continuing Education, Training and Rehabilitation for Adults with Disabilities?* [13], издаден от Националния съвет за специално образование на Ирландия, се предлага актуална концептуална рамка и методология и контекст на прегледа на ирландската политика за хората с увреждания в национален и международен аспект, като се посочват основни разработки и примери на международна и национална политика за предоставяне на образование и обучение за възрастни с увреждания в Ирландия. Важният въпрос, който се поставя, е: Какво работи за улесняване на достъпа до висше, следващо, продължаващо образование, образование за възрастни, професионално обучение и рехабилитация за хора с увреждания. Отговорите се търсят дискусиата за предоставянето на преходни услуги за подпомагане на учениците да постигнат по-високи постижения и по-нататъшно образование; в интервенциите на институтите за висше и допълнително образование за улесняване на достъпа на студенти с увреждания; в алтернативите за висше и допълнително образование; в подкрепата на достъпа до образование за възрастни, продължаващо и професионално обучение и професионална рехабилитация. Авторите предлагат мерки за развитието на висшето образование и допълнителното образование, професионалното обучение и професионална рехабилитация. Представят и конкретни казуси и програми в САЩ, Шотландия, Канада и Австралия, като анализират основните констатации и последствия от развитието на политиката в

Ирландия. В приложение са дадени Определения за висше, продължаващо и продължаващо образование, обучение и рехабилитация [13].

От 2015 година се подлага на анализ документът на Европейския център за развитие на професионалното обучение (European Centre for the Development of Vocational Training, CEDEFOP) за политиките и практиките в Европа по отношение на обучението на работното място в продължаващо професионално образование и обучение и пет ресурса, свързани с компетенциите в Европа и издадени като национални доклади на Дания, Финландия, Франция, Норвегия и Холандия от Bertelsmann Stiftung.

В студията на CEDEFOP – *Work-based Learning in Continuing Vocational Education and Training: Policies and Practices in Europe* [9] – се представя актуалното разбиране на политиките и практиките на ППОО в Европа като добра база от знания и практики за обучение. Предлага се поглед върху статистическия пейзаж на работното място обучение в продължаващо професионално образование и обучение чрез анализ на участието на служителите в продължаващо професионално обучение през целия живот в Европа (проучване за продължаващо професионално обучение (CVTS); европейско проучване на условията на труд (EWCS); обучение за възрастни (AES)); на търсенето и предлагането на работа в изследваните страни; на цените и разходите за учене с професионална цел. Представени са политиките за ППОО на работното място на европейско и национално ниво – органи, социални партньори и други заинтересовани страни; дадени са пет критерия за класификация на националните политики за продължаващо ППООС на работното място и примери за благоприятни политики за работа във Великобритания (Англия), Италия и Франция. Обърнато е специално внимание на използваните форми и модели на обучението по работа в ППОО по отношение на обучението на местоположението на обучението: на работното място, извън работното място и комбинирано, и са дадени образци по отношение на характера на

учебния процес и на доставчиците на обучение и определяне на съдържанието. В края на документа се изясняват предимствата, нуждите и предизвикателствата в обучението по работа, чрез анализ на нуждите и познанията за организацията на работа, професионалното развитие и квалификации за учителите, разходите и специфичните ограничения на средните предприятия. И тук се обръща специално внимание на насърчаването на сътрудничеството, активната ангажираност и идеята за споделени отговорности, повишаването на осведомеността за ползите от подобряване на знанията и методите на продължаващото професионално обучение [9].

Петте национални доклада за европейските компетенции, като части от едно по-задълбочено проучване относно валидирането на неформалното и самостоятелното учене в Европа: *How Informal and Non-formal Learning is Recognised in Europe. Denmark – Country Report* [4]; *Finland – Country Report* [20], *France – Country Report* [21], *Norway – Country Report* [28], *The Netherlands – Country Report* [14], представляват полезно анкетно проучване на професионалното и неформалното обучение във всяка от страните. В докладите се изследва изходната ситуация, статуквото; валидните характеристики и концепции за заетост, поведение при по-нататъшно образование; основните елементи на валидирането на формално и неформално обучение; образованието за възрастни (продължаващо обучение в перспективата на целия живот); рано напусналите училище; служителите, на които им липсват основни функционални компетенции; правните основания, оценката и уместността за целевите групи; персонализацията; промените в начините на оценяване и регулиране на изпитването; процедурите и инструментите; финансовата структура; безплатните и платените процедури; общественото и частното финансиране; институционализацията; осигуряването на качество; ориентирането и консултирането и централните за оценка на предишно

обучение и професионално ориентиране; ролите и отговорностите на заинтересованите страни; компетенциите на консултантите по ориентиране; поддържащите структури; националните квалификационни рамки; позициите в областта на образователната политика по отношение на валидирането на неформално придобитите компетенции; маркетинг, информация и комуникация, и разпространението на информация относно процедурите за валидиране; резултатите от изследванията в интернет; основни положителни и отрицателни аспекти. Във всеки от докладите са представени примерни практики, като практически последици от основните елементи.

Много са ценни изследванията и изданията на Фондация „Бертелсман (Bertelsmann Stiftung) и затова анализът продължава с европейския казус за системата на дуалното професионално обучение в Германия – *European Case Study. Cooperation in Action: The Dual Vocational Training System in Germany* [29], където също се представя дуалната система за професионално образование и обучение в Германия; сътрудничеството между работодатели, професионални училища и други социални партньори; предизвикателствата пред дуалната система; „пропускливостта“ и сътрудничеството между професионалното и академичното образование и подобряването ѝ чрез разработване на нови модели за интегрирано образование; включването на предимствата на дуалното професионално образование в нови учебни програми и т.н. [29].

Интерес представлява споделият опит от консорциума Keuda Group, десетият по големина доставчик на професионално образование и обучение във Финландия, в изследването на предоставянето на образование за възрастни в пет европейски страни – *Shaping Vocational Adult Education and Training : Shape – Shared Expertize in Provision of Adult Education in 5 European Countries* [24]. Проследява се състоянието на професионалното развитие на персонала в образованието на възрастни в

страните партньори по проекта; разглежда квалификационните рамки за професионално висше образование и последиците за образователния сектор в партньорските държави; анализира начините на осигуряване на качество в областта на образованието за възрастни; дефинира ключовите компетенции и предприемаческите умения; изследва принципите на системата за професионална квалификация в областта на образованието и обучението за възрастни в страните партньори и най-добрите практики в подкрепа на усъвършенстването на уменията и компетенциите на младежите и възрастните в партньорските държави [24].

Насърчаването на висококачествено професионално обучение е предмет на изследване и в публикацията *Fostering High Quality Vocational Further Education in Wales* [19]. Моделът в Уелс е интересен с това, че политиката на „трансформация“ се отразява и на сектора на продължаващото образование в Уелс. Докладът идентифицира седем теми или измерения на висококачественото професионално образование и обучение: свързаност и естество на взаимоотношенията между осигуряването на обучение, работните места, професиите и секторите; дуален професионализъм (педагогическа и професионална експертиза) и подготовка на преподавателите; умерено управление на структурите и вертикална отчетност; ефективност на професионалното знание и на стойността на обучението; признаване на различните легитимни значения на ученето; максимизиране на индивидуалността на учащия; място на професионалните компетенции в местната социална екология. Докладът представя десет препоръки, свързани с по-добрата свързаност между заинтересованите страни; по-съгласувана координация на професионалните програми; съобразяване със спецификите на различните професионални области; избягване на дублирането в преподаваните дисциплини; перманентно обучение на преподавателите; по-детайлна оценка на отчитането на резултатите и качеството на образователния

процес; провокиране на повече качествени и количествени изследвания за по-доброто разбиране на „траекторията на професионалните обучаеми“ и др. [19].

В изданието на Vision Europe, консорциум от мозъчни тръстове и фондации, които си сътрудничат за справяне с някои от най-неотложните предизвикателства пред европейската публична политика и интеграция, *From Fragmentation to Integration: Towards a “Whole-of-Society” Approach to Receiving and Settling Newcomers in Europe* [22], се прави конструктивен анализ на най-новите тенденции на интеграция: по отношение на пазара на труда; на имиграционните вълни и социалното сближаване; на застаряването, демографската промяна и бъдещето на социалните системи и др. [22].

Най-добрите практики в образованието и обучението по предприемачество в областта на по-нататъшното образование и обучение са предмет на изследване в окончателния доклад *Best Practice in Entrepreneurship Education and Training in the Further Education and Training Sector* [8] по отношение на стандарта за безпристрастно и справедливо третиране (Fair and Equitable Treatment, FET) на инвестициите. Целта е да се създават умения, свързани с политиката, по отношение на образованието и обучението по предприемачеството в областта на FET; да се определят и документират на най-добрите практики в обучението по предприемачество в сектора на допълнителното образование и обучение; да се идентифицират ресурсните и организационните проблеми, които трябва да бъдат включени допълнително в развитието на тази разпоредба; да се направят препоръки за подобрения и адаптация, вкл. за най-ефективната структура и формат за предлагане на предприемаческо образование и обучение, за системите за сертифициране, за възможните партньорства при предоставяне на обучение и образование по предприемачество, за квалификацията на

преподавателите и менторите по предприемачество, за педагогическите подходи в обучението, за силните връзки с работодателите и бизнеса и проследяването на развитието на завършилите, за изграждането на академия за предприемачи и корпоративни мрежи на сътрудничество [8].

Тенденциите и политиките, свързани с дългосрочната безработица в Европейския съюз, са съществен проблем за икономиката, но и за професионалното продължаващо обучение и образование. Затова и последния документ, който се представя тук е *Long-term Unemployment in the EU: Trends and Policies* [12]. Резултатите, цитирани в доклада, се основават на данни от Евростат от проучване на работната сила (LFS и EU-SILC) през 2015 г. Основната тема е измерването и оценката на дългосрочната безработица (Long-term unemployment, LTU) в Европейския съюз. За целта се посочват алтернативни показатели за оценка на дългосрочното бездействие и отсъствие от пазара на труда. Прави се преглед на факторите, които водят до дългосрочна безработица, икономическата криза и съвкупното търсене на работна ръка, несъответствията на пазара на труда и структурната безработица. Гъвкавото регулиране на пазара на труда и преодоляването на дългосрочната безработица чрез политики и стратегии за активиране на определени целеви групи. ОИСР определя Active labor-market programs (ALMP) като активни програми за пазара на труда, които включват всички социални разходи (различни от образованието), насочени са към подобряване на перспективата на бенефициентите за трудова заетост и увеличаване на капацитета си за доходи [5]. Това включва разходи за обществените служби по заетостта и администрация, обучение на пазара на труда, специални програми за младежта в преход от училище към работа, програми за осигуряване и насърчаване на заетостта на безработни [12].

Изводи и препоръки

От направения подробен анализ на подбраните 19 чуждестранни добри практики за професионално и продължаващо образование и обучение могат да се селектират няколко основни аспекта на съвременните политики и подходи в управлението и развитието на този динамичен и стратегически важен процес, превърнали се норма за Европа.

При всички случаи е важно да се осигури:

1. Адекватно посрещане на нуждите от обучение и образование в съвременния свят на труда и насърчаване на социалната справедливост в световната икономика.
2. Насърчаването на ученето през целия живот, повишаването на пригодността за заетост спрямо икономическите предизвикателства.
3. Признаването на различните отговорности за инвестиране и финансиране на образованието и обучението.
4. Насърчаването на национални, регионални и международни квалификационни рамки и стандарти.
5. По-добрият достъп и равнопоставеност на всички индивиди до образование и обучение.
6. Изграждането на капацитет на социалните партньори за взаимодействие в областта на образованието и обучението.
7. Увеличаване на техническата и финансовата подкрепа на процеса.

Сред важните предизвикателства се открояват:

1. Предизвикателствата пред схемите за професионално образование и обучение и схемите за учене през целия живот.
2. Приносът на публичните и частни доставчици на професионално образование и обучение.
3. Осигуряването на професионално обучение на работното място и организационен капацитет.

4. Финансовите предизвикателства пред развитието на образователните услуги и системите за подпомагане на процеса.
5. Натискът за промяна в заетостта и на работното място.
6. Предизвикателствата на новите умения.
7. Създаването на възможности за постоянно обучение и насърчаването на изследователския интерес у обучаваните.
8. Вътрешната организация и управление на доставчиците на професионално обучение.
9. Предизвикателствата пред социалните партньори.
10. Техническото и професионалното обучение на преподаватели и ментори, адаптирането на учебни програми и педагогическите предизвикателства на новата интерактивна образователна среда и в процеса на реформата на ТПОО.
11. Нововъведенията в разпоредбите за професионално образование и обучение от частни и публични субекти.
12. Влиянието на новите подходи за учене върху учителските роли и дидактическите задачи.
13. Осъществяването на съвместни програми за обучение и практика с различни организации от съответните професионални области.
14. Промяната в процеса на вземане на решения в условията на национални и международни партньорски мрежи в посока на споделяне и колаборация.
15. Конвергенцията на академичното образование към училища за професионално образование и обучение.
16. Обучението и оценката на персонала, съобразно новите твърди, меки и средни компетенции.
17. Признаването на неакадемичен трудов стаж, знания, умения и компетенции и т.н.

18. Повишаването на интереса, информираността и достъпа на потенциалните потребители до интерактивната образователна среда за обучение през целия живот.

Заклучение

Всичко изложено дотук потвърждава актуалността на целите и задачите на проекта „Комуникационен модел на интерактивна образователна среда за непрекъснато и следдипломно професионално и продължаващо обучение в сферата на културните и творчески индустрии“, финансиран от ФНИ към МОН, които напълно са в унисон с тенденциите в развитието на професионалното образование и ученето през целия живот в международен план.

Използвани източници

1. **ЕК.** Европейската квалификационна рамка за учене през целия живот (ЕКР). Люксембург: Служба за официални публикации на Европейските общности, 2009. 15 с. URL: <https://ec.europa.eu/ploteus/sites/eac-ecqf/files/broch_bg.pdf>
2. **ЮНЕСКО.** Международна конференция за образование. 46 Сесия. Образование за всички за обучение да живеем заедно: Съдържание и стратегии за обучение – проблеми и решения : Заключения и предложения за действие, приети на 46-та сесия на Международната конференция за образование (МКО). Женева : Международен център за конференции, 5 – 8.09.2001 г. URL: <<http://www.ibe.unesco.org/International/ICE/pdf/conclbulg.pdf>>
3. **A Memorandum** on Lifelong Learning, Brussels : Commission Staff Working Paper, SEC(2000) 1832. Brussels, 30.10.2000. 36 p. URL: <http://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf>
4. **Aagaard,** Kirsten. How Informal and Non-formal Learning is Recognised in Europe. Denmark – Country Report. Bertelsmann Stiftung, 2015. 30 p. URL: <https://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/BSt/Publikationen/GrauePublikationen/LL_Denmark_FINAL_32Seiter.pdf>
5. **Active** Labour Market Programmes. // *OECD*. Glossary of Statistical Terms, 2002. URL: <<https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=28>>

6. **Annual Report 2013.** Hamburg : UNESCO Institute for Lifelong Learning, 2014. 41 p. URL: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002269/226992E.pdf>>
7. **Asian Development Bank.** Good Practice in Technical and Vocational Education and Training. Mandaluyong City, Philippines: Asian Development Bank, 2009. 75 p. URL: <<https://www.adb.org/sites/default/files/publication/28624/good-practice-education-training.pdf>>
8. **Best Practice in Entrepreneurship Education and Training in the Further Education and Training Sector.** Final report. IMCA Tom Martin & Associates/TMA, November 2016. 169 p. URL: <http://www.solas.ie/SolasPdfLibrary/TMA_EET_in_FET_final_report.pdf>
9. **CEDEFOP.** Work-based Learning in Continuing Vocational Education and Training: Policies and Practices in Europe. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2015. 72 p. (Cedefop research paper; 49). URL: <http://www.cedefop.europa.eu/files/5549_en.pdf>
10. **Challenges, Promising Programs, and Effective Practices in Adult and Developmental Education :** With applications to Tulsa, Oklahoma. Submit. by Rheagan D. Coffey, Tara Carter Smith. Austin : Ray Marshall Center for the Study of Human Resources; Lyndon Baines Johnson School of Public Affairs; The University of Texas at Austin, February 2011. 56 p. URL: <https://repositories.lib.utexas.edu/bitstream/handle/2152/28364/Challenges,%20Promising%20Programs,%20and%20Effective%20Practices%20in%20Adult%20and%20Developmental%20Education_Feb_16_2011.pdf;sequence=2>
11. **Communication** from the Commission. Europe 2020. A European Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth, Brussels, COM(2010) 2020, 3.3.2010. 32 p. URL: <<http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%2020007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>>
12. **Duell, Nicola, Lena Thureau, Tim Vetter.** Long-term Unemployment in the EU: Trends and Policies. Responsible Joscha Schwarzwälder; Copy ed. Barbara Serfozo. Gütersloh : Bertelsmann Stiftung, 2016. 86 p. URL: <https://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/user_upload/Studie_NW_Long-term_unemployment.pdf>
13. **Duggan, Carmel, Michael Byrne.** What Works in the Provision of Higher, Further and Continuing Education, Training and Rehabilitation for Adults with Disabilities? : A Review of the Literature : A report commissioned by the NCSE. Trim, County Meath : National Council for Special Education, 2013. X,

- 206 p. (NCSE Research Reports; 15). URL: <http://ncse.ie/wp-content/uploads/2014/10/Report_15_Adult_Ed_09_04_14.pdf>
14. **Duvekot**, Ruud. How Informal and Non-formal Learning is Recognised in Europe. The Netherlands – Country Report. Bertelsmann Stiftung, 2015. 34 p. URL: <https://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/BSt/Publikationen/GrauePublikationen/LL_The_Netherlands_FINAL_36Seiten.pdf>
 15. **EC**. EACEA. Eurydice. Developing Key Competences at School in Europe: Challenges and Opportunities for Policy – 2011/12. Eurydice Report. Luxembourg: Education, Audiovisual and Culture Executive Agency; Publications Office of the European Union, 2012. 68 p. URL: <http://keyconet.eun.org/c/document_library/get_file?uuid=d21d041b-ea4e-448e-954b-58e4272b194c&groupId=11028>
 16. **Education** 2030. Incheon Declaration and Framework for Action for the Implementation of Sustainable Development Goal 4 : Ensure Inclusive and Equitable Quality Education and Promote Lifelong Learning Opportunities for All. ED-2016/WS/28. 2016. URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/education-2030-incheon-framework-for-action-implementation-of-sdg4-2016-en_2.pdf>
 17. **Euler**, Dieter. Germany's Dual Vocational Training System: A Model for Other Countries? : A study commissioned by the Bertelsmann Stiftung. Gütersloh : Bertelsmann Stiftung, 2013. 78 p. URL: <https://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/BSt/Publikationen/GrauePublikationen/GP_Germans_dual_vocational_training_system.pdf>
 18. **Hoeckel**, Kathrin. Key Evidence on Vocational Education and Training Policy from Previous OECD Work. EDU/EDPC/CERI(2007)6/ANN1. 2007. 12 p. URL: <<http://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/43897509.pdf>>
 19. **James**, David, Lorna Unwin. Fostering High Quality Vocational Further Education in Wales. The Queen's Printer and Controller of HMSO, January 2016. 45 p. URL: <<http://ppiwiw.org.uk/files/2016/01/PPIW-Report-Fostering-High-Quality-Further-Education-in-Wales.pdf>>
 20. **Karttunen**, Anni. How Informal and Non-formal Learning is Recognised in Europe. Finland – Country Report. Bertelsmann Stiftung, 2015. 30 p. URL: <https://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/BSt/Publikationen/GrauePublikationen/LL_Finland_FINAL_Web.pdf>
 21. **Michel**, Alain, Janet Looney. How Informal and Non-formal Learning is Recognised in Europe. France – Country Report. Bertelsmann Stiftung, 2015. 34 p. URL: <https://ec.europa.eu/epale/sites/epale/files/ll_france_final_web.pdf>

22. **Papademetriou**, Demetrios G., Meghan Benton. From Fragmentation to Integration: Towards a “Whole-of-Society” Approach to Receiving and Settling Newcomers in Europe. Vision Europe Summit, 2016. 45 p. URL: <https://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/BSt/Publikationen/GrauePublikationen/Studie_IFT_From_Fragmentation_to_Integration_2016.pdf>
23. **Review** of Adult Vocational Qualifications in England. Led by Nigel Whitehead, UKCES Commissioner and Group Managing Director, BAE Systems plc. London : UK Commission for Employment and Skills, November 2013. 48 p. URL: <<https://www.bvekenis.nl/Bibliotheek/13-0693.pdf>>
24. **Shaping** Vocational Adult Education and Training : Shape – Shared Expertize in Provision of Adult Education in 5 European Countries. Ed. By Anne Hosio-Paloposki, Charlotte Birkshoj, Luca Boetti, Tanja Mozina, Sylvie Rondeau. Keuda Group, Vocational education and training, 2016. 31 p. URL: <<https://www.keuda.fi/assets/Uploads/Shaping-vocational-adult-education-and-training.pdf>>
25. **Technical** and Vocational Education and Training for the Twenty-first Century. UNESCO and ILO Recommendations. Paris; Geneva : UNESCO; ILO, 2002. 69 p. URL: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002207/220748E.pdf>>
26. **The Dakar** Framework for Action. Education for All: Including Six Regional Frameworks for Action. Meeting our Collective Commitments. Adopted by the World Education Forum Dakar, Senegal, 26-28 April 2000. Paris : UNESCO, 2000. 78 p. URL: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001211/121147e.pdf>>
27. **The Lisbon** Strategy 2000-2010 : An Analysis and Evaluation of the Methods Used and Results Achieved. Final Report. IP/A/EMPL/ST/2008-07 2010. Brussels : Directorate General for Internal Policies. Policy Department A: Economic and Scientific Policy Employment and Social Affairs, 2010. 275 p. URL: <<http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201107/20110718ATT24270/20110718ATT24270EN.pdf>>
28. **Ure**, Odd Bjørn. How Informal and Non-formal Learning is Recognised in Europe. Norway – Country Report. Bertelsmann Stiftung, 2015. 38 p. URL: <https://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/BSt/Publikationen/GrauePublikationen/LL_Norway_FINAL_40Seiten.pdf>
29. **Wieland**, Clemens, Eduard Lezcano. European Case Study. Cooperation in Action: The Dual Vocational Training System in Germany. Bertelsmann Stiftung, February 2016. 16 p. URL:

<https://www.ippr.org/files/publications/pdf/nsaw-case-study-wieland-lezcano-feb2016.pdf>

30. **World Declaration on Education for All and Framework to Action to Meet Basic Learning Needs.** Adopted by the World Conference on Education for All Meeting Basic Learning Needs, Jomtien, Thailand, 5-9 March 1990. Paris : UNESCO Secretariat of the International Consultative Forum on Education for All, 1990. 37 p. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001275/127583e.pdf>

Комуникационна образователна среда за професионалисти през XXI век – споделена отговорност за качество⁷

**Проф. д-р Иванка Павлова, Проф. д-р Иванка Янкова,
Доц. д-р Румелина Василева**

Резюме. Докладът си поставя за цел да изследва стратегическите рамки на образователния процес през XXI век в контекста на концепциите за непрекъснато професионално образование и учене през целия живот в триадата „формално, неформално, информално“ образование. И на тази основа да очертае хипотезата за новата визия за съвременен комуникационен модел на интерактивна образователна среда, който да осигури споделеното качество в непрекъснатото следдипломно професионално и продължаващо обучение, прерастването на управлението на ръководния субект в съуправление на учителя и обучаемите и самоуправление на обучаващите се. Обект на настоящата дискусия са съвременните възможности за непрекъснато и следдипломно професионално и продължаващо обучение, а предмет на изследване е създаването на комуникационен модел на интерактивна среда за развитие на мотивационна, организационна, комуникационна и информационна култура у човешките ресурси на бъдещето. В рамките на приложената методология се използват методите на контент анализ и синтез на теоретични концепции, научни публикации и нормативни документи, наблюдение и качествени изследвания в областта на професионалното и продължаващото обучение в страната. Краткото представяне на дейностите по проект „Комуникационен модел на интерактивна образователна среда за непрекъснато и следдипломно професионално и продължаващо обучение в сферата на културните и творчески индустрии“, финансиран от ФНИ към МОН, дефинира възможностите за практическо приложение на актуалните образователни стратегии за конкретни резултати.

Ключови думи: включващо и справедливо качествено образование, интерактивна образователна среда, комуникационен модел, културни и творчески индустрии, непрекъснато следдипломно професионално обучение, образователни стратегии, учене през целия живот, ЮНЕСКО

⁷ Докладът е изнесен на научната конференция „Ролята на ЮНЕСКО за развитието на образованието, науката и културата в Република България“, проведена на 24 май 2017 г. в Париж, Франция

Въведение

Светът на XXI век е съвършено нов. Скоростите, с които се движи, са огромни и опасно различни. Промените – революционно кардинални. Нищо вече не може да бъде описвано и обяснявано с утвърдените подходи и концепции. Всичко тече, всичко се променя, но като главоломен бързей. И никой не може и не бива да изостава, защото така пропастта между различните се увеличава и рано или късно „отвърща на удара“. Новият свят тепърва изгражда свои ценности, умения и перспективи, нови форми на общуване и познание. Никога преди това комуникацията не е била толкова активна, многопосочна, специфична, многолика, всеобхватна на всички нива на социално-икономически живот. Светът днес е сложен, труден, образен, предизвикателен и свръхинтересен. Но, за да бъде разбран, се изискват много информация, познания, умения, таланти. Толкова сложните, от гледна точка на XX век, нови функционални компетенции, които съхраняват индивида, групата, организацията, социума, са абсолютния екзистенц минимум за XXI век. Без образование, квалификация и непрекъснато продължаващо професионално обучение не могат да се правят крачки. Не само физическите и времевите пространства, но и възрастовите граници съществено размиха очертанията си. Днес всеки има нужда от перманентно информиране, обучение, образование по всевъзможни интердисциплинни теми и аспекти в областта на икономиката и бизнеса, управлението, образованието, възпитанието, науката, иновациите, интелектуалното право, културата, изкуствата, туризма, здравеопазването, социалното обслужване и т.н. Преходът от аналоговия към цифровия свят създава нови огромни полета за изява, но и поставя неизбежни изисквания за изграждане на нова, технологично опосредствана, култура на работа и живот. Неслучайно стратегическите рамки, по които се развива Европа, очертават именно това основно проблемно поле – образование за всички през целия живот;

информационна грамотност; публичен достъп до информация на обществено достояние; културно многообразие и мултилингвизъм; свобода на изразяването, мрежови комуникации и т.н.⁸

Постановка на проблема

Съществена функция и приоритет на образованието е да изгражда образа на основните ориентири за света и за качества, хармоничен и целесъобразен живот. Откриването на смисъла на живота започва в семейството и в училището, но продължаването по пътя на научаването, като лична и социална ценност, е персонален избор на разнообразни стратегии за справяне, които определят формата и съдържанието на необходимата образованост и удовлетвореност през целия живот на индивида. Изграждането на необходимите знания, умения и компетенции, осигуряващи пригодността за трудова заетост, се случва чрез формално, неформално и информално образование, дефинирани още през 1972 г. от *Международната комисия за развитие на образованието* към ЮНЕСКО в доклад за образованието днес и утре, в който са дадени официални дефиниции за образователната триада [15]. Разширяващите се области на образователните практики и ученето на индивидите във всички възрасти доказват необходимостта от разработване на принципно нова концепция на образованието през XXI век. Затова и парадигмата „*учене през целия живот*“ се основава на науката за образованието на човека през всички негови жизнени етапи.

В свят с налагаща се тенденция за *непрекъснато обучение на човешкия фактор през целия живот* сериозно се променят и законово се регламентират *образователните и професионалните изисквания* към човешкия ресурс във всички институции с ориентация към бъдещето, към икономиката на знанието, информацията и информационните технологии.

⁸Вж по темата [9, 13, 14, 16, 17, 18, 19].

Неслучайно *интелигентна, устойчива и приобщаваща икономика* са трите приоритета в *Стратегия „Европа 2020“*, приета от ЕК през 2010 г. за постигане на високи нива на заетост, производителност и социално единство. А на 23 април 2015 г. Световният образователен форум потвърди и последната *„Рамка за действие „Образование 2030“*. *Към приобщаващо и равноправно качествено образование и учене през целия живот за всички*“ [3]. „Образование 2030“ е неразделна част от дневния ред за устойчиво развитие, което продължава работата по *Целите на хилядолетието за развитие*⁹: „Ние, международната образователна общност, се обединяваме твърдо около нов всеобхватен подход, който да гарантира приобщаващо и равноправно качествено образование за деца, младежи и възрастни, като насърчаваме възможностите за учене през целия живот за всички. ... Като признаваме „Образование 2030“ за нова възможност за постигането на исторически напредък в образованието, ние се посвещаваме на смели, иновативни и последователни действия, за да гарантираме, че образованието наистина променя живота във всяко кътче на света. Постигане на целите на „Образование 2030“ означава, че може да обявим успех, само ако целите бъдат постигнати за всички“ [16].

Водени от тези основни задачи на деня на света и в частност от мисията да създаваме квалифицирани кадри в областта на културните и творческите индустрии, авторите на доклада – част от по-голям проектен екип от Университета по библиотекознание и информационни технологии – създадохме проект *„Комуникационен модел за интерактивна образователна среда за непрекъснато и следдипломно професионално и продължаващо обучение в сферата на културните и творчески индустрии“*, Договор № ДН05/1 от 14.12.2016. Интердисциплинната

⁹ В резултат на това се подписва *Договорът от Мускат*, приет на международната среща за „Образование за всички“ (май 2014). Договорът формулира глобалната цел за образование и свързаните с нея цели и средства за приложение, предложени от Отворената работна група за целите за устойчиво развитие при Генералната асамблея на Организацията на обединените нации [9].

проблематика на проекта е покрита от изследователи със съответстващи научни интереси и постижения, с релевантни специализации и научни публикации¹⁰, водени лекционни курсове и участия в експертни групи и комитети. *Актуалността* на проекта се обуславя от начертаната концепция за *Национална стратегия за учене през целия живот* (2014-2020); от необходимостта от подобряване на качеството и ефективността на интерактивна образователна среда в сферата на културните и творческите индустрии чрез прилагане на комуникационен модел; от непрекъснато нарастващата роля на познанието и планирането на взаимовръзките, взаимообусловеностите и взаимозависимостите между образованието, културата и изкуството, съотнесени към локализационните процеси на социална трансформация, културна интеграция и икономическа поляризация за доброто и ефективно функциониране на системите на образованието и културата в културно-образователен и в нравствено-естетически аспект.

Убедени сме, че именно прилагането на *комуникационен модел на интерактивни методи на обучение в ученето през целия живот* е добрата формула за целесъобразно пълноценно оползотворяване на възможностите на съвременния образователен процес, на културата на общуване и изграждане на компетентности за работа в екипна среда. Това е модерна култура на учене чрез нова теория за субекта, на основата на многоаспектни контакти със средата и включване в единство на продуктите и механизмите на мислене и дейност.

Накратко, *хипотезата* на настоящото изследване поставя въпроса за новата визия за съвременен комуникационен модел на интерактивна образователна среда, който да допринесе за повишаване на качеството на образователния процес в непрекъснатото и следдипломно професионално и продължаващо обучение, за прерастване на управлението на ръководния

¹⁰ Аспекти на темата са разработвани в публикации на проектния екип [1, 2, 4, 5, 6, 7, 10, 12, 20, 21, 22].

субект в съуправление на учителя и обучаемите и самоуправление на обучаващите се. *Обект* на настоящата дискусия са съвременните възможности за непрекъснато и следдипломно професионално и продължаващо обучение, а *предмет* на изследване е създаването на комуникационен модел на интерактивна среда за развитие на мотивационна, организационна, комуникационна и информационна култура у човешките ресурси на бъдещето. В рамките на *приложената методология* се използват методите на контент анализ и синтез на теоретични концепции, научни публикации и нормативни документи, наблюдение и качествени изследвания в областта на професионалното и продължаващото обучение в страната.

Дискусия

При интегрирания комуникационен модел на интерактивна образователна среда за непрекъснато и следдипломно професионално и продължаващо обучение основна характерна комуникационна черта е *информационната активност*, развиваща се на публично равнище и разположена на плоскостта на кооптирането на ценности и интереси. Основната цел при този комуникационен модел е промяна в характера на образователната среда чрез използване и гъвкаво прилагане на иновативни и интерактивни методи на обучение, съобразно интересите, възможностите, нагласите и нуждите на обучаемите.

Ролята на комуникационния модел на интерактивна образователна среда, от гледна точка на модерните комуникации, се изразява в регламентиране на комуникационните отношения, контрол върху информацията, моделиране на комуникационно-информационните конструкции, култивиране на мисленето и нагласите и стимулиране на конкретни и предварително формулирани действия, отнасящи се до ученето през целия живот в сферата на културните и творчески индустрии.

Или според концепцията на някои автори „основната функция на алфакомуникацията е да създаде реална среда, условия и комуникационно-информационни факти, които да предполагат началото на обществената комуникация“, включваща: ориентиране на човека във времето и пространството; съзнателно и целенасочено изграждане на понятия, представи и нагласи; волево действие за материализиране и систематизиране на знаците, образите, символите и езика, като елементи на алфакода и като преносители на информация; създаване на готовност за лансиране на идеята и съответстващото ѝ решение по посока на омегакомуникацията; изграждане на устойчив комуникационно-информационен образ, чрез който се придобива комуникационен статут на равноправен и равностоен участник в комуникационния процес“ [8]. „Анализирайки етиологията и семиотиката на комуникативните послания, обменяни в хода на междуличностните интеракции, Лангер, фон Тун и Тауш, стигат до извода, че комуникативността и интегративният характер на тези послания е възможна благодарение на тяхната четириизмерна структура, включваща информационно-съдържателен, афективно-оценъчен, апелативен и себеразкриващ компонент [11].

По друг начин казано, комуникационният модел създава равноправие, взаимна оценъчност и споделена отговорност. Той е този, който залага не само правилата, но и нормите, според които се материализират идеите и тезите на интерактивната образователна среда за непрекъснато и следдипломно професионално и продължаващо обучение в сферата на културните и творчески индустрии.

Посоченият комуникационен модел се основава на съвременната модерност и в този смисъл се разглежда преди всичко от гледна точка на ефективната комуникация в интерактивна образователна среда.

Много често ефективността на интерактивните методи на обучение не може да бъде оползотворена, поради различни фактори: субективно

отношение и непознаване на спецификата на отделните интерактивни методи на обучение и невъзможност да се прилагат по предназначение; затруднения на преподавателите при организирането на учещите за включване в интерактивна среда, липса на подходяща материална база за използването на интерактивни методи; недостатъчно постигната функционална грамотност от обучаемите, липса на култура за оценка на индивидуалните потребности, нужди и възможности и др.

Доброто познаване и прилагане на комуникационния модел на интерактивните методи на обучение в сферата на културните и творчески индустрии и създаването на условия за неговото проявление допринася за повишаване на качеството на образование и личностното развитие на обучаващите се, т.к. развитието и споделената отговорност са цел за всички страни, участници в комуникацията. Проектният екип разчита изключително много на Центъра за професионално образование към УниБИТ, за да може пълноценно, в реална работна среда да създаде прототипа и да апробира наживо очакваните резултати.

Моделът предвижда не само да заложи ефикасни интерактивни методи в образованието и използването на най-новите информационни и комуникационни образователни технологии (уеббазирано обучение, аудио- и визуални стимули за представяне и възпроизвеждане на информацията от учебното съдържание, работа в групи, ролеви игри и т.н.), насочени към стимулиране на развитието на културните и творческите индустрии, но и да създаде пълноценна, гъвкава и устойчива интерактивна образователна среда, в която образователните, професионално-творческите, институционалните, организационните и бизнес субекти и потенциалните потребители да разполагат с подходяща и навременна онлайн информация за продукти и услуги, свързани със следдипломното професионално и продължаващо обучение, да се чувстват комфортно и да подхождат с доверие и самочувствие към своята самоактуализация и валидизация.

Професионалното продължаващо обучение, като компетентностно базирано обучение, предполага автономия, рефлексия, интерактивност, участие в действията на разнородни групи. И ако компетентностно базираното обучение предлага подход, който акцентира върху резултатите от образованието, разглеждани като способност да се действа адекватно в различни ситуации, то интегрирането на комуникационния модел на интерактивна образователна среда – гарантира успех в една силно конкурентна сфера, новостите в която са ежедневие. Образователната парадигма трябва да бъде съобразена с отличителните начини на възприемане на информация и учене на различните таргет групи, обуславяни от индивидуалните мисловни модели на бъдещите професионалисти.

Основната цел на проекта е да се създаде нов комуникационен модел на интерактивна образователна среда за непрекъснато и следдипломно професионално и продължаващо обучение в сферата на културните и творчески индустрии. Но тя не би могла да се осъществи без стимулиране на научни изследвания в областта на иновативните образователни практики и европейските културни и образователни политики в сферата на ученето през целия живот.

С оглед на изпълнението на заложените цели, проектът стъпва на актуалните тенденции в подходите към управление на информационната и комуникационната инфраструктура и на организационната култура на продължаващото обучението в сферата на културата и творческите индустрии и в подходите на обучение и предаване на знанията между поколенията. В хода на осъществяването на проекта се следват поредица от принципи и подходи: проучване на модели и добри практики у нас и във водещи страни; изследване на условията за създаване на комуникационен модел на иновативна културно-образователна среда, която да допринесе за подобряване на основните изграждащи фактори на културно-

образователните области на обществените науки и гражданското образование; утвърждаване на нова визия за интерактивна образователна среда в сферата на културните и творческите индустрии; стимулиране на интереса, информираността и достъпа на потенциалните потребители до интерактивна образователна среда за обучение през целия живот; изграждане на концепция за включване в учебно-образователния процес на иновативни подходи, интерактивни форми на обучение, алтернативни учебни програми, нови медии, съвременни аудиовизуални и уебтехнологии, и компетенции; стимулиране на научноизследователските търсения за приложение на информационните системи, платформи и технологии в създаване на сигурна информационно-комуникационна среда за развитие на продължаващото обучение в сферата на културните и творческите индустрии; изследване на състоянието на актуалните теоретични, методологични и практически проблеми в тази сфера; участие в обучителни секции, уъркшопове и курсове за придобиване на нови знания и научни компетенции; създаване на научни продукти в резултат от научноизследователската дейност на проекта, специализиран сайт и платформа за неговото развитие; жива обратна връзка, анализ и мониторинг.

На тази основа проектът в перспектива предвижда повишаване на качеството на образователния процес в сферата на различните образователни, научноизследователски и институционални субекти с оглед на пълноценно личностно и общностно развитие. Предвижда разработване на комуникационен модел за интерактивна образователна среда за непрекъснато и следдипломно професионално и продължаващо обучение в сферата на културните и творческите индустрии. Проектира разработване и на концепция за осигуряване на подходяща и ефективна държавна образователна и културна инфраструктура за по-добро функциониране на системите на образованието и разширяване на културно-образователната и

научноизследователска мрежа, свързана с продължаващото обучение на национално, регионално и международно ниво.

Заключение

Важно е да се разбере, че професионализмът е съвкупност от способностите на отделната личност да решава проблемите, възникнали в професионалната ѝ дейност. Показатели за него се явяват компетентността и знанията сами по себе си, но и личностните качества, мотивацията, развитието на творческите способности, инициативността и повишената чувствителност към всичко ново.

Съвременните политически и икономически стратегии залагат все по-големи надежди и очаквания от образованието и науката, подчертават ключовото им значение за развитието на конкурентна икономика, съвършено различна социално-икономическа среда и съответстващ на тях нов интелигентен начин на живот. Приоритет в насоките за развитие са: създаване на елитни образователни структури; разрастване и разпространение на иновативни технологии; осигуряване на по-високо качество на живот. Всъщност основните предпоставки за осъществяването на тези глобални стратегии са насърчаването на генериране на знания чрез изследвания, разпространението на знания чрез образование и прилагането на знания чрез иновации и мотивация.

Образователно-квалификационните степени, знанията, уменията, способностите, компетентностите, базови и текущо надграждани, приложени в изпълнението на трудовите задачи на човешките ресурси предопределят и задават ефективността на всяка организация. За ефикасността им е най-важно самосъзнанието на личността да не разчита единствено на образователната система, а да развива себе си чрез индивидуализирано формално, неформално и информално образование,

притисната не само от условията на пазара на труда, но и мотивирана да се изгражда непрекъснато.

Финално – светът е такъв, какъвто си го правят индивидите, обществото, народите. А за да е качествен – трябва да се съгражда с вещина, умения и отговорност. Стара истина – с нов прочит.

Признание и благодарности

Настоящото изследване е осъществено с подкрепата на ФНИ на МОН, в рамките на проект „Комуникационен модел за интерактивна образователна среда за непрекъснато и следдипломно професионално и продължаващо обучение в сферата на културните и творчески индустрии”, Договор № ДН05/1 от 14.12.2016 с ръководител доц. д-р Румелина Василева.

Използвани източници

1. **Василева, Р.** Езикът на съвременната организационна култура. // *Cross-linguistic Interaction: Translation, Contrastive and Cognitive Studies = Междуетикови взаимодействия: изследвания в областта на превода, контрастивната и когнитивната лингвистика.* София: УИ “Св. Климент Охридски”, 2014, с. 409-421.
2. **Велев, Е.** Художествената идентичност в системите на образованието и културата. // *Политики за управление на културното наследство – комуникация и социализация чрез образование: Сборник докл. от Науч. конф.* София: НИМ, 2013.
3. **Глобален** дневен ред за развитие. // *Национална комисия за ЮНЕСКО – България.* 2017. URL: <<http://www.unesco-bg.org/?language=bg§ion=education&page=list&post=171>>
4. **Денчев, С., Д. Христозов.** Теория и практика на консултирането. София: За буквите – О писменехъ, 2011.
5. **Денчев, С., И. Павлова.** Анализ и управление на университетска информационна среда. София: За буквите – О писменехъ, 2010.
6. **Павлова И.** Изследване на информационните потребности в университетска информационна среда. // *Нови информационни технологии в образователния процес. Год. семинар на СВУБИТ, Докл., Долна Баня 31 март – 01 април 2006 г., София, 2006, с. 90-95.*

7. **Павлова, И.** Информационните технологии в образователния процес. // *Образованието в информационното общество*. Докл. от науч. конф., гр. Пловдив, 13-14 окт. 2006 г. Пловдив, 2006, с. 161-167.
8. **Палашев, Николай.** Тези за комуникацията (резюме). // *Словото*, [б.г.]. URL: <http://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=361&WorkID=16926&Level=1>
9. **Световен образователен форум.** Рамка за действие „Образование 2030”. Към приобщаващо и равноправно качествено образование и учене през целия живот за всички. ED/WEF2015/WD/2, 23 април 2015. URL: <http://www.mon.bg/?h=downloadFile&fileId=7861>
10. **Стойкова, Д., С. Станчева, И. Янкова.** Методика на преподаване на учебната дисциплина „Информационна грамотност – програми и модели”. // *Съвременни измерения на европейското образователно пространство: Сборник доклади, Т. 3.* – София: За буквите – О писменехъ, 2015, с. 214-221
11. **Стоицова, Т., Б. Мизова.** Семиотика на комуникативното послание. // *Българско списание по психология*, 2008, 10. URL: <http://bjop.files.wordpress.com/2008/10/tolia-stoitsova-bistra-mizova-doklad.pdf>
12. **Янкова, И., Т. Тодорова, Р. Василева, С. Станчева.** Комуникационна стратегия на програми за дистанционно обучение. Опитът на проект “Дистанционно обучение по библиотечно-информационни науки, печатни комуникации и науките за културното наследство”. // *Сборник доклади на петата национална конференция по електронно обучение във висшите училища*“, 15-17 май 2014 г., Русе: ИЦ на РУ “Ангел Кънчев”, 2014, с. 62-66.
13. **Education 2030.** Incheon Declaration and Framework for Action: Towards Inclusive and Equitable Quality Education and Lifelong Learning For All. ED-2016/WS/2. 2016. 34, X p. URL <http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/incheon-framework-for-action-en.pdf>
14. **Education for All Global Monitoring Report 2015.** Achievements and Challenges: EFA Global Monitoring Report. Paris: UNESCO Publishing, 2015. 499 p. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002322/232205e.pdf>
15. **Faure, E., F. Herrera, A.-R. Kaddoura, H. Lopes, A. V. Petrovsky, M. Rahnema, F. Ch. Ward.** Learning To Be : The World of Education Today and Tomorrow. Paris : UNESCO, 1972. 39 p. URL: http://www.unesco.org/education/pdf/15_60.pdf
16. **Making Education a Priority in the Post-2015 Development Agenda: Report of the Global Thematic Consultation on Education in the Post-2015 Development**

- Agenda. Paris; New York: UNESCO; UNICEF, 2013. 56 p. URL: http://www.unicef.org/education/files/Making_Education_a_Priority_in_the_Post-2015_Development_Agenda.pdf
17. **Rethinking** Education: Towards a Global Common Good? Paris: UNESCO Publishing, 2015. 84 p. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002325/232555e.pdf>
 18. **UNESCO** Science Report: Towards 2030 – Executive Summary. Paris: UNESCO Publishing, 2015. 37 p. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002354/235407e.pdf>
 19. **World** Education Forum 2015. Incheon Declaration. Education 2030: Towards Inclusive and Equitable Quality Education and Lifelong Learning for All. UNESCO, UNICEF, World Bank, UNFPA, UNDP, UN Women and UNHCR. Incheon, Republic of Korea, 2015. 78 p. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002338/233813m.pdf>
 20. **Yankova, I., E. Vele, K. Nusheva.** The European Digital Library – Factor for Long-life Learning in Arts and Cultural Studies. // *QQML 2015*. Qualitative and Quantitative Methods in Libraries. 7th Qualitative and Quantitative Intern. Conf., 26-29 May, 2015, Paris, France, ISAST: Intern. Soc. for the Advancement of Sci. and Technol., 2015.
 21. **Yankova, I., R. Vasileva, S. Stancheva.** Learning by Doing in the Context of Modern Information and Media Literacy of Students in “Library and Information Management” in ULSIT. Using the Digital Collection “Bulgarian Revival”. // *Digital* Presentation and Preservation of Cultural and Scientific Heritage. Intern. Conf., 18-21 Sept. 2012, Veliko Tarnovo. Sofia: IMI-BAS, 2012, pp. 112-122. URL: <http://scigems.math.bas.bg/jspui/bitstream/10525/2048/1/112-122--11-DiPP2012-Yankova-et-al.pdf>; CEEOL. URL: <http://www.ceeol.com/aspx/searcharticles.aspx>
 22. **Yankova, I., T. Todorova, R. Vasileva, S. Stancheva, B. Hadjieva.** New Possibilities for E-learning Master Programs in LIS and Cultural Heritage Sciences Education in Bulgaria. // *QQML 2013*. Qualitative and Quantitative Methods in Libraries. 5th Qualitative and Quantitative Intern. Conf., 4-7 June, 2013, Rome, Italy. Rome, ISAST: Intern. Soc. for the Advancement of Sci. and Technol., 2013, pp. 206-207. URL: http://www.isast.org/images/Book_of_Abstracts_QQML2013.pdf

Насоките на ЮНЕСКО за интерактивни образователни процеси, приложени в УниБИТ¹¹

**Проф. д-р Иванка Павлова, Проф. д-р Иванка Янкова,
Доц. д-р Силвия Станчева**

Резюме. Целта на настоящата публикация е да представи някои от формите за интерактивно обучение, прилагани в УниБИТ (Университет по библиотекознание и информационни технологии). Целите на обучението на студентите, за чието постигане е важно да се използват интерактивни образователни методи са: бъдещите мениджъри да комуникират успешно с различните таргет групи; да се научат да анализират вътрешната и външната среда и да вземат бързи и ефективни решения в работата си; да придобият уменията да работят в екип; да могат студентите самостоятелно да разработват творчески сценарии, необходими им при провеждане на различни прояви. Проектът „Комуникационен модел за интерактивна образователна среда за непрекъснато и следдипломно професионално и продължаващо обучение в сферата на културните и творчески индустрии” на УниБИТ е разработен в съответствие с програмите „Учене през целия живот“ и „Хоризонт 2020“ и цели да се стимулират научни изследвания в областта на иновативните образователни практики и европейските културни и образователни политики в сферата на ученето през целия живот.

Ключови думи: интерактивност, комуникационен модел, образователни процеси, учене през целия живот, ЮНЕСКО

Въведение

В полето на информационните науки и комуникациите съществуват дебати относно значението на термина „интерактивност“ (на английски: *interactivity*) [1]. В най-общ смисъл интерактивността може да бъде разглеждана като всяка форма на двустранна комуникация. В сферата на образованието тя най-често се определя като всяка форма на комуникацията между учащите и преподавателите, самите учащи, както и между учащите и учебните ресурси (в които се включва и всяка

¹¹ Докладът е изнесен на научната конференция „Ролята на ЮНЕСКО за развитието на образованието, науката и културата в Република България“, проведена на 24 май 2017 г. в Париж, Франция

компютърна система). Интерактивността е много важен елемент от процеса на преподаване и усвояване на учебния материал. Обучаемите трябва да бъдат насърчавани да взимат активно участие в учебния процес. Получаването на информация за процеса на обучение – коментари, препоръки, оплаквания и т. н. – от учащите, е от изключителна важност за постигане на качествено преподаване. С доказана важност за процеса на усвояване на учебното съдържание е и интерактивността между самите обучаеми [2].

Международните организации и държавните управленски структури в европейски и в световен мащаб през последните десетилетия проявяват подчертан интерес към проучванията и изследванията за състоянието на изследваната проблематика. В България също се наблюдава тенденция за теоретично разработване на концепции за културна осъзнатост и за придобиване на умения за изразяване чрез културата и изкуствата и за насърчаване на културните и творческите индустрии. Приетата от Министерството на образованието и науката (МОН) *Национална стратегия за учене през целия живот за периода 2014 – 2020 г.*¹² е насочена към постигането на европейската рамка за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж и включва всички области на ученето.

Модерните общества все повече се базират на информацията и знанието. Поради това имат необходимостта да:

- изградят работна ръка, която има ИКТ (Информационни и комуникационни технологии) уменията да се справи с информацията и е рефлексивна, креативна и умела в разрешаването на проблеми по отношение на генерирането на знания;

¹² Национална стратегия за учене през целия живот 2014-2020 г. URL: <<http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?Id=880>>

- ➡ дадат възможност на гражданите да са информирани и изобретателни, така че да имат възможност да управляват живота си ефективно и да водят пълноценен и удовлетворяващ живот;
- ➡ насърчават всички граждани да участват пълноценно в обществото и да влияят на решенията, които засягат техния живот;
- ➡ приемат межкултурното разбирателство и мирното разрешаване на конфликти.

Тези социални и икономически цели са фокус на държавната образователна система. Преподавателите трябва да са подготвени да постигат тези цели, затова ЮНЕСКО в партньорство с индустриалните лидери и международни експерти създаде *международен стандарт за сравнение*, който излага нужните компетенции за ефективно преподаване с ИКТ.

Рамката на ЮНЕСКО подчертава, че не е достатъчно преподавателите да бъдат ИКТ компетентни и да предадат своите знания на учениците си. Преподавателите трябва да могат да помагат на обучаемите да работят в сътрудничество, да бъдат ориентирани към решаване на проблемите, да са креативни в обучението си чрез използването на ИКТ, така че да се превърнат в ефективни граждани и служители. Затова рамката обхваща всички аспекти от работата на един преподавател [7].

Рамката е подредена в три различни подхода на преподаване (три последователни етапа на развитието на преподавателя). Първият е *Технологична грамотност*, позволяваща на учениците да използват ИКТ с цел да учат по-ефективно. Вторият е *Задълбочаване на знанието*, който позволява на учениците да придобият в дълбочина знания по предмета и да го прилагат за решаване на комплексни задачи от реалния живот. Третият е *Създаване на знания*, позволяващ на учениците, като гражданите и работна

ръката, в които те се превръщат, да създават необходимите за по-хармонично и проспериращо общество нови знания [7].

Университетът по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ) е държавен университет и подготвя висококвалифицирани специалисти с реални и приложими теоретични знания и практически умения по бакалавърски, магистърски и докторски програми за образователните и научни степени, по които има акредитация. Разполага със съвременна материална база – специално построена сграда с тържествена зала; специализирани семинарни кабинети; аудитории; компютърна лаборатория „Джон Атанасов“ с модерни компютърни зали с локални мрежи и с постоянен достъп до Интернет, в които се изучават съвременни информационни и комуникационни технологии; библиотечно-информационен център с читалня за 150 души; IP Point – информационно-консултантски център по интелектуална собственост; кариерен център за подпомагане на професионалната реализация на студентите и редица др. придобивки, с които удовлетворява много добре потребностите на около 2 000 студента и над 150 щатни и хонорувани преподаватели. УниБИТ разполага със създадени към него Център за продължаващо обучение и Център за професионално обучение. Всичко това създава добра среда за работа по различни проекти.

Проектът „Комуникационен модел за интерактивна образователна среда за непрекъснато и следдипломно професионално и продължаващо обучение в сферата на културните и творчески индустрии“ е разработен в съответствие с програмите „Учене през целия живот“ и „Хоризонт 2020“. Основната цел е да се създаде нов комуникационен модел на интерактивна образователна среда за непрекъснато и следдипломно професионално и продължаващо обучение в сферата на културните и творчески индустрии. Важно е да се стимулират научни изследвания в областта на иновативните образователни практики и

европейските културни и образователни политики в сферата на ученето през целия живот [5].

Интерактивната образователна среда се утвърждава в образователното пространство в съответствие с актуалните образователни тенденции за:

- ➡ прерастване на въздействието върху личността на субект-обектна основа и взаимоотношения на субординация във взаимодействие на субект-субектна основа и взаимоотношения на взимозависимост;
- ➡ изместване центъра на тежестта от даването на знания в готов вид към тяхното самостоятелно овладяване чрез ново познание, нова дейност, ново общуване (до степен на емпатия);
- ➡ нова култура на учене, чрез нова теория за субекта на основата на многоаспектни контакти със средата и включване в единство на продуктите и механизмите на мислене и дейност.

Създаването на интерактивна образователна среда допринася за:

- ➡ повишаване качеството на учебния процес;
- ➡ прерастване на управлението на ръководния субект в съуправление на преподавателя и студентите и самоуправление на студентите;
- ➡ реализиране на нова парадигма за подготовката на преподавателите, съобразно променените им функции;
- ➡ аспект е от педагогическата иноватика, предвид необходимостта от иновирането на традиционните форми, методи и средства на обучение.

Целесъобразността на използването на интерактивните методи на обучение във висшето училище е продиктувана от променените основни функции на преподавателя. Основната му функция вече не е само източник на информация. Той е и мениджър, който като ръководен субект е длъжен да управлява чрез подходящ стил на управление и съуправление, което предполага наличието на интеракция и изграждането на редица

социалнозначими качества на личността; той е и фасилитатор - подпомага обучаваните в сложния процес на овладяване на знания и компетентности, което изисква субект-субектни взаимоотношения на взаимозависимост, общуване до степен на емпатия; той е и медиатор - посредници между обучаваните и учебното съдържание, което изучават, между обучаваните и глобалния свят, който ги заобикаля, при което е готов на съпричастност и обективно оценяване.

Създаването на интерактивна образователна среда е предпоставено и от привеждането в съответствие на използваната система от методи, форми и средства на обучение с изискванията на новата парадигма за създаване на европространство за висше образование и високо качество на педагогическия процес чрез педагогическо взаимодействие [8].

Посочените аргументи показват, че важно място в професионалната подготовка на педагогическите кадри заема прилагането на интерактивните методи на обучение, чрез които се осигуряват условия за прерастване на въздействието върху личността на субект - обектна основа при взаимоотношения на субординация във взаимодействие на субект-субектна основа и взаимоотношения на взаимозависимост, повишава се културата на общуване на равнище “обучаващ-обучаван” и “обучаван-обучаван”, изграждат се компетентности у учещите за работа в екип (нормативно изискване при подготовката на бакалаври).

Основно място в интерактивната образователна среда заемат интерактивните методи на обучение. От теорията за интерактивните методи на обучение са познати различни разновидности, които могат да се използват при обучението на студентите. Някои от тях са: брейн-сторминг (А. Осбърн); синектика (Дж. Гордън); инвентика (А. Кауфман, М. Фюстие, А. Дреус); чек-лист (А. Осбърн) и др. – (Андреев,1987: 216-218); интерактивни методи при работа в екип чрез управление в сътрудничество; обучение в екип (Дж. Хопкинс); обучение в сътрудничество (Ел. Аронсон);

учим се заедно (Д. Джонсън и Р. Джонсън); изследователска работа в групите (Шл. Шаран) – (Полат, 2000); представените от С. С. Кашлев: методи за създаване на благоприятна атмосфера и организиране на комуникации, за обмен на дейности, за активна мисловна дейност, за творческо мислене, за рефлексивна дейност, интегративни методи (Кашлев, 2004); описаните от В. Гюрова и В. Божилова: SWOT-анализ, пирамида, светкавица, записване на идеи (брейнрайтинг), лавина (снежна топка), завъртане (кръг), панелна дискусия, светофар, аквариум, мозъчни карти (майнд-мапинг) – (Гюрова, Божилова, 2006); и др. [2].

Форми и методи на интерактивно обучение, използвани при обучението на студентите в УниБИТ

Най-често използваните методи и подходи:

- ➡ Работа по двойки
- ➡ Ротационни (сменни) тройки
- ➡ Аквариум
- ➡ Въртележка
- ➡ Брауново движение
- ➡ Работа в малки групи
- ➡ Незавършено изречение
- ➡ Мозъчна атака
- ➡ Дърво с решения
- ➡ Ролева (делова) игра
- ➡ Заеми позиция
- ➡ Дискусия
- ➡ Дебати.

Същността на интерактивното обучение в УниБИТ се състои в това, че учебният процес е организиран по такъв начин, че на практика всички студенти се оказват въввлечени в процеса на познанието, т.е. те имат

възможност да разберат и обмислят това, което знаят и мислят. Съвместната дейност на студентите в процеса на обучението при усвояване на учебния материал означава, че всеки внася своя индивидуален принос и на практика има обмен на знания, идеи и т.н. Всичко това се случва в атмосфера на доброжелателност и взаимна подкрепа, което позволява не само да се получава ново знание, но и да се развива познавателната дейност, привеждайки я в по-високи форми на сътрудничество.

Интерактивната дейност по време на лекции и упражнения предполага организация и развитие на диалогово общуване, което осигурява взаимно разбиране и взаимодействие, води към съвместно решаване на общи, важни и значими за всеки участник задачи. Интерактивното обучение изключва доминирането както на един изказващ се, така и на едно мнение над друго. В хода на диалоговото обучение студентите се учат да мислят критично, да решават сложни проблеми на основата на анализ на обстоятелствата и съответната информация, да зачитат алтернативните мнения, да приемат обмислени решения, да участват в дискусии, да общуват с други хора. За това по време на лекции се организира индивидуална, по двойки и групова работа, прилагат се изследователски проекти, ролеви игри, работи се с документи и различни източници на информация и др.

В процеса на обучение могат да се очертаят като минимум следните страни: *съдържателни* (какво да се учи), *процедурни* (как да преподава), *мотивационни* (как да се активизират учащите се) и *организационни* (как да се структурира дейността на преподавателите и студентите). На всяка от тези страни съответстват отделен набор от понятия и концепции.

На първата *съдържателната страна* съответства концепцията за смислени и съдържателни обобщения на учебния материал, интеграция на учебните дисциплини, разширяване на дидактическите единици и др.

Процедурна страна – концепцията за програмирано, проблемно, интерактивно обучение и др.

Мотивационна страна – концепцията за мотивационно осигуряване на учебния процес, за формиране на познавателни интереси и др.

Организационна страна – идеите на хуманистичната педагогика и концепцията на педагогиката за сътрудничеството, „потапяне“ в учебния предмет, академична специалност, концентрирано обучение и др.

Всички тези понятия и концепции се осигуряват от съвременните технологии. Например, на концепцията за проблемното обучение съответстват такива технологии като: проблемно-диалогово обучение; проблемно-задачно, проблемно-алгоритмично проблемно-контекстно, проблемно-моделно, проблемно-модулно, проблемно-компютърно обучение и др..

В структурата на процеса на обучение с прилагането на технологиите на интерактивното обучение могат да се отделят следните етапи:

1. Ориентация – Етап в подготовката на участниците в игрите. Преподавателят предлага режим за работа, разработва заедно със студентите главните цели и задачи на занятието, темата, формулира проблем. По-нататък прави характеристика на игровите правила, обзор на общия ход на играта и раздава пакети с материали.

2. Подготовка за провеждане – Това е етап на проучване на ситуацията, изготвяне на инструкции и други материали. Преподавателят изготвя сценарий, определя игровите задачи, правилата и ролите, игровите процедури, правилата за изчисляване на точките. Студентите събират допълнителна информация, консултират се с преподавателя, обсъждат помежду си съдържанието и самия процес на упражнението, играта.

3. Провеждане – Този етап включва самото провеждане на урока, играта. От самото началото никой няма право да се намесва и да променя

хода на провеждането. Само водещият може да променя действията на участниците, ако те се отклоняват от основната цел на играта. Преподавателят, започнал играта, без да е необходимо не трябва да взема участие в нея. Неговата цел е да следи за игровите действия, за резултатите, за изчисляването на броя точки, да обяснява неясноти и да указва, по искане на участниците, помощ в процеса на тяхната работа.

4. Обсъждане – Това е етап за анализ, обсъждане и оценка на резултатите от обучението, играта. Преподавателят провежда дискусия, в която се изказват експерти, участниците обменят мнения и защитават своите позиции и решения, правят се изводи, обменя се опит, говори се за възникналите в хода на играта, занятието трудности, идеи които им идват на ум [2].

Целесъобразността от прилагане на интерактивни форми на обучение се определя от задачите на темата по конкретната дисциплина и целите. Целеполагането и постановката на учебните задачи създават условия и възможности за използване на някои форми на интерактивно обучение – обучение на основата на общуването и взаимодействието между студентите по време на уроците.

Най-често преподавателите използват такива форми за интерактивно обучение като работа в постоянни (статични) двойки или двойки със сменяем състав, работа в малки групи, игрово сътрудничество и др.

Едно от най-често използваното средство в обучението е *интерактивната мултимедия*. Основната цел е да се мотивират обучаваните да изучават определени теми като се привлече тяхното внимание. Използването на мултимедийни презентации е полезно най-вече при първоначално запознаване на студентите с учебния материал по време на лекции [6].

Много важно е бъдещите мениджъри *да се научат да анализират вътрешната и външната среда* и да вземат бързи и ефективни решения в работата си.

Друга важна задача е *студентите да се научат да работят в екип*. Това се постига чрез *разделянето на обучаемите на групи и възлагането на обща за всяка група задача*. При този вид обучение всяка група има една обща цел, която трябва да постигне. Членовете на групата трябва да работят или действат заедно. Те обсъждат съвместно общата задача и сами решават как да си разпределят задачите. Важен е не толкова приноса на всеки от участниците в групата, а най-вече цялостно ѝ представяне. В добре структурираните групи, всеки от обучаемите получава възможност не само да усвои по-добре изучавания материал, но и да усъвършенства своите умения за работа в екип. Чрез дискусии по зададени теми се подобряват вербалните умения, дедуктивното мислене по определен проблем, усъвършенстване на способността за изслушване. Обучаващите се учат заедно, за да получат по-голяма индивидуална компетентност.

Работата в екип е предпочитана форма както по време на упражненията по всяка от преподаваните дисциплини, така и при изготвяне на самостоятелната писмена работа, която се представя на изпита.

Заключение

Прилагането на комуникационния модел на интерактивни методи на обучение в ученето през целия живот е важна предпоставка за модернизиране на подготовката и обучението в съответствие с важни образователни и обществени тенденции, нормативни изисквания и създаване на европространство за продължаващото образование. Целесъобразно е да се оползотворяват докрай възможностите на интерактивните методи на обучение за усъвършенстване на

образователния процес, за повишаване на културата на общуване и формиране на компетентности за работа в екип. Ефективното им прилагане предполага осмисляне на тяхната специфика, равнища на проявление, признаци и инструменти за интерактивно взаимодействие. Интерактивните методи на обучение се осъществяват в условията на групова форма на обучение, което предполага овладяване на технология за екипна организация на образователния процес с детайлно познаване на технологичните етапи. Това е нова култура на учене чрез нова теория за субекта, на основата на многоаспектни контакти със средата и включване в единство на продуктите и механизмите на мислене и дейност.

Използвани източници

1. **Уикипедия.** Интерактивност, 2017. URL: <<http://bg.wikipedia.org/wiki>>
2. **Гюрова, В.** Интерактивността в учебния процес. София, 2006.
3. **Лазарова, Л., М. Димитрова.** Екологично възпитание за устойчиво развитие. София, Посоки, 2001.
4. **Павлова, Иванка Гервазиева.** Образователните модели и платформите за e-learning в УниБИТ. // *Нови информационни технологии в образователния процес.* 2011 (2012), с. 13-21.
5. **Проект „Комуникационен модел на интерактивна образователна среда за непрекъснато и следдипломно професионално и продължаващо обучение в сферата на културните и творчески индустрии”** . URL: <<https://www.unibit.bg/research/projects/projects-external-financing#206>>
6. **Стойкова, Добринка, Силвия Станчева.** Методи за обучение на студентите от специалността „Библиотечно-информационен мениджмънт”. // *Научни трудове на УниБИТ*, 2012, Т.10., с. 83-98.
7. **ЮНЕСКО.** Рамка на ИКТ компетенциите за учители. URL: <<https://unesco.unibit.bg/sites/default/files/UNESCO%20ICT%20CFT%20BG.pdf>>
8. **Янкова, Иванка Василева.** Ключови компетенции и модели за изграждане на информационна култура на студентите. // *Съвременни измерения на европейското образователно и научно пространство.* Т. 2 (2015), с. 166-181.
9. **UNESCO.** Education for All Global Monitoring Report 2013/4. Teaching and Learning: Achieving Quality for All, 2014. URL: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002256/225660e.pdf>>

10. **UNESCO.** The Investment Case for Education and Equity. New York: United Nations Children's Fund, 2015. URL: https://www.unicef.org/publications/files/Investment_Case_for_Education_and_Equity_FINAL.pdf

Опитът на УниБИТ в професионалната подготовка и квалификация на библиотечните специалисти¹³

Проф. д-рн Иванка Янкова, Докторант Деница Димитрова

Резюме. Докладът има за цел да анализира накратко наложилите се тенденции в обучението по библиотечно-информационни науки в Университета по библиотекознание и информационни науки (УниБИТ), развити от разработването на научноизследователски проекти, свързани с професионалното обучение и проекти за студентска и преподавателска мобилност. Поставя се акцент на професионалното образование и на възможностите които предлага университета за допълнителна професионална квалификация в Центъра за продължаващо обучение и в Центъра за професионално обучение (ЦПО).

Ключови думи: библиотечни специалности и програми, научноизследователски проекти, проекти за студентска и преподавателска мобилност, работилници, ЦПО

Въведение

През изминалите години Университетът по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ) се утвърди като едно от най-активните висши училища в България и Европейския съюз, предоставящ професионално образование и обучение за библиотечно-информационни специалисти. УниБИТ се стреми да предлага богато разнообразие от форми за придобиване на професионална квалификация, предназначена за библиотечно-информационните работници. Докладът е разработен и осъществен в рамките на проект „Комуникационен модел на интерактивна образователна среда за непрекъснато и следдипломно професионално и продължаващо обучение в сферата на културните и творчески индустрии“

¹³ Докладът е изнесен на XXVII Национална конференция на Българската библиотечно-информационна асоциация (ББИА), София, 8-9 юни 2017 г.

с ръководител доц. д-р Румелина Василева, финансиран от Фонд „Научни изследвания“.

Обучение по библиотечно-информационни науки

УниБИТ предлага обучение по библиотечно-информационни науки в широкия диапазон от специалности в ОКС „Бакалавър“, „Професионален бакалавър“ и „Магистър“, както и предоставя редица възможности за провеждане на курсове за професионална квалификация на библиотечно-информационни специалисти. В ОКС „Бакалавър“ УниБИТ предлага две специалности, предназначени за обучение на библиотечни кадри. Това са специалностите „Библиотекознание и библиография“ и „Библиотечен и информационен мениджмънт“. Обучението в двете бакалавърски програми включва дисциплини, запознаващи студентите със същността, структурата и функциите на библиотеката, със съвременните библиотечно-информационни технологии, библиотечният мениджмънт, маркетинг и PR технологии. Учебните планове са съобразени с програмите на чуждестранните висши училища, които предлагат сродни специалности и по този начин се осигуряват условия за международна сравнимост и образователна мобилност [1]. Благодарение на международната сравнимост студентите от УниБИТ могат да участват в програмите за студентска и преподавателска мобилност като Секторна програма Еразъм. От 2012 г. до сега от възможностите за студентска мобилност с цел обучение са се възползвали единствено студентите Димана Янкова и Радостина Григорова, които са от специалност „Библиотечен и информационен мениджмънт“. При създаването на учебните планове на специалностите, подготвящи библиотечни кадри, е проучен и използван опитът на български и чуждестранни университети, сред които са Софийският университет „Св. Климент Охридски“, University of Rhode Island, University of Tennessee, Jagellonian University, Royal School of

Library and Information Science – Denmark, University of Denver, State University of New Jersey и др. Сред предлаганите в УниБИТ специалности в ОКС „Магистър“ се срещат две магистърски програми – „Библиотечно-информационен и културен мениджмънт“ и „Библиотечни колекции“. Програмите се базират на интердисциплинарен подход и имат за цел да подготвят висококвалифицирани и широкопрофилни специалисти, които да организират и управляват дейности в библиотечно-информационния и културен сектор. Програмите са съобразени с изискванията, критериите и стандартите, регламентирани в нормативните документи за развитие на българското и европейско библиотечно-информационно образование. Освен обучението в образователните и квалификационни степени „Бакалавър“ и „Магистър“, УниБИТ е акредитирал Докторската програма „Книгознание, библиотекознание и библиография“. Основната цел на обучението на докторанти по тази програма е да се подготвят висококвалифицирани специалисти за нуждите на библиотеките, издателствата, архивите и музеите, както и за сферата на образованието и науката, които обслужват тези области.

Научноизследователски проекти

През последните години се реализират редица проекти в УниБИТ, като значителна част от тях са в сферата на библиотечно-информационното образование.

Проектът „Развитие на мрежа от центрове за продължаващо обучение на библиотекари-организатори, обслужващи малките общини“ (2008-2009) [2] има за цел да допринесе за практическото и качествено приложение на професионалната квалификация на активно търсещите работа лица в контекста на членството на България в ЕС, при съблюдаване на съответствието между придобитата професионална квалификация и изискванията на националния и европейски трудов пазар. По време на

проекта е развита мрежа от центрове за продължаващо обучение на възрастни, разположени в общините Елхово, Дряново и Дулово.

Използвана е съществуващата инфраструктура, възможностите за работа, капацитета на покриващите цялата страна мрежа от читалища, които съчетават в себе си публична библиотека, образователен и културно-обществен център. Продължаващото обучение е организирано от УниБИТ (тогава СВУБИТ), съвместно с Асоциацията на университетските библиотеки (АУБ) и Сдружението на софийските народни читалища.

Научноизследователският проект „Изследователско-приложна работилница по „Библиотечен мениджмънт, научно и културно взаимодействие“ [3] има за своя основна цел провеждане на изследователски проучвания, разработване на методически концепции и материали и експериментиране с приложението на творческите методи в учебния процес в бакалавърска програма „Библиотечен и информационен мениджмънт“ със студенти от първи, втори и трети курс и участието им в подготовката, провеждането, оценката и издаването на сборник като резултат от международна научна конференция със студентско участие.

Мисията на проекта е пряко обвързана с един от основните приоритети на Програмата за продължаващо обучение на Европейския съюз „Нови умения за нови работни места“ и се стреми да постигне дълбочина в овладяването на базисните знания и стимулирането на творчеството и изявата на студентите като бъдещи специалисти-мениджъри с оглед на достигане на целите на обучението им, заложен в образователната и професионалната характеристика на специалност „Библиотечен и информационен мениджмънт“ в УниБИТ.

„Изследване и анализ на възможностите за професионална реализация на студентите от специалност „Библиотечен и информационен мениджмънт“ е проект, който проследява възможностите за професионална реализация на студенти от УниБИТ, завършили

специалност „Библиотечен и информационен мениджмънт“. Благодарение на проведеното изследване и извършеният анализ на резултатите се разкриват многобройните възможности за професионална реализация на студентите.

Проектът „Комуникационен модел на интерактивна образователна среда за непрекъснато и следдипломно професионално и продължаващо обучение в сферата на културните и творчески индустрии“ има за цел да изследва и анализира българския и чужд опит на културните и творчески индустрии в сферата на ученето през целия живот (УЦЖ). Един от важните етапи на процеса на УЦЖ е самосъзнанието на личността да не разчита само на образователната система, а да доизгражда себе си и чрез индивидуализирано образование.

„Дистанционно обучение по библиотечно-информационни науки, печатни комуникации и науките за културното наследство“ [4] е проект, който има за цел да развие програмите в ОКС „Магистър“, които са към Факултета по библиотекознание и културно наследство. Предлаганите нови програми за дистанционно обучение в системата на висшето образование отговарят на реалните нужди на специалисти за библиотечно-информационната, книгоиздателска и културна сфера.

Научноизследователският проект предоставя нови възможности за обучение и преквалификация на целеви групи студенти от цялата страна: наскоро дипломирали се студенти с бакалавърска степен по библиотечно-информационни науки, науките за културното наследство и печатните комуникации. Програмите са насочени към специалисти от практиката в библиотечната и културната сфера. Предлаганите програми по проекта са подходящи и за лица със специални образователни потребности. В рамките на проекта са създадени е-библиотека по библиотечно-информационни науки, печатни комуникации и културно наследство, както и е-хранилище на курсови работи и магистърски тези.

Проекти за студентска и преподавателска мобилност

През периода 2009-2013 УниБИТ активно участва в програмите за студентска и преподавателска мобилност чрез две Еразъм интензивни програми в областта на библиотечно-информационните науки. Проектът IP ViB „Малка библиотечна приказка“ (Das Grimm-Zentrum–(k)ein Bibliotheksmärchen) [5] се осъществява под ръководството на Хумболтовия университет в Берлин през периода 2009 – 2011 г. В партньорската мрежа се включват УниБИТ (България), Мазарик университет в Бърно (Чехия), Университетът във Вилнюс (Литва) и Университетът във Виена (Австрия). Всяка година участват студенти и преподаватели от Германия, Австрия, Чехия, България и Литва. Чрез участието на преподаватели и студенти от различни географски райони на Европа се създават условия за активен межкултурен диалог и обмен на добри практики между различни страни-членки на Европейския съюз.

Общо за трите проектни години броят на студентите, участвали в интензивната програма, е 15, като трима от тях са от специалност „Библиотечнознание и библиография“ и шест – от специалност „Библиотечен и информационен мениджмънт“.

Проведената интензивна програма е насочена към усвояване на знания за съвременните библиотечни пространства, както и към актуална професионална проблематика, свързана с дигитализацията, интелектуалната собственост, информационната компетентност, технологиите за опазване на фондовете и връзките с обществеността в библиотеките.

В учебната програма са включени теми като:

- ➡ информационна грамотност;
- ➡ библиотечна класификация;
- ➡ интелектуална собственост;
- ➡ дигитализация и електронно публикуване;

- модерни библиотечни услуги в новопостроени библиотеки;
- стратегия за дигитализация в културни институции;
- информационна компетентност в библиотеките;
- практически занимания в библиотеките.

Еразъм интензивната програма „Библиотечно-информационен и културен мениджмънт – академично лятно училище“ (2011-2013) [6] започва непосредствено след успешното приключване на тригодишния цикъл на проекта IP ViB „Малка библиотечна приказка“.

Координатор на проекта ИП БИКМ – АЛУ е УниБИТ. В партньорската мрежа на проекта участват Университетът в Загреб (Хърватска), Хаджетепе университетът в Анкара (Турция), Университетът Париж – Декарт (Франция) и Сегетският университет (Унгария).

Табл. 1. Студентска и преподавателска мобилност по Интензивна програма „БИКМ – академично лятно училище“ (2011–2013)

университет	София, 2011		Загреб, 2012		Анкара, 2013	
	студенти	препода- вагели	студенти	препода- вагели	студенти	препода- вагели
УниБИТ	9	12	7	9	6	6
Хаджетепе университет	7	2	7	3	6	6
Загребски университет	7	4	7	6	6	4
Университет Париж – Декарт	0	0	4	1	4	1
Сегетски университет	0	0	0	0	4	1
ОБЩО:	23	18	25	19	26	18

Мисията на проекта е да се осъществи модерен образователен процес, който е насочен към усвояване на интердисциплинни знания и умения, които съответстват на новите изисквания в професионалната реализация на студентите в библиотечно-информационния и културен сектор и е в отговор на политиката за висше образование, както и на инициативата на ЕС за „Нови умения за нови работни места“.

Методологията на проекта стимулира споделянето на национален опит и добри практики, взаимодействие по национални и международни отбори, осъществяването на межкултурен диалог и чуждоезиково обучение.

Част от темите, включени в Еразъм интензивната програма IP LibCMASS са:

- библиотечен мениджмънт – съвременни предизвикателства;
- информационна архитектура;
- услуги на е-правителството – достъп до публична информация и ролята на библиотеките и информационните центрове;
- информационни източници;
- образователни стратегии в университетските библиотеки;
- личното – част от културното наследство (лични дигитални архиви);
- електронно архивиране и управление на информация;
- системен анализ;
- компютърна и информационна грамотност;
- нови модели на каталогизация;
- библиотеките и отворения достъп до научна информация;
- информационно осигуряване на дигиталната и пазарна среда;
- интернет услугите като помощ на библиотечните услуги;
- фолксономия – нов начин на организиране на знанието в библиотеките;
- библиометрия;
- обществените библиотеки при дигитализирането на културното наследство и Европеана;
- дигитални библиотеки;
- социалните мрежи и библиотеките – ролята на Facebook в българските, хърватските,
- френските и турските обществени библиотеки.

На 12 декември 2012 г. Центърът за развитие на човешките ресурси организира Валоризационна конференция. На тази конференция, проведена в Загреб (Хърватска) през периода 2 – 15 септември 2012 г., ИП БИКМ-АЛУ е наградена със Сертификат за цялостно качество за изпълнение на проект, като част от европейската програма за образование и обучение „Учене през целия живот“, включваща секторни програми Коменски, Грюндвиг и други програми, реализирани в България през същата година.

Още по време на IP Vib се създава традиция, която продължава и по време ИП БИКМ- АЛУ, за участие на студенти от различните национални отбори със съвместна публикация в ежегодния студентски симпозиум BOVCATSSS [7]. Европейският форум събира библиотечно-информационните професионалисти на бъдещето около една обща цел – обмяна на опит, идеи и добри практики в сферата на библиотечно-информационните науки.

На базата на опита на УниБИТ в работата по Еразъм интензивни програми може да се обобщи, че тази форма на краткосрочна студентска и преподавателска мобилност е ползотворна и позволява да се надграждат знания и умения. Участието на студентите в подобен вид мобилности с цел обучение са от полза да обвържат теорията с практиката. Еразъм интензивните програми, в които УниБИТ участва не само като партньор, но и като координатор подпомогнаха насърчаването на творчеството и иновацията, стимулирането на самостоятелната изява, но и уменията за работа в екипи (национални и международни). Успешното реализиране на Еразъм интензивните програми стимулира сътрудничеството между академичното образование, практика и индустрията.

Допълнителна професионална квалификация

Опитът на УниБИТ в професионалната подготовка на библиотечни специалисти се извежда в контекста на анализа на дейността на *Центъра за продължаващо обучение* и *Центъра за професионално обучение* и възможностите за придобиване на професионална квалификация по професия „Библиотекар“. Основната дейност на Центъра за продължаващо обучение е да организира следдипломна квалификация на студенти завършили УниБИТ (ДБИ, ПИБД, КБД), както и на други външни лица, които имат необходимото средно или висше образование.

Освен Центъра за продължаващо обучение, в своята структура УниБИТ открива и Център за професионално обучение, който е лицензиран от Национална агенция за професионално образование и обучение (НАПОО) към Министерския съвет с Лицензия № 2015121282/24.02.2016 г. Обучението в него се провежда съгласно изискванията на Закона за професионално образование и обучение, държавните образователни изисквания за придобиване на квалификация по професията и Правилника за дейността на ЦПО към УниБИТ.

Обученията предоставяни от центъра са предназначени за:

- ➡ завършили средно образование (без значение кога), желаещи да придобият квалификационна степен и правоспособност за упражняване на професия;
- ➡ специалисти, желаещи да придобият втора професия;
- ➡ фирми, които желаят да повишат професионалната квалификация на служителите си;
- ➡ безработни лица, желаещи да придобият професионална квалификация и др.

ЦПО към УниБИТ предлага курсове за придобиване на професионална квалификация по 15 професии и 17 специалности. Една от тези професии е „Библиотекар“. През месец юни 2016 г. в Троян стартира

обучение по професия „Библиотекар“. В обучението се включват 17 библиотекари от Троян, Априлци, Борима, Дебнево, Орешак, Черни Осъм, Калейца, Лесидрен и Шипково.

От 2017 г. ЦПО е одобрен за доставчик на професионално обучение с ваучери по всички лицензирани към центъра професии, както и по ключовите компетентности – дигитална грамотност и изучаване на английски език. През годината предстоят обучения за придобиване на професионална квалификация по професия „Библиотекар“ по схема „Ваучери за заети лица“ в рамките на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ [8]. Една от главните и същевременно – значими цели на системите на висшето образование, както и на професионалното обучение, е да се установят и наложат механизми за осигуряване на качествено обучение, като краен резултат от него е сертифициране на придобитите нови знания и компетенции. Това се налага с оглед на осигуряването на непрекъснати подобрения в качеството на обучението.

Заключение

Процесът на осигуряване на качество на продължаващото професионално обучение има социална значимост и политическа ангажираност в практиката на страните от Европейски съюз [9]. Предоставяйки традиционни и съвременни форми на обучение в университетска информационна среда, чрез участието си в проекти, програми и курсове за професионална квалификация, студентите имат възможност да надградят своите знания по професията, както и да се срещнат със ситуации от реалната работна среда.

„United in diversity“ („Единни в многообразието“) – това не е само мотото на ЕС, но и най-точният начин да опишем програмите за студентска и преподавателска мобилност IP ViB „Малка библиотечна приказка“, ИП „Библиотечно-информационен и културен мениджмънт –

академично лятно училище“ и други образователни програми и симпозиуми, защото те обединяват преподаватели, докторанти и студенти от различни страни и университети около техните общи научни и изследователски интереси. Благодарение на упоритите усилия на културните и образователни институции днес, чрез използване на многообразни традиционни и съвременни възможности за повишаване на професионалната квалификация на библиотечни специалисти, можем да съхраним своята национална идентичност.

Използвани източници

1. **Янкова**, Иванка. Библиотечен мениджмънт в СВУБИТ – нова концепция в библиотечното образование. // *Библиотечният мениджмънт: научни и практически аспекти* : Втора научна конференция с международно участие, 26-27 ноември 2009. Варна: Фабер, 2010, с. 15-23.
2. **Сайт** на проекта „Развитие на мрежа от центрове за продължаващо обучение на библиотекари-организатори, обслужващи малките общини“. Достъпно на URL: <www.llc.unibit.bg>
3. **Янкова**, Иванка. Библиотечният мениджмънт – научно и културно взаимодействие. Теоретични и приложни аспекти на научноизследователски проект. // *Библиотечният и културен мениджмънт и информационно-комуникационните технологии* : Научна конференция с международно участие, 3-4 септември 2011. Бургас, „За буквите – О писменехъ“ 2011, с. 13-19.
4. **Сайт** на проекта „Дистанционно обучение по библиотечно-информационни науки, печатни комуникации и науките за културното наследство“. Достъпно на URL: <www.fbkn-dislearning.unibit.bg>
5. **Тодорова**, Таня, Елисавета Цветкова, Деница Димитрова. Еразъм интензивните програми в УниБИТ – ефективна форма за международно образователно и професионално взаимодействие. // *Ефективността на библиотеките и подготовката на библиотечните кадри – залог за тяхното бъдеще: Доклади от XXIII нац. конф. на ББИА, София, 6-7 юни 2013.* София: ББИА., 2014, с. 35-41.
6. **Тодорова**, Таня. Актуални въпроси за образованието по библиотечно-информационни науки: Проект по ИП Еразъм. // *Обществото на знанието и хуманизмът на XXI век* : Девета национална конференция с международно участие, 1 ноември 2011, София, За буквите – О Писменехъ, 2012, с. 365-373.

7. **Todorova, Tania et. all.** The Changing Role of the Manager in the Digital Era: Findings from Erasmus IP LibCMASS 2012 Project. // *From Collections to Connections: Turning Libraries „Inside – Out“: Papers from 21th BOBCATSSS International Conference on Information Science, 23-25 January 2013, Ankara.*
8. **Център** за професионално обучение към УниБИТ. Достъпно на URL: www.cpo.unibit.bg
9. **Янкова, Иванка, Камелия Нушева, Деница Димитрова.** Професионалната квалификация в университетска информационна среда. // *Образованието и изследванията в информационното общество : Десета национална конференция, 22 – 23 юни 2017, Пловдив (под печат).*

Комуникационен модел на интерактивна образователна среда¹⁴

**Проф. д-р Иванка Павлова, Проф. д-р Иванка Янкова,
Доц. д-р Силвия Станчева**

Резюме. Научният доклад има за цел да представи проект „Комуникационен модел на интерактивна образователна среда за непрекъснато и следдипломно професионално и продължаващо обучение в сферата на културните и творчески индустрии“ № ДН 05/1 от 14.12.2016, като наблегне на комуникационните и интерактивните методи и приложения, заложен в неговата стратегия. Актуалността на проблематиката за изграждането на комуникационен модел за интерактивна образователна среда за непрекъснато и следдипломно професионално и продължаващо обучение в сферата на културните и творчески индустрии е свързана с все по-осезаемо налагащото се схващане за незадоволителното състояние на ученето през целия живот в страната ни, изразяващо се в липсата на внимание към оценката и мониторинга върху стандартите в тази насока, в недостиг на капацитет на преподаватели на високо професионално ниво за обучителна дейност в многообразна и динамична социокултурна среда, в ограниченост на времето, отделено за образование в сферата на културата, в отсъствието на широки по обхват и балансирани образователни и културни програми и на други нестандартни и алтернативни форми на обучение. Преките резултати от реализацията на проекта се свързват с изясняване на статута и степента на осигуряване на интерактивна образователна среда в сферата на културните и творческите индустрии и създаване на комуникационен модел на иновативна образователна среда за личностно и общностно развитие в процеса на ученето през целия живот. Моделът предвижда залагането на интерактивните методи в образованието и използването на най-новите информационни и комуникационни образователни технологии, насочени към стимулиране на развитието на културните и творческите индустрии. По този начин образователните, професионално-творческите, институционалните, организационните и бизнес субекти и потенциалните потребители биха разполагали с онлайн информация за продукти и услуги, свързани със следдипломното професионално и продължаващо обучение.

Ключови думи: интерактивна образователна среда, комуникационен модел, ПР-стратегия, професионално обучение, технологии

¹⁴ Докладът е изнесен в рамките на XI международен пътуващ семинар на УниБИТ „Съвременни измерения на европейското образователно и научно пространство = Modern dimensions in European education and research area“, България – Гърция, Солун, 29 май – 5 юни, 2017 г.

Въведение

Актуалността на проблематиката за изграждането на комуникационен модел за интерактивна образователна среда за непрекъснато и следдипломно професионално и продължаващо обучение в сферата на културните и творчески индустрии е свързана с все по-осезаемо налагащото се схващане за незадоволителното състояние на ученето през целия живот в страната ни, изразяващо се в липсата на внимание към оценката и мониторинга върху стандартите в тази насока, в недостиг на капацитет на преподаватели на високо професионално ниво за обучителна дейност в многообразна и динамична социокултурна среда, в ограниченост на времето, отделено за образование в сферата на културата, в отсъствието на широки по обхват и балансирани образователни и културни програми и на други нестандартни и алтернативни форми на обучение.

Проект на комуникационен модел

Проектът *„Комуникационен модел на интерактивна образователна среда за непрекъснато и следдипломно професионално и продължаващо обучение в сферата на културните и творчески индустрии“* № ДН 05/1 от 14.12.2016 залага на стратегии, свързани с комуникационните и интерактивните методи и приложения.

Проектът има фундаментално-научен характер и е в състояние да подпомогне научноизследователските търсения за приложение на комуникационния модел в интерактивна образователна среда за непрекъснато и следдипломно професионално и продължаващо обучение в сферата на културните и творческите индустрии; за насърчаване на международното и интердисциплинно сътрудничество между различните образователни и социални субекти и научноизследователски структури; за презентиране и популяризиране на комуникационния модел за интерактивна образователна среда.

Преките резултати от реализацията на проекта се свързват с изясняване на статута и степента на осигуряване на интерактивна образователна среда в сферата на културните и творческите индустрии и създаване на комуникационен модел на иновативна образователна среда за лично и общностно развитие в процеса на ученето през целия живот.

Моделът предвижда залагането на интерактивните методи в образованието и използването на най-новите информационни и комуникационни образователни технологии, насочени към стимулиране на развитието на културните и творческите индустрии. По този начин образователните, професионално-творческите, институционалните, организационните и бизнес субекти и потенциалните потребители биха разполагали с онлайн информация за продукти и услуги, свързани със следдипломното професионално и продължаващо обучение.

Професионалното и продължаващо обучение, като компетентностно базирано обучение, предполага да се действа автономно и рефлексивно, да се използват интерактивно различни средства, да се участва в действията на разнородни групи. И ако компетентностно базираното обучение предлага подход, чрез който се акцентира върху резултатите от образованието, разглеждани като способност да се действа адекватно в различни ситуации, то интегрирането на комуникационния модел на интерактивна образователна среда – гарантира успех в една силно конкурентна сфера, новостите в която са ежедневие. Образователната парадигма трябва да се съобрази с отличителните начини на приемане на информация и учене на таргет групите, които се обуславят от различните мисловни модели на бъдещите професионалисти. Обучаващите се в дигиталната ера се нуждаят и изискват адекватни методи на обучение, които да включват интерактивни методи, уеббазирано обучение, аудио- и визуални стимули за представяне и възпроизвеждане на информацията от учебното съдържание, работа в група, дейности на

принципа на ролевите игри и т.н. Това налага необходимостта от прилагане на съвършено нов подход в преподаването. Но не подход, който самоцелно да въвлеча употребата на различни дигитални средства. А такъв, който да интегрира комуникационните технологии в учебното съдържание, да осигурява по-голяма автономност на обучаемите при тяхната самостоятелна подготовка, да насърчава работата им в групи по реализацията на различни проекти и да им предоставя възможности за пълноценна изява по време на учебните семинари. Подход, който да включва употребата на интерактивни методи и в хода на обучението, чрез който целевите групи да развиват компетенции – ключови за тяхната успешна бъдеща професионална реализация.

Образователният процес в рамките на концепцията за електронно и мобилно обучение се осигурява не само посредством комуникации от типа преподавател-обучаем, характерни за традиционните форми на обучение, но и на активно мрежово взаимодействие (вкл. и през социални мрежи) между обучаваните чрез обмен на знания, умения и добри практики в самостоятелната работа.

Важно значение имат комуникациите между преподавателите, които получават възможност активно да обсъждат, използват, усъвършенстват разработваните методики, технологии, средства за обучение, да споделят опит. Полезни са мрежовите комуникации между обучаващите се и завършилите образование, потенциалните работодатели, и т.н. Съвременната информационно-образователна среда трябва да поддържа всички популярни технологични форми на комуникация в рамките на разработваните образователни портали, платформи за е-обучение, персонализирани социални мрежи и др.

Проектни задачи

Научните задачи в проекта се залага да бъдат изпълнявани чрез прилагане на интердисциплинен изследователски инструментариум:

- Тематично библиографско проучване. Библиографско описание и систематизация.
- Изследване на модели и добри практики, чрез стратегии за информационно търсене, чрез работни посещения и работа на терен – извличане и структуриране на информация.
- Информационен подход; контекстуално моделиране;
- Case Study – методология на изучаване на отделния случай, чрез интервюта, комбиниращи качествени и количествени подходи за целите на теоретичния анализ. Методът предоставя възможност да се отговори на въпросите със собствени изрази на интервюираните, които позволяват по-късно да се приложи качествен анализ. По същество, чрез използването на интервюта и техните предимства, изследването цели да получи допълнителна информация и детайлни данни, посредством целенасочено водене към проблематиката на проекта;
- Метод на издирване и анализ на фактологична информация.
- Уебдизайн, уебсайт.
- Образователна и PR-стратегия.

С оглед на изпълнението на заложените цели, проектът ще се опре върху актуалните тенденции в подходите към управление на информационната и комуникационна инфраструктура и организационна култура на продължаващото обучението в сферата на културата и творческите индустрии и в подходите на обучение и предаване на знанията между поколенията. При реализацията на проекта ще бъдат следвани *принципите*:

1. Проучване на модели и добри практики;

2. Проучване на условията за създаване на комуникационен модел на иновативна културно-образователна среда, която да допринесе за подобряване на основните изграждащи фактори на културно-образователните области на обществените науки и гражданското образование;
3. Утвърждаване на нова визия за интерактивна образователна среда в сферата на културните и творческите индустрии;
4. Повишаване на интереса, информираността и достъпа на потенциалните потребители до интерактивна образователна среда за обучение през целия живот;
5. Обосноваване на необходимостта от включване в учебно-образователния процес на иновативни подходи, интерактивни форми на обучение, алтернативни учебни програми, нови медии, съвременни аудиовизуални и уебтехнологии, и компетенции;
6. Стимулиране на научноизследователските търсения за приложение на информационните системи, платформи и технологии в създаване на сигурна информационно-комуникационна среда за развитие на продължаващото обучение в сферата на културните и творческите индустрии;
7. Изследване на състоянието на актуалните теоретични, методологични и практически проблеми на продължаващото обучение в сферата на културните и творческите индустрии;
8. Участие в обучителни секции, уъркшопове и курсове за придобиване на нови знания и научни компетенции.
9. Осъществяване на работни изследователски посещения и участие в конференции
10. Създаване на научни продукти в резултат от научноизследователската дейност на проекта – брошура, статии, доклади и електронен сборник;

11. Създаване на специализиран сайт по проблематиката на проекта, който се явява и платформа за неговото развитие;
12. Осъществяване на жива обратна връзка, анализ и мониторинг.
13. Осъществяване на семинар и кръгла маса.

Иновативната бяла дъска

Като част от иновативните подходи в учебно-образователния процес се предвижда закупуване и предоставяне на *интерактивна дъска*. Тази интерактивна форма на обучение подпомага и улеснява интегрирането на други технологии, хардуерни и софтуерни, за да се увеличи ефектът от употребата им. Изследванията [6] предначертavat особена роля на интерактивната дъска като отправна точка (gateway) за много преподаватели да започнат да използват впоследствие дигитални технологии. Наричат още интерактивната дъска дигитален hub („hub“ – „център“) и я разпознават като средство за свързване на преподаването и ученето в дигиталния свят. С интерактивната дъска можем да приспособяваме всеки от стиловете на преподаване и можем да подкрепяме всички студенти, малки групи или да прилагаме персонализирано учене. При писането върху интерактивна дъска може да се правят връзки с предходни моменти. Получава се естествена последователност от действия. Записва се вече направеното и може в следствие да се възпроизвежда и разпространява многократно. Това носи прозрачност на учебния процес и дава възможност да се види от обществото какво се е направило за един час. Може да се оцени и от експерти. Може да се използва и за доказателствен материал в изследователска методика за подобряване на учебния процес.

Интерес за изследователите представляват обучители, които имат еднакво добър темп, ритъм в часовете си. Може да се направи сравнение колко „работа“ вършат те със и без използването на дъската.

По различни интерактивни начини можем да съберем безкрайна колекция от дигитални ресурси от интернет като текст, изображения, звук, видео. Могат да се изследват идеи и концепции, можем да манипулираме с данните, да изследваме сценарии и когато всички ресурси са достъпни в електронен вид, възможностите за комбинирането и употребата им са почти безкрайни.

Очаквани резултати

Основната цел на проекта е да се създаде нов комуникационен модел на интерактивна образователна среда за непрекъснато и следдипломно професионално и продължаващо обучение в сферата на културните и творчески индустрии. Идеята е да се стимулират научни изследвания в областта на иновативните образователни практики и европейските културни и образователни политики в сферата на ученето през целия живот.

Моделът постига трансформиране на организацията – трансформиращ мениджмънт в условията на децентрализация при интегриране на ресурсите, а именно:

- ➡ пълна промяна на жизнената среда - инфраструктура при разработени и заложиени критерии за качество с променлива величина;
- ➡ иновативна образователна среда – технологична инфраструктура (информационно-комуникационни технологии - интерактивни дъски, лаптопи, таблети, интернет, дигитална култура, електронно обучение);
- ➡ преподаватели с нестандартно мислене, прилагащи интерактивни педагогически технологии, с рефлексия към парадигмата „учене през целия живот“ – непрекъснато обучение - (интегриран човешки ресурс);

- ➡ рационално разпределение и максимално използване на времевия ресурс;
- ➡ мениджмънт на групата; ефективно управление на ресурсите;
- ➡ мониторинг.

Моделът постига управление на качеството в образователната институция с иновативни подходи на управление при планиране, стандартизация и интегриране, като качеството е измерима величина, която характеризира институцията – ресурси, процеси, резултати.

- ➡ Институцията съхранява динамичното си равновесие със способността си да отчита променящите се реалности и удовлетворява променящите се заедно с тях образователни потребности – философски подход на управление;
- ➡ Интегрира управленските подходи за управление на качеството и постига конкурентоспособност на институцията в най-съществените ѝ аспекти – управление, образователна среда и услуги, преподавателски практики и квалификационни форми, мониторинг;
- ➡ Иновативни подходи при формиране на образователни политики, чиято ефективност за подобряване на качеството се установява чрез нови измервания;
- ➡ Иновативни преподавателски технологии и практики в педагогическото взаимодействие;
- ➡ Създава система от индикатори, чрез които да се наблюдава функционирането на институцията;
- ➡ Мониторинг – целенасочен цикличен процес на проследяване качеството на протичащите процеси и резултати в системата институция, включващ–измерване, хипотези, политики, измерване, стандарти, анализи.
- ➡ Мениджърът, владеещ механизмите на мениджмънта, притежаващ личностен интегритет и рефлексия към иновативните подходи на

управление, изгражда концепции за управление на качеството и ситуира модел с индикатори за качество.

Моделът за управление на качеството въздейства ефективно върху динамиката на усъвършенстване и съхранение идентичността и уникалността на институция в конкурентна среда. (Предизвикателството пред образователния мениджмънт през 21 век е да съхрани многообразието на образователните институции в динамична, конкурентна среда).

Моделът с индикатори за управление на качеството в образователната институция е визия за нейното развитие и конкурентоспособност в динамична среда за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж.

Интерактивната образователна среда се утвърждава в образователното пространство в съответствие с актуалните образователни тенденции за:

- ➡ прерастване на въздействието върху личността на субект-обектна основа и взаимоотношения на субординация във взаимодействие на субект-субектна основа и взаимоотношения на интердепенденция;
- ➡ изместване центъра на тежестта от даването на знания в готов вид към тяхното самостоятелно овладяване, чрез ново познание, нова дейност, ново общуване (до степен на емпатия);
- ➡ нова култура на учене, чрез нова теория за субекта на основата на многоаспектни контакти със средата и включване в единство на продуктите и механизмите на мислене и дейност.

Създаването на интерактивна образователна среда допринася за:

- ➡ повишаване качеството на учебно-образователния процес;
- ➡ прерастване на управлението на ръководния субект в съуправление на преподавателя и студентите и самоуправление на обучаемите;
- ➡ реализиране на нова парадигма за подготовката на преподавателите, съобразно променените им функции;

- ▶ аспект е от педагогическата иноватика, предвид необходимостта от иновирането на традиционните форми, методи и средства за обучение.

Перспективи

На тази основа проектът в перспектива предвижда повишаване на качеството на образователния процес в сферата на различните образователни, научноизследователски и институционални субекти, с оглед на пълноценно личностно и общностно развитие. Предвижда разработване на комуникационен модел за интерактивна образователна среда за непрекъснато и следдипломно професионално и продължаващо обучение в сферата на културните и творческите индустрии. Предвидено е разработване и на концепция за осигуряване на подходяща и ефективна държавна образователна и културна инфраструктура за по-добро функциониране на системите на образованието и разширяване на културно-образователната и научноизследователска мрежа свързана с продължаващото обучение на национално, регионално и международно ниво.

УниБИТ трайно е доказал, че осигурява отлични условия и екипност за осъществяване на успешни проекти – над 20 с външно финансиране за последните 5 години. Има отлично организирани автоматизирани процеси и интернет базирана информационна среда, прозрачни процедури и компетентна администрация, което допринася за ефективно усвояване на средства по проекти. По проекта ще се предоставят: консултантска помощ; ползване на наличната материална база (помещения, апаратура, осветление, отопление и др.); информационно осигуряване (достъп до литература от библиотечните фондове и бази данни; доставка на документи по електронен път; приложение на създаденото учебно съдържание в учебни програми на изучавани в УниБИТ специалности

като: Комуникации и информиране, Управление и информиране при стратегическите комуникации, Обществени политики и практики, Бизнес и административни информационни технологии и комуникации, Издателски бизнес и информационни услуги, Библиотечно-информационен и културен мениджмънт, Управление на електронен контент, Културноисторическо наследство в съвременната информационна среда и др.; използване на семинарните зали; студенти от УниБИТ ще бъдат привлечани като технически персонал; възможности за създаване на контакти с други университети и центрове за професионално и продължаващо обучение в България и в чужбина.

Спорен е въпросът с какво точно се измерва качеството на висшето образование, но с голяма степен на увереност може да се предположи, че създаването на интерактивна, развиваща уменията и провокираща мисленето ИКТ среда ще повиши качеството на образованието и ще направи студентите по-конкурентоспособни. Възможността те да бъдат третирани различно и да се мине към персонализиран подход на обучение практически не съществува в традиционната образователна среда. Чрез средствата на новите информационни и комуникационни технологии това е не само възможно, но и напълно реалистично и в тон с тенденциите в модерното образование [4].

В света има достатъчно добри примери за повишаване на ефективността на системата на образованието и науката и една от водещите тенденции е внедряването на информационни и комуникационни технологии като основна част от модернизацията на образователния и научен процес. Разбира се ИКТ не са панацея, но те помагат в голяма степен да се преодолеят много от проблемите в образованието и науката при това по един естествен, непринуден и добронамерен начин, като едновременно ангажират съзнанието на обучаемия, дават по-големи

възможности на преподавателите и позволяват по-адекватно преподаване на сложна материя, чрез интерактивни мултимедийни примери.

Заключение

Висшето образование не е цел, а средство за придобиване на нови знания и умения, по-добра социална реализация и в крайна сметка – по-високо качество на живот. В този смисъл, една иновативна и модернизирана, базирана на ИКТ система на висше образование би имала оздравителен ефект за икономиката като цяло, тъй като ще предостави на студентите по-информиран избор, по-гъвкави форми на обучение и по-висока степен на задоволеност на очакванията им за качествено образование и персонална реализация.

Използвани източници

1. **Ангелов А., Г. Момчева, Т. Сребрева.** Успешна работа с интерактивна дъска, РААБЕ, 2013
2. **Върбанова-Денчева, К.** Интелектуални комуникации и съвременни технологии. Алтернативи пред научните библиотеки. С., Акад. Изд. Марин Дринов, 115 с., с. 58-67
3. **Стойкова, Добринка, Силвия Станчева, Иванка Янкова.** Методика на преподаване на учебната дисциплина „Информационна грамотност – програми и модели”. - *Съвременни измерения на европейското образователно пространство: Сборник доклади*, Т. 3. – София: За буквите о писменехъ, 2015, с. 214-221
4. **Стратегия** за ефективно прилагане на информационни и комуникационни технологии в образованието и науката на Република България (2014-2020г.) - mon.bg/?h=downloadFile&fileId=7176
5. **Betcher С., М. Lee,** The interactive whiteboard revolution: teaching with IWBs, ACER Press, 2009.
6. **Digregorio P., Sobellojeski K.** The Effects of Interactive Whiteboards (IWBs) on Student. Performance and Learning, J. Educational Technology Systems, Vol. 38 (3) 255-312, 2009-2010.
7. **Sharma P. etc,** 400 Ideas for Interactive Whiteboards, MACMILLAN, 2011.

Визуална култура и културни политики в условията на новата геополитическа и социокултурна ситуация на Балканите и Югоизточна Европа в контекста на образованието по изкуствата и културата през целия живот¹⁵

Проф. д-р Евгени Велев

Резюме. Изследването си поставя за цел да разгледа и анализира ролята на визуалната култура при конструирането на националните и културни идентичности, интеркултурните взаимодействия и политико-икономически дискурси, преформулиращи поведенческата адекватност и културна адаптивност в условията на новата геополитическа и социокултурна ситуация на Балканите и Югоизточна Европа, както и да очертае проблемите и перспективите при разработването на политики, стратегии и подходи в областта на образованието по изкуствата и културата през целия живот. Прави се опит да бъде изведена тезата, че потоците от визуални образи и знаци, доминиращи съвременните сфери на частното и публичното, в контекста на протичащи в последните няколко десетилетия реформи в отговорните институции и обществени организации са в основата на формирането на нови естетически потребности и очертаването на символните и перформативни измерения на постмодерната визуална култура. Изследването е в рамките на изпълнението на проект „Комуникационен модел на интерактивна образователна среда за непрекъснато и следдипломно професионално и продължаващо обучение в сферата на културните и творчески индустрии“ по договор № ДН 05/1 от 14.12.2016г.

Ключови думи: визуална култура, изкуства, интеркултурни взаимодействия, култура, културни идентичности, образование

¹⁵ Докладът е изнесен на XI международен пътуващ семинар на УниБИТ „Съвременни измерения на европейското образователно и научно пространство = Modern dimensions in European education and research area“, България – Гърция, Солун, 29 май – 5 юни, 2017 г.

Въведение

Проявленията, обхвата и трансформациите на визуалната култура в постпостмодерната ситуация, както и познавателните процеси относно културните политики очертават определена интерпретативна рамка в хуманитарните науки, експлицираща решения и перспективи за нейното устойчиво развитие. Проучванията и анализите през последните няколко десетилетия извеждат основните характеристики на визуалната култура и очертават политическия потенциал на визуалната репрезентация, реторическият потенциал на Интернет и новите медии и въздействието им върху потенциалните аудитории, потребители и консуматори, на практика предлагат конкретни модели на национални, регионални и наднационални културни политики в смисловата рамка на културната история и социалната критика.

Преглед на литературата

Разглеждайки измеренията и проявленията на визуалната култура Никълас Мирзоеф извежда схващането, че успехът или неуспехът на визуалната култура зависят от потенциала ѝ за транскултурално мислене, ориентирано към бъдещето, вместо да се залага на обърнатия към миналото антропологически подход спрямо културата като традиция. Според него самата визуална култура се занимава със събития, в които информацията, смисълът или удоволствието са в точката на взаимодействие на потребителя с визуалната технология. Той смята също така, че новото визуално съществуване може да бъде объркващо, тъй като наблюдаването на новата визуалност на културата не е равнозначно на нейното разбиране, а в същото това време „пропастта между изобилието от визуални преживявания в съвременната култура и способността да се извърши анализ на видяното показва както възможностите на визуалната култура, така и нуждата от нея като научна дисциплина“ [4]. В този

смисъл е интерпретацията му: „Под визуална технология разбирам всякакви форми на устройства, които са създадени или за да се гледат, или за да усъвършенстват естественото виждане – от живописиста с маслени бои до телевизията и Интернет. Този критичен подход отчита значението на създаването на образи и на формалните елементи на дадено изображение, както и решаващото значение на завършването на тази работа чрез нейното културално приемане“ [4].

Автори като Мирзоф споделят схващането, че визуалната култура би следвало да се разбира като израз, отразяващ актуалното масово разпространение на образи (хипервизуализация), достигнал глобални размери, благодарение на бързото развитие на цифровите визуални медии и „нарастващото значение на ценността на видимостта в съвременната култура“ [8, р. 2]. Именно несъответствието между разнообразните форми на визуален опит в постмодерната и постпостмодерните културни ситуации и подходите и техниките за техния анализ се явява предпоставка за възникване на необходимостта от обособяването на визуалната култура като самостоятелно научноизследователско поле. Интерпретирането на културните глобализационни процеси по отношение на визуалното във всекидневния живот на индивида, групата и общността е една от причините, водещи до появата на изследванията на визуалната култура, които пренебрегват познатата методология и изследователска практика, съгласно които различните визуални медии се изследват независимо едни от други [8, р. 3].

Развитието на визуалната култура в условията на глобализация и информационно общество, от популярен термин, използван от изследователи, специалисти и анализатори, работещи в областта на история и теория на изкуството, естетиката, философията, социологията, културологията и други науки, занимаващи се с проблемните аспекти на визуалното – до иновативен интердисциплинарен изследователски подход

в широката сфера на културологичните изследвания, куиър теорията, семиотиката, философската херменевтика, психоанализата и др., се основава изцяло на визуализирането и моделирането на човешките сътворявания, преживявания и вчувствания. Така индивидите, групите и социокултурните общности съпреживяват отделните визуални култури до степен, разделяща твърде отчетливо настоящето от миналото, а интернет и новите медии изграждат нова цифрова информационна среда чрез медийните изкуства, рекламния дизайн, пост-фотографията, медицинската образна диагностика, социалните медии и мрежи, която се явява базисна за глобализацията на визуалното, изискваща нови средства за интерпретация и свръхинтерпретация. Успоредно с това, трансформацията, адаптацията и социализацията на постпостмодерната културна ситуация изискват интерпретация и пренаписване на историческите и културологичните обяснения на модернизма и модерността, на постмодернизма и постмодерността с оглед изясняването на разбирането за „визуалния обрат“.

Според Нора Голешевска, това, че „картините формират особено търкане и дискомфорт“ [2] в съвременните социални изследвания, логично предизвиква осмисляне на ролята, силата и функцията на образността и на терена на съвременната реторическа наука. Тя е на мнение, че по този начин теоретичната рамка на изследванията по визуална реторика обобщава анализи на символните и перформативни измерения на визуалната култура, интегрирайки интерпретацията на разнородни феномени като медийните изображения, визуалните изкуства, картографията и фотографията, архитектурата, интериорния и рекламен дизайн или монументалните неконвенционални решения в градската и природна среда. Голешевска пише още: „Анализите на реторическите аспекти на образността показват, че в качеството си на визуално детерминирани, явленията на визуалната култура се основават на

употребата на иконични знаци, чиято цел е внушаването на ценности и формиране на нагласи“ [2]. В този смисъл е и твърдението на Хорст Бредекамп, че „съвременното просвещение изглежда невъзможно без иконичния елемент“ [6, р.7]. Така неговата амбиция да създаде културна теория на образа (Bild) и оформянето (Gestaltung), го доближава до изведеното от Готфрид Вилхелм фон Лайбниц определение за мислене, образование и формиране.

В своята „Теория на образните актове“, разработвайки идеята за обрат към визуалното и поставяйки фокус върху перформативността на образа, тълкуван като иконичен/образен акт, Бредекамп извежда пет основни причини в подкрепа на съвременните интердисциплинни изследвания на визуалността. Първата се отнася до размера на изображенията в съвременните общества, а втората – до политическата употреба на изображенията във властта и политическото представителство. Третата засяга военните употреби на изображенията, където под знака на една асиметрична образна война, образите се използват като първични оръжия от страна на медиите и интернет и целят предизвикването на психични процеси. Функцията на този тип образи, според автора, се състои в това, да разшири оптически областта на противопоставяне на сила, а ефектите от подобни образни употреби са сходни с тези на истинските оръжия, като в определени случаи дори може да ги замества. Четвъртата причина Бредекамп отнася до природните науки, където изображенията не се използват като илюстрация, а като „аналитичен инструмент сам по себе си“, а последната от причините, засягащи правното регулиране на изображенията, разглежда „не като вторични явления, а като първични елементи на външния живот“ [7].

В друго свое изследване Бредекамп подчертава, че актът на изображението (иконичното действие) не се ограничава до наблюдението. Като перформативен, образният акт се мисли като успешен или неуспешен,

(не истинен или неистинен) и се отнася до сила, осигуряваща възможност на дадено изображение, в смисловата рамка на своето виждане или употреба, да премине от латентност, към външен ефект върху усещането, мисленето и действията на индивида. Така той го представя като действие, тъй като неговите ефекти произвеждат промени в чувствителността и поведението. Според автора, основното предизвикателство, отправено от образния свят, в който е потопен съвременният човек, се крие именно в твърдението, че образите, с които той живее, са в състояние по решителен начин да повлияят на възприятието му на света [6]. Именно с това съображение Голешевска свързва просвещенското настояване за разбирането на независимия живот на образите, което се трансформира в изискване да бъдат разбрани начините, по които изображенията въздействат на хората [2].

Разглеждайки и анализирайки ролята на визуалната култура при конструирането на националните и културни идентичности, интеркултурните взаимодействия и политико-икономически дискурси, преформулиращи поведенческата адекватност и културна адаптивност в условията на новата геополитическа и социокултурна ситуация на Балканите и Югоизточна Европа, в контекста на проблемите и перспективите при разработването на политики, стратегии и подходи в областта на образованието по изкуствата и културата през целия живот, в изследването се имплицира схващането, че потоците от визуални образи и знаци, доминиращи съвременните сфери на частното и публичното, по отношение на протичащи в последните няколко десетилетия реформи в отговорните институции и обществени организации са в основата на формирането на нови естетически потребности и морални ценности, и очертаването на символните и перформативни измерения на постпостмодерната визуална култура.

В съвременната постпостмодерна културна ситуация масовото разпространение на медийни презентации и репрезентации видеоизменят както заобикалящата среда, така и самия човешки светоглед. Анализирайки естеството на образователните процеси и общественото мнение, в чийто резултат израства „видео детето“ [10], някои автори споделят схващането, че визуално-доминираната комуникация води до загуба на абстрактния език и атрофия на способността за абстрактно мислене и свързаните с тях фундаментални способности за познание, разбиране и интерпретация. Политологичното измерение на визуално-доминирания жизнен свят се изразява не просто в изтощаване на познавателните и интерпретативните способности, но и в отслабване на способността за управление на общностния живот [11]. За да аргументира тази теза Джовани Сартори се основава на схващането на Ернст Касирер, че с осмислянето на човека като символно животно (*animai symbolicum*), той постулира несводимостта на човешкия свят до неговата заобикалящата среда. Символната способност се разгръща именно в езика, мислен като способност/инструмент за мислене, общуване и самопознание. Подмяната на абстрактното мислене с възприемането на образи (видеоформираното мислене) налага задължителен процес на визуализация на понятията, а това на практика ограничава човешката способност по отношение на разбирането на заобикалящия го свят. Според автора „проблематичността на подобна когнитивна реалност се състои във визуалната непреводимост на всички абстрактни понятия, формулируеми в рамките на вербалната комуникация“ [13]. В тази смислова рамка той извежда твърдението си, че „действителната философска и културна апория, пред която са изправени съвременните демокрации, се крие във факта, че понятията за свобода, равенство, солидарност не са податливи на визуална репрезентация“ [13]. Дефинирайки терминът „видеополитика“ Сартори споделя, че тя се изразява във властта, упражнявана от видеото, над политическите процеси,

явявайки се „един от аспектите на властта на видеото“, чийто ефект се състои в радикалната промяна на „политическото битие“ и начина на „политическо управление“. За него „властта на видеото“ над политическите процеси не е единствено белег на демокрациите, тъй като се наблюдава и в някои тоталитарни общества, но фокусира анализа си върху видеополитиката в либерално-демократичните общества, т.е. основани на свободни избори политически системи. На тази база той извежда три основни теми, основаващи се на конститутивната проблематика за съвременната политическа теория и релацията между политическото и визуалното. От тази гледна точка те са отнесени до процесите на формирането на общественото мнение, до характеристиките на видеовластта и до въздействието на мултимедийната видеопродукция и тази на новите медии върху естеството и механизмите на политическо управление [12].

Такова едно тълкуване на „визуалното“ не трябва да се възприема като единствено възможно и приемливо за визуалните изследвания, тъй като според Томас Мичъл то води до постановка, съгласно която и сетивните и семиотичните елементи на съвременните средства за комуникация се нуждаят от допълнителен анализ на емпирично, феноменологично и логическо ниво [19]. В тази връзка Голешевска прави следната интерпретация: „Така критическото разглеждане на концепта за визуални медии в действителност поставя „визуалното“ в самия център на аналитичните дискусии, вместо да го третира като основополагаща концепция, която може да се приема за даденост. Не на последно място, критиката на концепцията за визуални медии поставя въпроса как визуалното се превръща в толкова силен термин, дотам че се сдобива със суверен смисъл. Разгледана в подобна перспектива, идеята за визуални медии е отречена евристична стойност, но това отрицание отваря перспектива за изследване на визуалната култура“ [3].

Разглеждайки понятието за културна политика, Венцислав Велев отбелязва, че тя се занимава не само с една област в културата и като цяло не се ограничава само до представителните функции на културата, а самите културно-политически действия са насочени към социалното развитие, начините на живот, социокултурните дейности, обществените комуникации, всекидневна естетика, културното участие на поколението и пр. Според него предметът на културната политика се извежда от основните определения за култура, като социокултурата; начина на живот; културното участие; развитието на изкуствата и по-специално формирането и създаването на благоприятни условия за развитие; творчеството и неговото възприемане; образованието като изкуство и т.н. В същото това време той възприема понятието „регионална културна политика“ като сбор от налични стратегии, насочени към съхраняване, възраждане и социализация на културното пространство като цяло, по региони и в национален обхват, в съвременния социално-икономически и обществен живот, а нейната основна цел – като стремеж за превръщането на културното наследство, на културните възможности и потенциал във фактор за устойчиво и икономическо развитие на същите тези региони [1].

Политики за културно включване и обучение

Изхождайки от обстоятелството, че визуалната култура в настоящата постпостмодерна културна ситуация представлява сериозен потенциал за презентацията, репрезентацията, възприемането и осъществяването на същността на богатото наследство и история на Балканите и Югоисточна Европа, и играе важна роля в подобряването на привлекателността на културните обекти и подчертаването на уникалната идентичност на определени дестинации, в изследването се застъпва *тезата*, че културата, образованието и творчеството могат да бъдат важни движещи сили и носители на иновации, както и важен източник за

предприемачество. В контекста на важността на ролята на културното развитие за насърчаване на социалното включване, *културните и творческите индустрии* се разглеждат като възможност за включване на бизнес дисциплините в осигуряването на културно и икономическо влияние, по-специално върху изкуствата и архитектурата, мрежовия и графичния дизайн, издателската дейност, игрите и мултимедиите, музикалната и развлекателната индустрия, художествените занаяти и модния дизайн, филмовата индустрия, рекламата и връзките с обществеността. Тъй като културата и творчеството не се ограничават единствено и само до художествената стойност, регионалните културни политики трябва да бъдат насочени към устойчивото развитие на техния потенциал за създаването на работни места и растеж в разглежданите региони. В този смисъл вниманието трябва да бъде насочено към развитието на креативни промишлени клъстери, творчески инкубатори и цифровизацията на културното съдържание, които в европейски контекст отдавна са се доказали като особено полезни в насочването на икономическия преход към икономика, основана на знания и услуги.

Посредством проектирането на нови образователно-възпитателни и културно-развлекателни продукти и услуги културните инвестиции могат да вдъхнат нов живот на различни западащи и отмиращи индустрии. Като част от по-широки регионални иновационни стратегии подобни инвестиции биха могли да осигурят нови пазарни ниши с по-висока стойност в отдалечените региони.

От изключително значение е изграждането на единна регионална културна политика, която да създава връзки между различните региони и обща стратегия за бъдещо развитие, като за целта е необходимо да се засилят хоризонталните и вертикалните връзки със структурите на гражданското общество, както и международния диалог в сферата на културните политики. Също така е необходимо да се засилят и тези връзки

с различните културни и образователни мрежи и информационно-консултантски центрове, както и да се положат усилия по посока на развитие на тематични мрежи за „интелигентна икономика”. Развитието в нови области и мотивацията за подобряване и усъвършенстване на иновативни културни политики и прилагане на успешни европейски практики, спрямо съществуващи и нови културни сфери, трябва да бъде сред приоритетите на управляващите елити в страните от разглежданите региони. В тази връзка формирането на културни политики за устойчиво регионално развитие трябва да бъде обвързано с поддържането на съществуващото статукво и с това, културните институции и организации да са водещи в социалните контакти на отделните групи и социокултурни общности. Отделните местни власти трябва да инициират и осъществяват политики и дейности, насочени към подобряването на образователния процес в обучението по изкуствата и културата през целия живот, и към търсенето на външна подкрепа за институционалното развитие по отношение на увеличаване потреблението на културни продукти и услуги, и на развитие на собствените културни институции и организации като читалища, музеи, галерии, библиотеки, културни и арт форуми и др.

От гледна точка новата геополитическа и социокултурна ситуация на Балканите и Югоизточна Европа подобни политики и дейности са от изключително значение за цялостна промяна на местно, национално и регионално ниво. Необходимо е също така тези политики и дейности да са насочени към насърчаване на межкултурното обучение, зачитане на многообразието и други ценности на солидарността, равните възможности на всички членове на социокултурната общност, така че адекватно да бъде разбрана сложността на съвременния свят. В тази връзка *межкултурното обучение* трябва да изпълнява ключова роля в отварянето на нови хоризонти пред постпостмодерното общество, позволявайки му по-добре да посрещне предизвикателствата на

настоящите реалности. Затова то трябва бъде разбирано не само като упълномощаване за лично справяне с новите обстоятелства и процеси, но и за справяне с възможността за такава промяна, която да има положително и конструктивно въздействие върху същото това общество.

Като цяло межкултурното обучение означава индивидуален процес на придобиване на познания, нагласи или поведение, които са свързани с взаимодействието между различни култури, насочени към това как хората с различен произход и начин на живот могат да общуват и да живеят заедно в мир, разбирателство и взаимно уважение. В понятиен аспект терминът „межкултурно общуване“ предполага пряко или опосредствано общуване между представители на различни култури, при което „междуетническата комуникация“ се подразбира само като една от разновидностите на межкултурното общуване. Според Мюмюн Тахиров: „Межкултурното общуване е взаимен обмен, в който има приемане на другостта, на съществуването ѝ, демонстрира се и уважение към нея. То е процес, който се характеризира с определени признаци като: успоредно съществуващи или различни култури с относителна независимост една от друга; структура, в която отделните културни модели съществуват и функционират на принципа на единство на многообразието; движение един към друг, а не успоредно или в противоположно движение. В този процес в резултат на съприкосновението, в което влизат различните култури, те се променят и обогатяват взаимно [5].

Заклучение

В този смисъл межкултурното обучение би могло да се разглежда като процес на лично и ценностно развитие с определен ефект върху индивида, групата, общността, при който възникват въпроси, свързани с неговата същност, форми на проявления, измерения и модели на развитие.

То е от изключително значение за начина, по който отделните индивиди и групи съществуват, общуват и обменят опит в рамките на своите общности и общества, както и за формирането и осъществяването на политики, стратегии и дейности, насочени към справянето с предизвикателствата, и към постигането на целите, свързани с изграждането на едно ново, по-справедливо общество.

Използвани източници

1. **Велев, В.** Културни политики. URL: <<http://vvelev.info/wp-content/uploads/sites/>>
2. **Голешевска, Н.** Образ и перформатив. Реторически аспекти в Теория на иконичните действия. // *Реторика и комуникация*. URL: <<http://rhetoric.bg>>
3. **Голешевска, Н.** Тълкуванията на визуалните медии в изследванията на визуалната култура. От Маклуън до Visual Studies. // *Реторика и комуникация*. URL: <<http://rhetoric.bg>>
4. **Мирзоеф, Н.** Какво е визуалнакултура? // *Пирон*, 2015, 9. („Визуалната антропология). URL: <<http://piron.culturecenter-su.org/wp-content/uploads/2015/05/2015-9-nicholasmirzoeff-kakvo-%D0%B5-vizualna-kultura.pdf>>
5. **Тахиров, М.** Междукултурното общуване – философия или бифуркация. // *Либерален преглед*, 15.04.2017. URL: <<http://www.librev.com/index.php/discussion-culture-publisher/3207-mezhdukulturnoto-obshtuvane-filosofiya-ili-bifurkatziya>>
6. **Bredenkamp, H.** Immagini che ci guardano. Teoria dell'atto iconico, Raffaello Cortina, 2015.
7. **Bredenkamp, H.** Thomas Hobbes's Visual Strategies. // *The Cambridge Companion to Hobbes's Leviathan*". Ed. P. Springborg. Cambridge University Press, 2007.
8. **Mirzoeff, N.** An Introduction to Visual Culture. Routledge, 1999.
9. **Mitchell, W. J. T.** There Are No Visual Media. // *Journal of Visual Culture*, Vol. 4, August 2005, 2, p. 395.
10. **Pasquino, G.** The Political Science of Giovanni Sartori. // *European political science*, 4(1), 2005. pp. 33-41.
11. **Rampléy, M.** Exploring Visual Culture: Definitions, Concepts, Contexts. Edinburg University Press, 2005.

12. **Sartori, G.** Homo Videns: Televisione e post-pensiero. // *Bari*, Laterza. *La Democrazia*, 1997, p. 40-42.
13. **Sartori, G.** Il paese degli struzzi. *Clima, ambiente, sovrappopolazione*. Milano: Ambiente, 2011.

Проблемът „маркетинг на обществените медии“ и новите компетенции¹⁶

**Проф. д-рн Иванка Янкова, Доц. д-р Румелина Василева,
Д-р Косара Илиева**

***Резюме.** Докладът поставя темата за новите маркетингови подходи в управлението и развитието на обществената телевизия. Целта на текста е да изследва особеностите на медийния пазар, пазарните и непазарните дефекти на електронния пазар и да разгледа проблемите с предлагането на информация от регионалните медии, както и да се потърсят възможностите на лобирането и застъпничеството в медиите. Поставя се акцент върху обучението и развитието на медийните специалисти.*

***Ключови думи:** лобиране и застъпничество, маркетингови стратегии, медиен пазар, обществена телевизия, регионални медии*

Въведение

Медийният пазар е сложен, т.к. оперира на два фронта. От едната страна е аудиторията на зрителите, която търси медийни продукти, от другата – аудиторията на рекламодателите. Реалната конкуренция между търсенето и предлагането на медийни блага е основен фактор. Когато търсенето има за субект държавата и организациите с идеална цел се създават публични, непазарни блага. В този случай ценовата дистрибуция на медийните продукти се „обременява“ от факта, че те са безплатни за крайния потребител, което води до проблем в покриването на себестойността им. Друг фактор е интелектуалната стойност на медийните блага, както и неопределеността на очакваната полезност – информационна, образователна, културна, естетическа, рекреативна – за

¹⁶ Докладът е изнесен в рамките на Международния пътуващ семинар на УниБИТ „Съвременни измерения на европейското образователно и научно пространство. Българо-гръцки културни общувания“, 29 май – 05 юни 2017 г. Република Гърция.

крайните потребители. Отгук и конкурентноспособността на медийните продукти се изразява в качеството на продукцията, цената (себестойността), разпространението (дистрибуцията) и промоцията. Пазарът на електронните медии се характеризира с колективна консумация и несъперничество; разходите са функция на продукта, а не на количеството и качеството на аудиторията; задоволяват се смесени потребности; ефектът на потребление зависи от личните предпочитания и културна ориентация на потребителите [9, с. 134].

Особености на медийния пазар

Особеностите на информационния, и най-вече на медийния пазар, се определят от значителния обем инвестиции, които изискват медийните субекти. Стартирането на нова телевизия, например, представлява рискова инвестиция в една „препълнена“ пазарна ниша, особено в един относително малък телевизионен пазар, а финансирането на действаща телевизия налага значителни по обем текущи разходи за иновации и разширяване на дейностите по производство и предлагане на медийни продукти с потенциал в конкурентната среда и нуждите на таргет групите.

Постоянните разходи също са величина, която трябва да се оптимизира постоянно, за да се намаляват разходите и да се повишава ефективността на телевизионния продукт. „Медийните предприятия предлагат съдържание от информация и забавление, а аудиторията и рекламодателите създават търсенето. Разнообразните регулаторни практики оказват влияние върху макроикономическите пазарни условия и връзката между предлагането в различните индустрии, и микроикономическите пазарни условия. Всичко това определя важността за избор и разработка на стратегия на медийните предприятия. Повишава ролята на успешния медиамаркетинг и медиамениджмънт“ [9, с. 135].

Технологичните особености на електронните медии се определят от: интензивността на труда, високата трудопоглъщаемост, бавното покачване на производителността, индивидуализацията на труда; непредвидимостта на основните ресурси – човешкия труд, качеството на продукта и реакциите на потребителите; високите разходи за създаването на продукта преди реалната му продажба; ниската еластичност на цената на доходите поради фундаменталния характер на телевизионните блага и стохастичния характер на възникващите потребности, и съответно – търсене; конкуренцията между телевизиите за рекламен дял или такси на зрители въвлича обществените форми в надпревара с частните и води до намаляване на приходите им от пазарни източници, което пък довежда до стремеж към концентрация в собствеността на различни по вид медии за завоюване на по-голям рекламен дял [6, 9].

Пазарни и непазарни дефекти на електронния пазар

Сред така наречените „пазарни дефекти“ на електронния пазар, характерни и за телевизионния, са такива като *икономическата природа* на телевизионния продукт, която определя особеностите на предлагането му, начина на приложение в определено време и място, което може да се регулира; *невъзможността за съвършена конкуренция* между собственици – олигополи и монополи – поради неразвити пазарни отношения и предлагане; *икономиите от мащаба*, създаващи неравномерно предлагане на телевизионните продукти в географски обхват и пренебрегване на оборота в малките населени места, който по дефиниция е малък и не осигурява печалба. Към „непазарните дефекти“ трябва да се причислят *излишните и нарастващи разходи* в електронните медии, предизвикани от недобра организация и управление на производствените възможности и неефективен производствен процес, които водят до обща производствена неефективност поради липса на конкуренция; *недостигът на финансови*

ресурси създава незадоволени потребителски потребности; *сенчестите пазарни отношения* извън нормативната уредба чрез размяна на неформални плащания между потребители (рекламодатели и поръчители) и производители на медийни продукти; *неясната собственост и капитали* от сенчести дейности на собствениците; *лицензирането на телевизионната дейност*, ограничаващи свободната конкуренция, създават регионална монополизация; *липсата на висококвалифицирани медийни специалисти* на пазара на труда; *липсата на управленска експертиза*; допускането на *политически и икономически зависимости* и т.н.

Маркетингови стратегии в управлението на медиите

От гледна точка на управленския процес *стратегии* на всички организации, вкл. и на публичните, каквато е и телевизията, са ключов, базов елемент в управлението. Всяка стратегия изисква и допринася за ефективното управление и развитие чрез конкретизиране на изходящите условия и очакваното бъдещо развитие; чрез развитие на умения, ресурси и технологии за изграждане на потенциал и конкурентноспособност; чрез подбор на ясни и точни критерии за оценка на успеха. Важното е организацията и човешките ѝ ресурси да е в състояние да се адаптира и приспособява към промените в пазара и технологиите чрез образование и мотивация. Само така е възможно да се излезе от класическите практики и да се потърсят резерви в посока на иновации, нови пазари и ниши, оптимизация на ресурсни разходи и търсене на специфичен медиен профил, на нови делови извънотраслови бизнес сътрудничества. Защото многомерността и многоплановостта на медийната организация е част от голямата медийна екосистема, в която съществуват и се създават огромни мрежи от субекти, доставчици на ново знание и технологии. А това са фактори за иновации, конкурентноспособност и разширяване на обхвата.

В този смисъл един от проблемите в някои от медиите е недостатъчното използване на потенциала и иновативните възможности на експерти и журналисти с опит. А в икономиката на знанието именно тацитното знание, ноу хаут, новаторството, талантите на всеки служител са ключовият елемент на ефективността и конкурентноспособността. Затова политиките на управление на знанията, организационно обучение, продължаващо обучение и т.н. са толкова важни за всяка организация. Иновативното и оптимизирано използване на ресурсите, повишаването на качеството, създаването на стандарт на живот, предоставянето на независима и прозрачна информация са основните фактори за печалба в обществените институции, вкл. медиите. Свободната и прозрачна журналистика печели от доверието, затова е жизнено важно обществените медии да имат независимо управление и редакционна политика, ефективен обществен надзор, прозрачно финансиране, национална отговорност. Създаването на нови предавания, програми, аудиовизуални форми и използването на нови технологии създават съвършено нови потребности и желани полезни свойства. И за това са необходими както вътрешни, така и външни източници. Главен източник на нови идеи е *творческият редакционен екип*, който трябва да бъде стимулиран да твори чрез изграждане на атмосфера на екипност и споделяне, прозрачност, информираност, позитивен контрол, подкрепа и поощряване (монетарно и немонетарно), зачитане на труда, стимулиране към самоактуализация. В този смисъл вътрешният PR и маркетинг са от решаващо значение. Сред външните източници за генериране на идеи основни са маркетинговите проучвания на аудиторията. *Обратната връзка с потребителите* като генератори на идеи и колективна интелигентност е основният начин за сверяване на часовника на организацията с „времето“ на потребителя. Ефикасни инструменти за маркетингови проучвания са специалните телефонни линии за зрители, телевизионните сайтове, страници във

фейсбук и в другите социални мрежи, с чиито инструментални възможности може много добре да се брои и да се проследяват статистики. Идеи за иновации могат да се почерпят и от продуцентските компании, които също имат мрежи и проучвателни възможности. *Сътрудничеството* с такива субекти на медийния пазар е изключително ползотворно. Идеи „бликат“ и от лицензионните посредници, търговските медийни фестивали и изложения, университетските и научни среди, рекламните агенции, професионалните организации, творците в пенсия и др. *Ловът на „глави“ с идеи* е основен стратегически подход, който оптимизира и иновира процеса по създаването на качествени медийни продукти с висока добавена стойност и потребление.

Познаването на характерните черти на *медийния потребител* е много важно за развитието на всяка медия. *Потребността от информация* е основна социална нужда, но при нарастването на правата и свободите на личността се поражда конфликт с интересите на обществото и медиите в това отношение са позиционирани на доста ключово място в тези обществени отношения. Медиите са мост в комуникацията между аудиториите и властта. Телевизията е тази, която се задължава от обществото да определя и задоволява основните информационни потребности и очаквания на аудиторията в синхрон с настъпващите промени. Принципите на сегментиране на телевизионната аудитория включват *географски и геодемографски; демографски; психографски; поведенски измерители* [2]. От ясната оценка на качествата и предпочитанията на медийния потребител зависи потреблението, рейтингът на телевизионните продукти, които по-нататък в комуникационната верига определят интереса на рекламодателите и на финансиращите субекти. В социално-политически кризисни условия, за съжаление, медийните потребители поддържат доверието си в медиите, въпреки осъзнатата чувствителност към съмнителната достоверност,

манипулациите и търсенето на обществено неприемливи медийни ефекти. Защото медията е посланието, но и защото *качествената характеристика на аудиторията* вероятно е вече с по-занижени стандарти по отношение на задоволяването на информационни, културни, образователни и социални потребности. Заниженият праг на критичност вероятно е резултат и от понижаващата се образователна подготовка на отделни таргет групи в телевизионната аудитория по икономически, социални, политически и културни теми. „Гладът“ за знания донякъде се притъпява от социалната и икономическата слабост на голяма част от гражданите, от липсата на перспектива, от ниско образование и слаби културни и информационни навици. Търсенето на лесносмилаемо съдържание подвежда телевизионните стратегии и ги измества от информационно-образователната им функция, вменена от обществото. Освен образователната качествена характеристика, ключова е и демографската и възрастовата лимитация на аудиторията. Мрежовото общество предлага изобилие от нови медии и технологии за достъп и употреба на съдържание, което неминуемо създава отлив от интереса към телевизията у младите хора. Трябва да се има пред вид, че определени групи остават верни на телевизията, само защото са лишени от достъп до нови технологии и не притежават информационна култура за комуникация в новата медийна среда. Все пак остава голямата група на образованите, информационно и граждански активни потребители на медийни услуги, за които телевизията е важен източник на информация и знания по икономически, културни, социални и професионални теми. Делът на потребностите от икономически знания и специализирана информация нараства, оттам и репутацията на икономическата журналистика. Нуждата от достоверност, пълнота, логическа последователност и стабилна аргументация на предлаганите анализи и коментари засилва „претенциите“ и очакванията към публицистичните медийни продукти. Социалната претенция за

активна гражданска позиция има нужда да се подхранва от достоверен и сигурен информационен поток за действията на властта и представителите на различните социални системи. Аудиторията претендира за пълно и системно информиране, за което телевизиите трябва да са напълно наясно.

Съвременната телевизионна аудитория очаква от телевизията да бъде широкоспектърна, покриваща оптимално разнообразието от вкусове и нужди на различните поколения зрители; да разпределя подходящо телевизионните жанрове и формати в обособените часови пояси; да поддържа приемлива средна продължителност, съответна на различните типове предавания и формати; да привлича утвърдени имена в журналистиката; да развива млади таланти [7]. Централната задача на всеки маркетингов телевизионен отдел е да „програмира зрителската аудитория” като продавач на телевизионни продукти и услуги. В същото време резултатът е налице едва, когато целевите зрителски прослойки в действителност гледат, потребяват предложените продукти. Колкото и да се инвестира в предварителна реклама и висок имидж и репутация, основното е зрителят действително да има интерес, да пожелае да гледа телевизионния продукт, а след това предаването да защити интереса на целевата аудитория. Така се извършва типичен маркетингов обмен – „продавачът“ предлага ценен за „купувача“ продукт, а „купувачът“ притежава ценният за „продавача” духовен интерес към подобен продукт. Взаимните проучвания на предлаганата за обмен „стока” са нещо нормално за свободните пазарни отношения и не е толкова важно в крайна сметка кой първи е започнал сделката. Важното е и двете страни да спечелят от нея“ [7].

Особеностите на аудиторията трябва постоянно да се проучват и познават, защото както се развиват технологиите, така се развива и публиката. Коренната промяна в дигиталната революция поставя още препятствия пред съдържателните и търговските отношения между

телевизия и аудитория. Пасивният зрител вече го няма. Новият зрител знае какво иска и активно го търси. Знаещият зрител може да записва интересуващите го предавания, да прави тематичен подбор, да не зависи от програмни часови зони, да сваля и прескача съдържание. Това създава проблем не само на телевизиите, но и на рекламоделите, т.к. информираниите потребители на телевизионни услуги, селектират допълнителните рекламни услуги, при това процентът им е много висок [5]. Изучаването на аудиторията има стойност за стратегическото програмиране на телевизионните предавания, но броенето на аудиторията и рейтингът на телевизията имат стойност за рекламоделите, което повишава опасността от некоректни статистически и пийпълметрични измервания, предимство на количествените показатели и риск от манипулиране на данни. Медийните корпорации имат нужда от по-голям брой зрители, за да имат повече и по-скъпа реклама, която да увеличава стокообората на рекламоделите.

Регионалните медии и проблемът със свръхпредлагането на еднообразна информация

Тенденцията за свръхпредлагане на идентична информация е една от „детските болести“ на информационната революция, която обаче, ако не се „лекува“, може да стане хронична. Въпреки, че се смята, че тази проява по-скоро е характерна за регионалните медии, не е чужда и на националните. Предоставянето на сходно или еднакво съдържание в един и същи или в близки периоди от време е сигнал не само за проблем с качеството на медийния обем, но и за системен проблем в журналистическата работа на някои медии. „Тематичното еднообразие се проявява при интерпретирането на едни и същи теми в различни медии по едно и също време. Трябва да се отбележи, че сходството в темите невинаги води до сходство в конкретното съдържание и интерпретация на

проблема. В рамките на една и съща тематична посока често се поставя многообразие от гледни точки, фактологическа информация, експертни мнения и пр.... В информационното еднообразие съдържателните сходства се проявяват на няколко нива: на ниво отразяване на събитие; на ниво журналистическо откритие; на ниво пресинформация“ [4, с. 202-203]. Проблемът идва, от една страна, от специфичните особености на регионалните медии, които имат ограничен териториален обхват; сравнително малко обекти на журналистически интерес; относително единодушие у различните медии по отношение на местните проблеми на региона; обществената отговорност да се отразяват събития с национално значение и официалните съобщения на институциите, от които зависи развитието на региона. От друга страна, влияние оказват динамичните промени в медийната и социално-политическата среда. Появяват се много конкуренти на традиционните медии, като информационни сайтове, информационни агенции и др. в интернет. Икономическата криза налага редуциране на състава на човешките ресурси в редакциите. Съответно се оформят кадрови и функционални проблеми с осигуряването на информация, с подготовката на материалите, с качеството на работната сила. Темпът на събиране на информация, обработка, проверка, създаване и разпространение на новини е много висок, което създава технологични и управленски проблеми. Развитието на PR технологиите създава унифицирана информация, която да се разпространява във всички видове медии, което измества нуждата от директна комуникация с представителите на институциите и организациите, създаващи новини. Бързината и количеството при производството на медийни продукти е конкурентен показател, който е за сметка на качеството и изключителността. Като цяло новинарските емисии търпят влияние на жанровите форми на публицистичните и художествените жанрове. Използват се и нежурналистически жанрове като прессъобщения на

различни институции, които се превръщат в телевизионни новини. Все повече институциите повишават организационната си култура и проактивно сами произвеждат, диктуват и контролират цялостното съдържание, което ги засяга. По този начин се занижава авторитетът на принципа за задължителна проверка на информацията и съответно – на професионалните стандарти на критично и обективно представяне на факти, данни и анализи. Нещо повече, отчита се нарастване на доверието на медиите и безкритичното приемане на официалните съобщения на публичните институции, които са значими за общността и за отделните аудиторни групи. Медиите се превръщат в преносители на данни. „Комбинацията от стремеж към бързи и високи приходи на медийните компании, безразличието на правителствената политика и новите медийни технологии довеждат до ситуация, в която медиите все по-често заобикалят нуждите и интересите на хората от региони, в които развиват дейността си“ [1]. Кризисните условия отвързват ръцете на телевизионните компании да съкращават разходи и регионални журналисти, което намалява силно притока на местни новини, а това от своя страна стеснява дебата по важни национални въпроси на регионално ниво. Разследващата журналистика се заменя от жълтата журналистика на сензациите.

Българската журналистика може да се похвали с богат опит в регионалната журналистика. Дълго време тя е водеща, по-престижна и по-значима за българското общество. Днес обаче е в незавидно състояние, а цялото внимание на медиите у нас е съсредоточено главно върху столицата и всяко отдалечаване от нея води към информационна мъгла, с изключение на мрачните картини на криминални драми, мизерия и природни бедствия. При изобилието от медии в страната голяма част от хората в България получават информация, която не ги засяга пряко, а в същото време няма кой да откликне на техните реални проблеми. „Регионалните медии все по-често се превръщат в лични медии, спящи медии, глухи медии или просто

изчезнали медии. А информационният поток е преди всичко национален, с малки, пресъхващи регионални приточета... За разлика от националната, която „гледа“ към страната доста по-глобално и отгоре, регионалната журналистика „оглежда“ проблемите ѝ отблизо, оттам, откъдето ги вижда и обикновеният човек. Регионалната журналистика е като продължение на живота в регионите, тя е тяхното огледало и обществото трябва да осъзнае своята отговорна задача да не чупи, цапа или изкривява това огледало“ [10, с. 101-102]. По-важното от собствената оценка за индивида е да не се изолира. Натискът от изолация принуждава отделния индивид да наблюдава и предполага къде е мнозинството и малцинството по определена тема. Отделният човек си създава оценка за общественото мнение от два източника: непосредственото наблюдаване на обкръжението и неговите сигнали на одобрение и неодобрение, както и от масмедииите [8]. Натискът, който медиите оказват върху формирането на общественото мнение е голям, т.к. според нея идеите, събитията и лицата според нея съществуват в общественото съзнание само дотолкова, доколкото им се придава достатъчно публичност, и то само с такива черти, каквито им приписват медиите [8]. Ето защо ролята на регионалните журналисти е много важна – за да не се изкривяват информационните потоци, за да се „пие от извора“, да се проверява, да се намерят всички гледни точки. Регионалната журналистика има всички предпоставки да бъде бърза и компетентна. Познаването на особеностите на региона помага за бързо и адекватно отразяване на събитията. Същевременно, това е и опасност за изгубване на обективността и точността на фактите. Независимо от това регионалната журналистика е специфична, важна и незаменима част от съвременното демократично общество, призвана да оправдава местните очаквания, да разширява потенциала и усещането за големия свят, чрез техния малък, да ги изважда от изолацията. Но пресяването на информацията от обилния поток е много голяма отговорност. В ролята си

на „гейткийпъри“ регионалните журналисти имат властта да решават кои новини са важни и кои – не, което извежда въпроса за изграждането на икономически и технологично качествени регионални медии с квалифицирани, мотивирани и опитни журналисти. Ролята на регионалните медии е много важна, т.к. изпълняват множество функции в обществото и затова потенциалът им трябва да бъде развит. Те следят и анализират действията на местната власт и регионалните институции и изграждат местната идентичност и самочувствие на региона. Нещо повече създаването на новините е *пирамида* (Джон Фрай¹⁷), в чиято основа стоят именно местните истории и регионалните журналисти [12, р. 11]. Без тях трудно може да се води диалог и да има гражданско общество. Въпреки повишеният брой средства за комуникация има криза на достигането на информацията до потребителите. Контролът върху медиите става все по-голям. Собствеността в медийния бизнес се консолидира, медиите става по-недостъпни за обикновените хора, а регионалните медии са единственият възможен канал за комуникация в малките общности [1, с. 595].

Проблемът с лобирването и застъпничеството

Лобизмът и застъпничеството разчитат на медиите. Не е парадокс, а абсолютна необходимост, самите обществени медии да развиват ефикасно лобирание и застъпничество в своя полза, т.к. чрез тях това е в интерес на обществото. А българските обществени медии имат голяма нужда и от двете. Те имат нужда от подкрепа и в областта на законотворчеството, и на финансирането, и на търсенето на допълнителни ресурси. Проблемът е, че по-скоро съществуват лобита срещу промяната в тези обществени институции. Лобита на статуквото, които не искат нов закон, ново финансиране, нов подход в управлението, нов прочит на обществения

¹⁷ главен изпълнителен директор на Джонстън Прес, САЩ.

интерес. Според *Георги Лозанов*, от едната страна стоят политиците, които, в зависимост от политическите си интереси и пристрастия искат да кроят законите, както им харесват, за да защитават своите интереси. От другата страна са застанали корпоративните интереси в *БНТ*, свързани с рекламните постъпления и с бюджета. От третата страна са хората на статуквото в медиите, които се страхуват от промени [3].

Инструментите и на лобирването, и на застъпничеството могат да бъдат много ефикасни, т.к. националната телевизия, по мнението на медийните експерти, задава образа за качествена журналистика, професионализъм и достоверност на информацията, превежда гражданите през информационното замърсяване и напива обществения пулс, и трябва да бъде съхранена и развивана със съдействието на самото общество, на което служи. Изследване на *The Reuters Institute for Study of Journalism (RISJ)* и *Oxford University* [11] установява, че в страните с независими, добре финансирани и популярни обществени медии гражданите са значително по-информирани за процесите в страната и проявяват много по-голям интерес към участието на избори, например, защото излъчват повече новини и актуални програми в пиковите часове, а също така въздействат върху инвестициите в оригинално съдържание. Следователно активизирането на институционалните и на гражданските структури по проблемите на националната медия и популяризирането на съществените проблеми на обществените медии пред аудиторията би отключило позитивна обществена енергия. Особено по отношение на *БНТ2* като типична медия, ангажирана с регионалните проблеми. По места хората много добре осъзнават дефицита на регионална информация и разясняването на нуждата от подкрепа за създаване на качествени предавания с регионална публицистична и културна насоченост, с предоставяне на събитийна, а не официална информация пред местните аудитории е важна. Регионите са основата на страната, там се случва

животът, също като в столицата, но със своето си многообразие, и там е набрана гражданска сила, която трябва да се отключи.

Необходим е ясен и последователен механизъм за комуникация по отношение на позиционирането на *БНТ* и *БНТ2* като иновативни проекти на обществена медия пред широка аудитория и пред гражданите чрез специализирани форми в собствения ефир и външни дискусии с участието на различни експерти, професионални и неправителствени организации. Необходим е конкретен, последователен план за налагането на обществените медии чрез различни комуникационни канали и иновативни форми за присъствие във всеки от тях. Стратегически важна е онлайн комуникацията на *БНТ* и *БНТ2* и развитието на проактивно промоционално поведение за налагане на публичната медия като обществена. Търсенето на алтернативни форми на финансиране е необходимо да бъде прозрачно и да се предизвикват дебати по темата.

Необходима е цялостна концепция за визуална идентичност и за налагане на лицата на *БНТ* и *БНТ2* чрез различни рекламни клипове, форуми, патронажи. Необходимо е да се активира сътрудничеството с Асоциацията на общините, Светия синод и с различни други сдружения, които имат потенциал да се включат в застъпнически кампании. Свиването на кореспондентската мрежа може да се компенсира с разработване на интернет сайтове, с активиране на местни зрители-кореспонденти. Технологичното обновяване също може да бъде обект на застъпнически усилия, както и търсенето на нови лица с разностранни качества, богата езикова култура и естествено поведение пред камера. Важно е да се търси обществена оценка за програмите на телевизията чрез пряка връзка през сайтове, форуми и специални допитвания. Да се стимулират журналистите да поддържат собствени блогове.

БНТ2 е интересен канал с любопитни регионални акценти и интересен подход към събитията и има потенциал да се развие като по-

динамичен и по-гледан канал с акцент върху културата в регионите. Но затова *БНТ* и *БНТ2* трябва да търсят нови съюзници в обществените си каузи.

Обучение и квалификация

Сред добрите възможности се открояват:

- търсене на експертиза от консултанти, авторитетни медийни специалисти и продуценти за създаване на вътрешен стандарт за качество на различни нови умения;
- мотивиране на човешкия ресурс чрез обучения и „производствени“ срещи с опитни журналисти;
- осигуряване на средства по европейски и други финансиращи програми за обучение и повишаване на квалификацията на кадрите; обучение в организационна култура;
- стимулиране на усъвършенстването на езиковата култура и овладяването на чужди езици;
- подобряване на диалога в медията чрез ясно делегиране на права и отговорности, приемственост, уважение към професионализма и др.;
- оптимизиране на системата за управление на човешките ресурси чрез ефективен и справедлив външен и вътрешен подбор и коректна кадрова политика с ясни правила за атестация и развитие на кариерата.

Заключение

Стратегическото мислене е в основата на всеки управленски процес, а разработването на стратегия е интерактивен процес. При създаването ѝ не могат да се предвидят всички възможности и ефекти, но в разработването ѝ могат да се включат всички „действащи лица“.

„Стратегията е свързана с промени – от характера и силата на стратегията, зависяг и характерът и силата на промяната“ (*Питър Дракър*).

Използвани източници

1. **Игнатов**, Георги. Регионалните медии и промените в информационната инфраструктура в условия на глобална криза. // *Обществото на знанието и хуманизмът на XXI век*, Т. 9, 2012, с. 590-596.
2. **Катранджиев**, Христо И. Критерии и показатели за сегментиране на телевизионната аудитория. // *Научни трудове на УНСС*, 2005, 2 (5), с. 143-184. URL: http://www.unwe.bg/uploads/ResearchPapers/Research%20Papers_vol2_2005_No5_H%20Katrandjiev.pdf
3. **Лозанов**, Георги, Албена Борисова. Лобита спъват новия медиен закон. Интервю. // *Сега*, Наблюдател, 30 Юли 2004, URL: <http://www.segabg.com/article.php?id=140282>
4. **Маздрашка-Михова**, Фани. Проблемът „Свърхпредлагане на еднообразна информация в регионалните медии” – опит за дефиниране на причините. // *Библиотеки, четене, комуникации*, 2013, с. 202-205. **76**.
5. **Манолов**, Кирил. Старомодният пасивен зрител си отива : Налагането на дигиталните видеоуреди в бита на хората. // *Медиа свят*, 2004, 11, с. 26.
6. **Медийно** поведение и жанрови предпочитания на националната телевизионна аудитория. [Социологическо проучване на агенция „Сова харис“, октомври 2013 г.]. // *Newmedia21.eu*. Медиите на 21 век : Онлайн издание за изследвания, анализи, критика, 08.11.2013. URL: <http://www.newmedia21.eu/proekti/medijno-povedenie-i-zhanrovi-predpochitaniya-na-natsionalnata-televizionna-auditoriya/>
7. **Михайлов**, Владимир А. Открита ли е телевизията? : Кратка история и теория на телевизионната комуникация. София : Рой Комюникейшън, 2003. 219 с.
8. **Ноел-Нойман**, Елизабет. Спиралата на мълчанието : Общественото мнение – нашата социална черупка. София : Люрен, 2010. 296 с.
9. **Пенкова**, Евгения. Развитие на пазара на електронните медии в България. // *Пазарни и непазарни дефекти в социално-културната сфера*. София : УИ Стопанство, 2000, 197 с.
10. **Петрова**, Весела. Информационната бариера в журналистиката на регионите. // *Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“*, ФЖМК, Т. 21, 2014, с. 99-111. URL: <http://digilib.nalis.bg/dspviewerb/srv/viewer/3163?tk=AAAMWwAAAABaaD4p.xG8f09MkgUUHuRORMXUZcA>
11. **Analysis** of the Relation Between and Impact of Public Service Media and Private Media. Prep. Rasmus Kleis, Nielsen, Richard Fletcher, Annika Sehl, David Levy for The Ministry of Culture (Denmark), 2016. URL: <http://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/research/files/Analysi>

[s%2520of%2520the%2520Relation%2520Between%2520and%2520Impact%2520of%2520Public%2520Service%2520Media%2520and%2520Private%2520Media.pdf>](#)

12. **Future** for Local and Regional Media : Fourth Report of Session 2009–10 : Vol. I. Report, together with formal minutes, Ordered by the House of Commons to be printed 24 March 2010. HC 43-I (Incorporating HC 699-I–IV, Session 2008–09). London : House of Commons Culture, Media and Sport Committee, 2010. 81 p. URL: <<https://publications.parliament.uk/pa/cm200910/cmselect/cmcumeds/43/43i.pdf>>

Професионалното и продължаващото обучение в сферата на културните и творчески индустрии – възможности за професионална реализация¹⁸

Доц. д-р Силвия Станчева, Гл. ас. д-р Камелия Нушева,
Ас. Боряна Хаджиева

Резюме. Авторите изследват и анализират възможностите за непрекъснато и следдипломно професионално и продължаващо обучение в сферата на културните и творчески индустрии. Проблематиката на научното изследване е свързана с все по-осезаемо налагащото се схващане за незадоволителното състояние на ученето през целия живот в страната ни, изразяващо се в липсата на внимание към оценката и мониторинга върху стандартите в тази насока, в недостига на капацитет на преподаватели на високо професионално ниво за обучителна дейност в многообразна и динамична социокултурна среда, в ограничеността на времето, отделено за образование в сферата на културата, в отсъствието на широки по обхват и балансиран образователни и културни програми и на други нестандартни и алтернативни форми на обучение. Съвременните млади хора са изправени пред предизвикателството да се справят с много проблеми от всякакъв характер, при това едновременно. Поради сложната икономическа, социална и демографска ситуация в последните десетилетия до голяма степен е нарушена възможността за адекватно сътрудничество и приемственост между поколенията. Основен проблем е и липсата на достатъчно ефективен механизъм, чрез който младите хора да бъдат включени в процеса на взимане на решения по важни за тях въпроси. Често липсват възможности за професионална реализация на младите хора или трудът им се оказва недостатъчно оценен във финансов аспект. Културните и креативни индустрии се основават на културни ценности, индивидуално творчество, умения и талант, с потенциал да създават блага и работа, като генерират стойност от интелектуална собственост.

Ключови думи: културни индустрии, продължаващо образование, професионална реализация, професионално обучение, творчески индустрии

¹⁸ Докладът е изнесен в рамките на Международния пътуващ семинар на УниБИТ „Европейски измерения на образователното и научно пространство. Културни връзки между България и Суверенния военен орден на хоспиталиерите на свети Йоан от Йерусалим, Родос и Малта“, 18 – 23 май 2018 г., Рим, Италия.

Въведение

Проектът

Използвани източници

New Vision for Flexible Dual Vocational Education and Training¹⁹

***Prof. DSc Ivanka Yankova, Assoc. prof. Dr. Rumelina Vasileva,
Dr. Tzvetelina Dimitrova, Prof. DSc of Economic Stoyan Denchev,
Assoc. prof. Dr. Silviya Stancheva***

Abstract: *The report explores the modern vocational education as an alternative education for all participants in the Bulgarian labour market, focused mostly on the cultural and creative industries. The problem that concerns with large groups of the population is the lack of qualification. This is the main point of building our hypothesis – our strategic approach and tool are for a virtual environment to be created for vocational education with the means of a concrete vision and model. We have a shortage of qualified workforce and at the same time – high percentage of unemployment. This paradox requires some innovative solutions. One of them is the hybrid professional training that can integrate the practice of formal and informal learning, as well as the distance education and dual training. The hybrid train allows training students with different entrance levels in the educational process. The main objectives of the present study are to identify the best methods and practices that are compatible with the Bulgarian environment that could be applied in the training of learners in various certified professions at the Centre for Vocational Training (CVT) at ULSIT in Sofia. Supporting the permanent vocational education offered by ULSIT's CVT, established the special science project “Communicational Model for Interactive Educational Environment for Post-graduate Professional and Vocational Studies in the Field of Cultural and Creative Industries”, approved and financed by the National Science Fund (NSF) of the Ministry of Education and Science (MES), Bulgaria. It enables the*

¹⁹ Презентацията е изнесена ICERI2017 10th annual International Conference of Education, Research and Innovation, 16th-18th November 2017, Seville, Spain.

implementation of a flexible communication model with interactive forms of vocational training. The review of the literature on this topic has revealed many interesting strategies, concepts and practices, some of which we consider to be appropriate for exploration and integration in our Communication model. The methodology of the study includes: content analysis of concepts, models and official documents on the subject; Bibliographic selection of publications on the topics of the study; Methodological observation of reference groups of adults trained by professional librarians. The expected results are to build in a new educational environment for education and validation of knowledge under the National Agency (NAVET) (librarian, graphic designer, marketing assistant, computer operator, Internet applications organizer and other). As a result of our research, we have clarified the possibilities of creating educational content on: information competence; management and marketing competence; regulatory competence; linguistic and communication competence; competence for communication, lobbying and advocacy; acquisition of specific theoretical and practical knowledge of the profession. Due to the different level of training, all these interdisciplinary knowledge and skills are acquired through specific training techniques such as case study, learning by experience; learning by doing; role-playing games, brainstorming and more. The foundation of the project is developing the virtual environment based on the open knowledge platform ILIAS 4.1, which offers flexible course management and personal workspace for learners. The discussion is shared by the experience of CVT to what may be called a "traveling academy". The conclusion summarizes the policy approaches that need to be implemented for the development of sustainable double hybrid vocational training. The references include 60 bibliographic resources.

Keywords: *communicational model for interactive educational environment, dual vocational education, modern competencies, validation of knowledge and competencies, virtual learning environment*

Introduction

The use of craft and vocational training has been civilization's choice of training for decades. In the *Bulgarian Revival* period (XVIII-XIX) the professional training in Bulgaria was undertaken by unions of masters in different craft areas. Even before the Liberation of Bulgaria (1878) specialized craft vocational schools for the acquisition of a profession were founded by craft guilds (esnafs) for example *The Commercial School* (Svishtov, 1873). After the Liberation of the country, the first professional and technical schools were set up, such as: *First State Agricultural School* (Rousse, 1879), *School of Craft Workshop* (Knyazhevo, 1883); *Virginia Private Business School* (Sofia, 1893); *Private Nursery School* (Sofia, 1894); *First School of Textile* (Sliven, 1895);

School of Water Transport (Rousse, 1895); *First School of Construction* (Sofia, 1909); *Secondary School of Printing* (Sofia, 1923); *Supreme Agricultural and Business Institute for Female Teachers* (Pazardjik, 1921) and others.

There are two types of learning – evening learning and part-time learning²⁰.

Of course, at the time of free development of the country, vocational education was developed and strengthened²¹. The cardinal globalization changes in the new 21st century affected increasingly not only the acquisition of new professional skills but also the maintenance and development of already formally acquired professional knowledge and skills. The goals, methods and techniques used by traditional vocational education through Revival and throughout the 20th century create and develop good schools but what happens in the new millennium?

Today, over 480 vocational schools operate in Bulgaria, including ones for arts and sports. Private vocational schools are just over 10% of all. About half of the graduates are from vocational schools. For the last 15 years, trainees have decreased by more than 1/4 (26%), as well as teachers, and their average age is very high [1]. Currently, approximately 1,000 CVTs are licensed in the country. But business is experiencing a shortage of skilled labour. Demographic collapse, low standards, lack of quality personnel, low pay, poor motivation to engage in a profession among young people, poor facilities, lack of quality system and needs analysis, short-sighted state policy, unequal labour market by

²⁰ The “*Angel Kanchev*” *Vocational High School of Agriculture* – Classical chiflic (1865) and The “*Elias Canetti*” *Professional School of Economics and Management* – Rousse (1883) are two of the 5th oldest vocational schools in Bulgaria with over 130 years’ history, that even today provide profession or craft to the generations of young Bulgarians.

²¹ In 1895 the *Law for Chambers of Commerce and Industry* was adopted (completed in 1906 and 1924) [2]; In 1898, the *Law on the Regulation of the Guilds* was adopted; On 23 July 1903, the *Law on the Organization of Crafts and Guild Associations* was passed and adopted, which only began to apply in 1905; *Commercial Education Act* (1906); *Vocational Education Act* (1907); *Rules for the Regulation, Governance and Internal Order of Vocational Schools* (1910); *Law of Crafts* (1933) [3]; On 3 November 1907, the *Labor Inspectorate*, which is the prototype of today's *Labor Inspection* in Bulgaria, was created by decree of *Prince Ferdinand*; The *First Conference of Directors of Commercial and Industrial Schools* (1931) was also held.

regions – the complex landscape of vocational education and the labour market in Bulgaria.

The shortage of professional staff, the time and resources spent by employers and workers for continuing education are major flaws in vocational education and training in Bulgaria. As a result, the need for vocational education and re-training of adults is growing, the development of new professional knowledge and competences in complex professions, under changing conditions accompanied by assuming management responsibilities for team work and resource allocation.

The Hypothesis and Review of Literature

Professional qualifications certified by public schools and universities are not sufficient for the quick and qualitative inclusion of educated professionals in the labour market. In Bulgaria often both professionals and businesses say: “There is no good connection between education and the needs of the market and the business”. Companies and organizations are dissatisfied with the lack of professional skills and practical knowledge as well as lack of certification for the specific skills to practise the profession. The causes are many and of all kinds – socio-economic, political, cultural, managerial, subjective, etc. Due to their variety, they are not subject of this study.

The important direction in which we want to build our **hypothesis** is that modern vocational education and post-graduate continuing vocational training (especially in the cultural and creative industries) are increasingly emerging as the only alternative for young people and for all participants on the labour market in Bulgaria. The problem of the qualification and effective acquisition of literacy and workplace culture, as well as the acquisition of wider professional skills and competences, is the only option for large groups of the population, regardless of their level of education. It is our priority to enhance the suitability of our country's human resources. Moreover, the external environment

unnecessarily imposes a high level of retraining on a number of occasions due to: lack of guaranteed employment, restructuring of branches and industries, labour mobility, unemployment, movement of people for education and employment throughout the world, "whims" in the market labour, competition, and many other social and psychological factors – also a revaluation of values, way of thinking, life status. This is a very complex process and important for the individual as well as for organizations and government policy. State support for retraining is to a large extent decisive.

That is why a specific **vision** for vocational training in the future is needed, with the help of information and communication technologies (ICT) and the virtual environment as strategic approaches and tools. On the one hand, we have a shortage of qualified personnel and, on the other hand, unemployed workforce. This paradox requires innovative solutions. One of these is *hybrid vocational dual learning*, integrating the traditions of *formal*, *non-formal* and *informal learning*, *distance* and *dual learning*, which allows students with different entry levels to be trained in the learning process. We believe the good implementation of the capabilities of all these types of training, offers good solutions for an individual approach according to the opportunities, attitude, motivation, qualifications and experience of each student.

Thus, **the main objectives** of the present study are to find the best methods, approaches and practices compatible with the Bulgarian conditions and apply them in the training of trainees in various certified professions in the CVT at the University of Library Studies and Information Technologies (ULSIT) at Sofia, Bulgaria. To support the permanent vocational education offered by ULSIT's CVT, the project “Communicational Model for Interactive Educational Environment for post-graduate Professional and Vocational Studies in the Field of Cultural and Creative Industries” has been designed by our team and approved, and funded by the National Science Fund (NSF) of the Ministry of Education and Science (MES) of Bulgaria. Its implementation will allow the

possibility for applying a specially developed flexible communication model with interactive forms for continuous professional and continuing training in literacy and qualification at the workplace.

Cultural and creative industries require a great deal of interdisciplinary knowledge, skills and attitudes to communicate, share and interact with consumers, partners, suppliers and competitors. On the other hand, the socio-economic realities hardly stimulate the human resources in our country to increase the qualification and self-actualization. However, in recent years the labour market and regulatory requirements for certified education “stirred up” this public sector. In order to respond to emerging needs and the demand for vocational training, recruitment and validation of knowledge and skills, it is necessary to offer quality and efficient educational services tailored to the expectations and capabilities of the users.

We are convinced that the implementation of the communication model of interactive learning methods in lifelong learning is a good formula for appropriately capitalizing on the opportunities of today's educational process, culture of communication and building competencies for working in a team environment. This is a modern culture of learning through new theory about the subject, based on multifaceted contacts with the environment and incorporation of product unity and the mechanisms of thinking and action. But this new learning environment creates a need to research and search for the right conditions. *Electronic education* as a term itself has many varieties: *e-learning*, *e-teaching* [4,5], *online learning* [6,7], *flexible learning* [8], *web-based training* [9], *virtual classroom* [9], *m-learning* and others [See 11]. Obviously, the elements in the common are the electronic environment; geographical distance; learning in real time; approaches oriented towards the trainees; empowering learners, etc. *Asynchronous learning* is a learner-centered method that uses online learning resources to facilitate the sharing of information and knowledge among and beyond the network of people. Asynchronous digital communication

implies the independence of the learning process from the time of learning [12, 13]. *Synchronous e-learning* (e-training, webinar, online training) takes place in real time and participants are physically present at electronic devices at specific time [13]. Among the various practices in e-learning, the derived term "blended learning" [14] is also needed. It integrates a variety of ICTs into the traditional educational context and combines in a different ratio of traditional and electronic educational technologies. With these advantages, it is "the most logical and meaningful evolution" of learning trends [9], because it combines various multimedia formats, CD ROM, virtual classrooms, email, voice messaging, conference calls, online text and animation, videos, blogs, and online publications. In order to apply these different types of systems and make them available, different types of knowledge management systems are also used. The effectiveness and flexibility of miscellaneous training is due to a number of reasons: 1) synthesis training available at any time, 2) reduction of supply cycle time, 3) learner convenience, 4) information congestion reduction, 5) good traceability of the process, 6) cost reduction [4], 7) long-term, 8) multiplex, updates etc.

Our **review of literature** on hundreds of publications has revealed many interesting strategies, concepts, methods and practices, some of which we find fit to analyze and integrate in our communication model for vocational training. First of all, these are the *regulatory frameworks* of the European Union's strategies for a smart, sustainable and inclusive economy: *Europe 2020 Strategy* (2010); *Action Framework "Education 2030", Towards inclusive and equal quality education and lifelong learning for all* (2015), *The Bologna Process 2020* (2009); *The European Qualifications Framework for Lifelong Learning (EQF)* (2008); *New Skills for New Jobs* (2010) [15, 16, 17, 18, 19, 20, 21]. The second direction of our in-depth bibliographic study has taken on the *models and techniques of learning in a virtual environment* and its ability to be flexible and personal learning environment [22, 23, 24, 25, 26, 27]. Another direction of our

study is the *cohesive link* between traditional face-to-face training and the use of elements of virtual adult learning and good models, new approaches and curricula [11, 13, 24, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37]. *Motivation, social significance and psychological attitude* in adult education through inclusion, attitude, perception, competence and critical thinking [15, 38, 39, 40], as well as the *collective orientation* of students in the context of a value crisis [41]; *collaboration, self-regulated learning, information seeking, team learning and new skills* [20, 25, 36, 38, 42, 43, 44]; also topics for *instructions for consumers* [45, 46] and *benchmarking, coaching and mentoring* [47, 48] – are very important guide to our direction of research.

The ability to discover different ideas and observations on types of education and teaching and learning methods is a perfect method that allows us to look at the topic from many different positions. All this gives us a much deeper and more detailed overview of what's happening in the world of professional competence.

Methodology

In the framework of this study, we used *interdisciplinary methods* of: content analysis of theories, concepts, models and official documents on the topics of vocational education and the virtual learning environment; analytical bibliographic research, selection and analysis of publications tailored to the study groups; methods of analysis and synthesis, and observation of observing reference groups of trained adults by profession “librarian” after secondary education.

Expected Results

Thanks to the approved Project, licensed by the National Agency for Vocational Education and Training (NAVET)²², we expect in VET at ULSIT (License No. 2015121282 / 24.02.2016 in NAVET) to build a new educational environment for education and validation of knowledge. This will expand the possibilities for professions such as Librarian, Artist – fine arts, Graphic designer, Marketing assistant, Computer operator, Organizer of Internet applications, Tourist agent activities organizer, Social assistant, Entertainer in tourism and other to be certified in accordance with the requirements of *Law on Professional Education and Training*²³; *The state Educational Requirements for Acquiring Professional Qualifications (SER)* and the *List of Professions for Vocational Education and Training*. This is the only way to respond in a flexible scheme to the very varied possibilities and needs of the students applying for a licensed diploma in a chosen profession.

As a result of our research, we have succeeded in clarifying the approaches to creating educational content, including concepts and knowledge on: *computer literacy and information competence; management and marketing competence; regulatory competence; linguistic and communication competence (including pedagogy and psychology of communication); competence to communicate, for lobbying and advocacy; culture of work place; acquiring specific theoretical and practical knowledge of the profession. Taking into account the different levels of learners, all these interdisciplinary knowledge and skills have to be taught and learned through specific learning techniques: Case Study, Learning by Participation, Learning by Experience; Learning by Doing; Role-playing games, Brainstorming; Management of own knowledge, of others and oneself, and information etc.*

²² National Agency for Vocational Education and Training. Retrieved from URL: <<http://www.navet.government.bg/en/about-navet/functions-of-the-navet/>>

²³ Law on Professional Education and Training. In: National Agency for Vocational Education and Training (NAVET), 2016. Retrieved from URL: <http://www.navet.government.bg/bg/media/ZPOO_2016.pdf>

Again, because of the heterogeneous composition of the trainees (unemployed, long-time graduated secondary education, professionals with different education, low-level computer literacy and/or language skills, etc.), it was found that the learning process should include a whole range of training tools for learners: educational literature; digital content tailored to the needs of users with special needs; videos; professional content databases; normative documents; research; brief instructions; flashcards; personal expertise and many others.

From the point of view of communication with students, the resources are also extremely diverse: phone, email, social networks, face to face conversations. Here we expect and rely on the potential we develop within the Project to create a virtual environment based on the *Open Knowledge Platform ILIAS 4.1* (2011) with an eLAIX module for the preparation of lecture materials in the environment of the Open Office. This platform is the environment for distance learning conducted in ULSIT, and the experience gained from working with it gives us grounds to base our distance learning and professional training on ILIAS platform, which offers *Flexible Course Management* for a multitude of didactical scenarios; *Personal Workspace* for learners, allowing easy creation of portfolios and blogs; based on the integrated *Communication Tools*: Personal profiles, Contacts, Who is online? – Tool, mail, chat and more [26, 49].

The Interactive training is not a priority only for so-called “*Internet generation*”, so our main task is to improve the quality of learning through the opportunities offered by the *training flashcards* [50] and the *white interactive board* [51] – by writing and drawing in real time on materials from learning content and case studies in an easily accessible computer format. This enriches learning with a variety of illustrative material: tables, text files, geographic maps, audio and video applications; group discussions; resolving case studies; knowledge check. In Bulgaria, these interactive methods are a relatively new phenomenon and inadequately applied innovation that is to be further integrated

into adult vocational training. This is one of the challenges for the educational system. As a next step we also envision building a *virtual classroom* [9, 32].

Discussion

Accompanying Problems to Solve

Generally, our primary goal is to develop and promote *dual learning* as an excellent form of professional development. That is why the professional qualification courses we organize are usually held in a working environment close to the geographic region of the students – libraries, community centers, galleries in the respective region of the country. There, alongside classical teaching and interactive methods, applied by academic lecturers, students also benefit from the knowledge and experience of local practice practitioners who demonstrate in real time different working situations and provide the trainees with personal experience. This also has a positive effect in terms of breaking the ice of distance between trainers and trainees, because in small communities everyone knows each other. And this builds an atmosphere of trust and more quickly provides easy communication. This ourselves good practice can reasonably be called “*traveling academy*”.

The ongoing process of collaboration and cooperation is quite complicated for us, because cultural organizations do not usually have separate places used as learning by doing laboratories, and often have to break the work process in host institutions. The motivation for co-operation is also difficult, because the maintenance of one training course exceeds the value of the paid training fees and vouchers by the students and, accordingly to our “sheltering” in the cultural organizations in the majority of cases is based on empathy and the desire for mutual assistance. In this aspect, one of our supporting tasks is to conduct *proactive advocacy and lobbying policies* before the leaders of cultural institutions, labour offices and local authorities.

Another accompanying problem that requires great effort and flexibility is compliance with all regulatory requirements related to vocational education and employment. Furthermore, the limited staff of *CVT* (3 persons only) has to carry out a number of complicated procedures for the registration of the students and for covering the whole educational and administrative process in the *NAVET* specialized platform. At the same time, effective communication and control by the Labour Offices is carried out, in case they fund with vouchers the education of the students.

From our perspective, *validating knowledge and competencies* [52, 53, 54] is also of interest, not only because it is the main tool of the *Lifelong Learning Policy*, which allows each citizen to determine his/her personal and professional development over time, but also, due to different circumstances, in our country that resulted in many specialists who have acquired skills and experience through non-formal and informal learning and do not have a certified diploma. This approach is still limited in our country. In our opinion it is of high importance to expand this approach, because in the field of cultural institutions work a significant number of professionals with non-formal education, which over the years accumulate high expertise that is not certified.

For our young students who choose our courses, our aim is to provide not only academic and practical education, but also to work for their effective socialization in the working environment, giving them real insights into the nature of the acquired profession, with it as a cultural and social role of prestige and for the creation of a “occupational ethos”. This element of the learning process is the most challenging, because libraries and other cultural institutions are not always able to demonstrate their good practices and vision for improvement.

Established Good Practices and Approaches for Vocational Training

Learning begins with experience [55] and is enhanced by the relationship between learner and mentors from whom learner likes to imitate [56]. Learning is best formed by the *practice of participation* in the work process and therefore the best approach is complicity. The best results are achieved when the learning and working environment merge in a single structured process combining traditional, cultural, psychological and situational factors with the engagement of participants in these working practices. The *intersubjectivity (shared understanding)* is an important motivator not only for the better learning of practical knowledge by well-established experts in the field, but also because of the possibility of better adaptation and overcoming of professional entropy. Of course, people are subjective beings with different inherited values and cultural contexts and have different capacities; organizations – also, therefore, *solving specific cases, discussing specific situations with individual learners, provoking sharing of experience and teaming up solutions to real problems* are part of the efficient approaches to learning academic knowledge of the profession, building linguistic, information, managerial competence, and learning through the “*inter-psychological process*” [57]. Therefore, factors such as self-confidence, commitment, feedback, time and space, cooperative relationships, challenging tasks, change, and long-term professional orientation [4] are important in developing learning tasks for us as educators and mentors. In this way, such negative qualities as uncertainty, denial of responsibility, unwillingness to work in a team, routine execution of tasks, noncommunicative, etc. can be reduced. In cultural and arts professions such competencies are of particular importance.

Another direction in which we are looking to offer *flexible educational service* is our quest to raise the *information literacy* of the students with the tools of the *interactive educational environment* in a *flipped classroom* [30, 31] where the role of the teacher is reversed *managing the interaction* in the learning process; to be a *facilitator*, assisting learners in the complex process of

mastering knowledge and competencies, requiring interdependence and communication with empathy; to be a *mediator* between the learners and the learning content, between information resources in different environments (traditional, electronic and online); be the *therapist* for stress and fear of new technologies and changes. This corresponds to the traditional aspirations of Bulgarians for education, learning of novelties, mutual learning, coaching, and mentoring between the participants in the training and the tutors. Therefore, in *the communication model of teaching* (whether face-to-face or online), all components of the *interaction* are used: “*polylogue, dialogue, mentality, creative thinking, interpersonal relations, freedom of choice, optimism of evaluation, reflection, self-assessment*” [58] to increase learner activity through *group/team work, brainstorming, learning together*²⁴, *SWOT analysis, writing ideas, aquarium, snowball, panel discussion, brain cards, chats, forums, wikis, workshops, dictionaries, databases* etc; to cultivate different forms of control (self-control, group control, indirect and non-authoritarian control by the trainer); to make the most of the space for visualization, to work in pairs and in groups on specific research tasks; to create a positive climate and a stimulating, associating environment. Typically, in librarians' professional training courses, members retain their established relationships with colleagues during their training and then in their professional and private lives. Thus, communication has social and cognitive functions [59] and integrates trainees into perspective groups/teams. *Joint learning* has been proven to lead to a better use of content, as it includes different attributes of effective learning such as solving team problems and active collaborative learning strategies [60] and searching for information.

²⁴ The *learning together method* is a technique developed by *D.W. Johnson* and *R.T. Johnson*. The most important features of this technique are the existence of the group goal and sharing the opinion and materials, division of labour. The *learning together methods* are very well known in Bulgaria during *Bulgarian Revival*, when inter-community education, based on the Bell-Lancaster's inter-teaching method was applied.

The effectiveness of interactive learning methods is measured in the increased activity of participants in the communication learning process, in gaining greater freedom of expression, self-esteem, culture of communication, self-realization, and building of socially significant personal qualities so necessary to the professions in culture.

Conclusions

The *Center for Vocational Education* at *ULSIT* in Sofia, Bulgaria, has made its initial steps, but has already achieved results in terms of vocational education in the cultural and creative industries. There is a lot to be done to create a base for a high quality distance education service, adequate to the growing needs and demands of the users of vocational training. The development of good methodically-tailored educational packages (lesson, demo, test) to include appropriate instruction for online training, online learning materials, presentations, videos, tests; a virtual library, an e-repository, databases with appropriate materials and an audiovisual tool for online learning and self-preparation; input and learning outcomes to rate the effectiveness, efficiency and satisfaction of users of educational services, etc. This allows for better integration of e-learning in traditional courses as well; for better and flexible planning of educational activities in a virtual learning environment.

Through the presented communication model, we are looking forward to raise interest for vocational training and education on CVT professions. We expect to ensure the sustainability of double hybrid vocational training as an excellent form of professional development and to increase the impact of *CVT* through the forms of internal and financial PR, publicity, advertising, public affairs, relations with public authorities, lobbying, advocacy, management of results, sustainable relationships with business and investors, etc. In our opinion, this is the right approach to offering quality forms of vocational education, combining academic approaches in real working environments with modern

means of communication with the trainees and with a variety of modern forms of education tailored to the needs of knowledge and business and with the capabilities of the users of educational services.

Acknowledgements

This study has been carried out with the support of the NSF of MES of Bulgaria within the framework of the project "Communication Model for an Interactive Educational Environment for Continuous and Postgraduate Professional and Continuing Education in the Field of Cultural and Creative Industries", Contract № DN05 / 1, 14.12.2016 with head of the project Assoc. Prof. Dr. Rumelina Vasileva.

References

1. *Vocational education and employment: Advantages, weaknesses, opportunities and dangers*. Sofia: Institute for Market Research, 35 p., 2014. Retrieved from URL: <http://www.bednostbg.info/var/docs/reports/VocationalEducation-Employment.pdf>
2. *Governmental journal*, Iss. 21 of 27.01.1895. The Law Contains Five Chapters: I. General; II. Chambers management; III. Attributes; IV. Elections and composition; V. Revenue. (in Bulgarian)
3. S. Semerdjieva. "Little bit History and Little bit Theory: A Brief Overview of the Emergence and Development of Craftsmanship Unions in Plovdiv from the 16th Century until the First Half of the 20th Century". *Coalition of Masters of Folk Artistic Crafts, Regional Center*, Plovdiv, 2009. (in Bulgarian) Retrieved from URL: <https://zadruga.alle.bg/история>
4. C. Opreana, E. Welsh, C. Wanberg, K. Brown, M. Simmering. "E-learning: Emerging Uses, Empirical Results and Future Directions". *International Journal of Training and Development*, Vol. 7, Issue 4, pp. 245-258, 2003.
5. C. Brumarb, M. Canțer, B. Bărbat. "Sustainable Development: E-teaching (Now) for Lifelong E-learning", *Social and Behavioral Sciences*, Vol. 30, pp. 988-992, 2011.
6. Hsiu-Feng Shih, Shu-Hui Eileen Chen, Shu-Chu Chen, Shyh-Chyi Wey. "The Relationship among Tertiary Level EFL Students' Personality, Online Learning Motivation and Online Learning; in Satisfaction Procedia". *Social and Behavioral Sciences*, Vol. 103, pp. 1152-1160, 2013.
7. N. Omar, H. Hassana, H. Atanb. "Student Engagement in Online Learning: Learners Attitude toward E-mentoring Procedia", *Social and Behavioral Sciences*, Vol. 67, pp. 464-475, 2012.

8. J. Hill. "Flexible Learning Environments: Leveraging the Affordances of Flexible Delivery and Flexible Learning", *Innovative Higher Education*, Vol. 31, Issue 3, pp. 187-197, 2006.
9. K. Thorne, D. Mackey. *Everything You Ever Needed to Know about Training*. 4th ed. London: Kogan Page Limited, 2007. 242 p.
10. R. Wisher, C. K. Curnow. "Perceptions and effects of image transmissions during Internet-based training". *American Journal of Distance Education*, Vol. 13, pp. 37-51, 1999.
11. A. D. Wilson. "Categorising E-learning". *Journal of Open, Flexible and Distance Learning*, Vol. 16, Iss. (1), pp. 156-165, 2012. Retrieved from URL: <<http://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1079980.pdf>>
12. I. Akour. "An Analysis of E-learning Adoptability in the Developing Countries: The Case of the Kingdom of Bahrain". *International Journal of Business, Marketing and Decision Sciences*, Vol. 5, Iss. 1, pp. 60-72, 2012.
13. S. Hrastinski. Asynchronous and Synchronous E-learning. *EDUCAUSE Quarterly*, Vol. 31, 4, October–December 2008. Retrieved from URL: <<http://er.educause.edu/~media/files/article-downloads/eqm0848.pdf>>
14. H. Carter. "Developing and Maintaining an Effective eTeaching Environment". World Conference on Educational Multimedia, Hypermedia and Telecommunications, Vol. 1, pp. 4891-4897, 2004.
15. European Commission. *Europe 2020: A European Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth*. COM(2010) 2020. Brussels, 3.3.2010. Retrieved from URL: <<http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>>
16. UNESCO. *Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action*, 84 p., 2015. Retrieved from URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/education-2030-incheon-framework-for-action-implementation-of-sdg4-2016-en_2.pdf>
17. UNESCO, UNICEF. *Making Education a Priority in the Post-2015 Development Agenda: Report of the Global Thematic Consultation on Education in the Post-2015 Development Agenda*. Paris; New York, 56 p., 2013. Retrieved from URL: <http://www.unicef.org/education/files/Making_Education_a_Priority_in_the_Post-2015_Development_Agenda.pdf>
18. European Ministers in Charge of Higher Education. *The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the New Decade: Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education*, Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 April 2009. EURASHE, 2009. Retrieved from URL: <https://www.eurashe.eu/library/modernising-phe/Bologna_2009_Leuven-Communique.pdf>
19. *The European Qualifications Framework for Lifelong Learning (EQF)*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2008. 15 p. Retrieved from URL: <http://www.ecompetences.eu/site/objects/download/4550_EQFbroch2008en.pdf>

20. *New Skills for New Jobs: Action Now : A report by the Expert Group on New Skills for New Jobs prepared for the European Commission*. European Union, 35 p., 2010. Retrieved from URL: <<http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=4543&langId=en>>
21. *The OECD Handbook for Innovative Learning Environments*. Paris : OECD Publishing, 100 p., 2017. (Educational Research and Innovation). Retrieved from URL: <http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/education/the-oecd-handbook-for-innovative-learning-environments_9789264277274-en#page1>
22. K. Vermaas, A. van de Graaf (Eds). “A Flexible and Personal Learning Environment: From Single Components to an Integrated Digital Learning Environment: A Survey”. *SURFnet*, 2015. 40 p. Retrieved from URL: <https://www.surf.nl/binaries/content/assets/surf/en/knowledgebase/2016/memorandum-learning-environment_uk_web.pdf>
23. P. Dillenbourg, D. K. Schneider, P. Synteta. “Virtual Learning Environments”. *Dimitracopoulou, A. (Ed). Information & Communication Technologies in Education: Proceedings of the 3rd Hellenic Conference*. Kastaniotis Editions, pp. 3-18, 2002.
24. N.-N. Manochehr. “The Influence of Learning Styles on Learners in E-learning Environments: An Empirical Study”. *CHEER*, Vol. 18, p. 10-14, 2006.
25. C. McLoughlin. “Computer Supported Teamwork: An Integrative Approach to Evaluating Cooperative Learning in an Online Environment”. *Australian Journal of Educational Technology*, Vol. 18, Iss. (2), pp. 227-254, 2002. Retrieved from URL: <<https://ajet.org.au/index.php/AJET/article/download/1757/835>>
26. K. Varbanova-Dencheva, S. Denchev, I. Peteva. “Integrated E-learning Environment – Models for Creating and Exchanging Learning Content”. *Fifth National e-Learning Conference in Higher Education Institutions*, 15-17 May 2014. Ruse: University of Rousse, 2014. (in Bulgarian)
27. A. Zahariev. “Distance Learning in Bulgaria – from Theory to Practical Realization”. *Good Practices, Innovations and Trends, National Seminar on e-Learning*. Sofia: Bulgarian Virtual University, 27.11.2009 (in Bulgarian)
28. H. Land. “Pathways to learning: Using Experiential Exercises in Teaching with Special Population”. *J Teach Social Work*, 1, pp. 87-96, 1987.
29. D. Dimova. “Modern Models in the Constructivist Design of Learning”. *Professional education*, XV, 1, 2013. Retrieved from URL: <http://www.azbuki.bg/editions/azbuki/archive/archive2011/doc_view/739-dimova012013> (In Bulgarian).
30. “Flipped Learning Network (FLN)”. *The Four Pillars of F-L-I-P™*, 2014. Retrieved from URL: <http://flippedlearning.org/wp-content/uploads/2016/07/FLIP_handout_FNL_Web.pdf>
31. S. Kurbanoglu, B. Akkoyunlu. “Information Literacy and Flipped Learning: Ch. 3”. *Sales, Dora, Maria Pinto (Eds.) Pathways into Information Literacy and Communities of Practice: Teaching Approaches and Case Studies*. USA etc: Chandos Publishing, pp. 53-84, 2017.

32. T. Rosenberg. "In 'Flipped' Classrooms, a Method for Mastery". *New York Times*, October 23, 2013. Retrieved from URL: <https://opinionator.blogs.nytimes.com/2013/10/23/in-flipped-classrooms-a-method-for-mastery/>
33. W. J. McKeachie. *Teaching Tips: A Guidebook for the Beginning College Teacher*. 10th ed.. Lexington, MA: Heath, 1999.
34. O. Mirzianov, A. Mitasiunas, L. Novickis, S. Ragaisis. "Development and Validation of Learning Process Assessment Model". *Procedia Computer Science*, 104, pp. 258-265, 2017.
35. R. Phillips. "Educational considerations". *Phillips, Rob (Ed.) The Developers' Handbook to Interactive Multimedia: A Practical Guide for Educational Applications*. London: Kogan Page, pp. 18-35, 1997.
36. J. Skelton, P. Hammond, C. Wiskin, D. Fitzmaurice. Eds. *Role Play as a Teaching Methodology*. Barmingham: University of Birmingham, 1999.
37. I. V. Yankova, R. I. Vasileva. "The New Vision for Modern Training and Learning Library as an Institution of Memory and Knowledge". *Knowledge – International Journal, Scientific papers*, Vol. 13.2, pp. 35-42, 2016.
38. E. A. Gomez, D. Wu, K. Passerini. "Computer-supported Team-based Learning: The Impact of Motivation, Enjoyment and Team Contributions on Learning Outcomes". *Computers & Education*, Vol. 55, Iss. 1, pp. 378-390, 2010. Retrieved from URL: <http://ai2-s2-pdfs.s3.amazonaws.com/f041/c2d44f45fec3901207f635a7f1751b6d099b.pdf>
39. R. J. Wlodkowski. "Motivating Adult Learners". *Adults in Modern Society Are on a Lifelong Educational Journey*. Kathleen O'Connell, December 2005. Retrieved from URL: <http://userpages.umbc.edu/~koconne1/605TheAdultLearner/index.htm>
40. M. Copeland. *Socratic Circles: Fostering Critical and Creative Thinking*. Portland, MN: Stenhouse Publishers, 2005.
41. M. Garvanova. "Dynamics of Collective Orientation of Students in the Context of a Value Crisis in Bulgaria". *Scientific papers at the University of Library Studies and Information Technology*, Vol. 12, pp. 275-389, 2014. (in Bulgarian)
42. S. Wen-Yu Lee, Chin-Chung Tsai. "Students' Perceptions of Collaboration, Self-regulated Learning, and Information Seeking in the Context of Internet-based Learning and Traditional Learning". *Journal Computers in Human Behavior Archive*, Vol. 27, Iss. 2, pp. 905-914, 2011.
43. P. Maguire, C. Pitceathly. "Key Communication Skills and How to Acquire Them". *British Medical Journal (BMJ)*, 325, pp. 697-700, 2002.
44. D. McConnell. *Implementing Computing Supported Cooperative Learning*. London: Routledge, 272 p., 2014.
45. R. C. Clark, R. E. Mayer. *E-learning and the Science of Instruction: Proven Guidelines for Consumers and Designers of Multimedia Learning*. 3rd ed. San Francisco: Pfeiffer, John Wiley & Sons, 2012. Retrieved from URL: <http://www.nextlearning.cl/PDF/e-learning.pdf>
46. T. M. Olson, R. A. Wisher. "The Effectiveness of Web-Based Instruction: An initial inquiry". *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, Vol. 3, 2, 2002.

47. P. Bacsich. "Theory of Benchmarking for E-learning. A top-level literature review", 2005. 40 p. Retrieved from URL: <<http://www.matic-media.co.uk/benchmarking/Bacsich-benchmarking-2005-04.doc>>
48. A. Brockbank. *Facilitating Reflective Learning through Mentoring and Coaching*. London: Kogan Page Publishers, 336 p., 2006.
49. ILIAS. *About ILIAS*. Retrieved from URL: <https://www.ilias.de/docu/ilias.php?ref_id=580&cmd=frameset&cmdClass=ilrepositorygui&cmdNode=av&baseClass=ilRepositoryGUI>
50. "A Great New Resource from Microsoft Education Labs – Flashcards". *UK Microsoft Educator Blog*, February 25, 2010. Retrieved from URL: <<https://blogs.msdn.microsoft.com/teachers/?p=3373>>
51. "What is an Interactive Whiteboard? Interactive Whiteboards for Higher Education". *BBC Active*, 2010. Retrieved from URL: <<http://www.bbcactive.com/BBCActiveIdeasandResources/Whatisaninteractivewhiteboard.aspx>>
52. CEDEFOP. *European Guidelines for Validating Non-formal and Informal Learning*. Luxembourg: Publications Office, 62 p., 2015. (CEDEFOP reference series; No 104) Retrieved from URL: <http://www.cedefop.europa.eu/files/3073_en.pdf>
53. I. Kostadinova. "Essence and Specifics of the Validation of Competences phenomenon". *Scientific papers at the University of Library Studies and Information Technology*, Vol. 12, pp. 343-348, 2014. (in Bulgarian)
54. R. Olfos, H. Zulantay. "Reliability and Validity of Authentic Assessment in a Web Based Course". *Educational Technology & Society*, Vol. 10, Iss. (4), pp. 156-173, 2007. Retrieved from URL: <http://www.ifets.info/journals/10_4/15.pdf>
55. P. Jarvis. *Towards a Comprehensive Theory of Human Learning*. London: Routledge, 2006.
56. A. Bandura. *Social Foundations of Thought and Action*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1986.
57. S. Billett, D. Dymock, S Choy (Eds). *Supporting Learning across Working Life: Models, Processes and Practices*. Dordrecht: Springer, XXIX, 319 p., 2016. (Professional and Practice-based Learning Vol. 16)
58. S. Kashlev. *Interactive Training Methods in Pedagogy*. Minsk: Higher School, 176 p., 2004. (in Russian)
59. K. Sehoon, G. N. McLean. "The Impact of National Culture on Informal Learning in the Workplace". *Adult Education Quarterly*, Vol. 64, Iss. (1), pp. 39-59, 2014. Retrieved from URL: <<http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0741713613504125>>
60. C. J. Bonk, K. S. King. *Electronic Collaborators: Learner Centered Technologies for Literacy, Apprenticeship and Discourse*. Mahwah, NJ: Erlbaum, 1988.

Innovative Opportunities of the Contemporary Interactive Educational Environment in the Area of Cultural and Creative Industries²⁵

**Assoc. prof. Dr. Rumelina Vasileva,
Chief. assist. Dr. Kamelia Nusheva, Prof. DSc Ivanka Yankova,
Prof. Dr. Ivanka Pavlova**

***Abstract.** The aim of the current report is to introduce the results achieved through the scientific research project DN № 05/1, 14.12.2016 „Communicational Model for Interactive Educational Environment for Post – Graduate Professional and Vocational Studies in the Field of Cultural and Creative Industries“, with the financial support of National Science Fund (NSF) of the Ministry of Education and Science (MES) of Bulgaria. The efforts of the research team are motivated by the need to prove the importance of creating an interactive educational environment and the need to change the nature of the existing learning environment by using innovative and interactive training methods in postgraduate, continuing and vocational training. This, according to the authors, is one of the most important factors determining the direct dependence between the innovating of the professional training of the future cadres and the quality of their subsequent executive and managerial activities in practice. The research explores the role of the interactive communication model adequate to the modern communications and regulations of communication relations. It is based on the management and control of the information needed to upgrade professional competencies, modeling communication and information constructions, cultivating the thinking and attitudes, and stimulating specific and pre-formulated actions related to the lifelong learning in the cultural and creative industries. There is a literary review of the state of the research on the problem and the main theories, publications and normative documents related to the interactive vocational training in the cultural and creative sectors. It is argued that the overcoming of social challenges goes through the formulation, construction and implementation of models and that the main characteristic of the applied integrated communication model is information activity based on publicity and co-optation of the values and interests of all stakeholders – trainees and trainers, Centres for Vocational (CVT), NGOs, Science and Education for Smart Growth Operational Programme Executive Agency (SESGOPEA), National Agency for Vocational Education and Training (NAVET), Human Resource Development Centre (HRDC), Labor offices at the Employment Agency (EA),*

²⁵ Презентация на доклада е направена на EDULEARN17 10th International Conference on Education and New Learning Technologies, 2nd – 4th of July, 2018, Palma de Mallorca, Spain.

Regional Information Centres (RIC) and MES. Thus, the main objective is the change in the nature of the learning environment: 1) through current approaches in the management of the information and communication infrastructure and the organizational culture of the continuing education in the field of culture and creative industries through cooperation of the stakeholders; 2) through efficient, innovative and interactive learning and intergenerational knowledge transfer methods – to change the thinking and motivation for self-build and permanent self-actualisation of the participants in the interactive learning process. The scientific tasks of the study require the use of interdisciplinary research tools: an analytical bibliographic study; studying models and best practices through information search strategies; through work visits and fieldwork; retrieval and structuring of information; contextual modelling; Case Study methodology, through observation; interviews combining qualitative and quantitative approaches for the purposes of theoretical analysis, development of educational strategies, etc. The direct results of the implementation of the interactive model are associated with a better clarification of the status and the degree of assurance of the interactive educational environment in the lifelong learning process in the frame of CVT at University of Library Studies and Information Technologies (ULSIT) and in other educational institutions. Due to the developed model a change and progress is observed not only in the direct participants in the educational process but the activity of other educational, professional and creative, institutional, organizational and business operators and potential users is stimulated. As a result of the meetings and seminars held by the project team, the main recommendations for collaboration between the actors involved in the process and the agreements with creative and public organizations for the practical dual learning for students by creating joint learning programs for training and practice. The direct results are also related to the achieved final results of actually trained students with different levels of qualification within their enrolment in ULSIT's CVT.

Keywords: *training, continuing education, educational environment, interactive methods, information and communication infrastructure, communication model*

Introduction

The topicality and significance of the scientific issue on building effective communication models in an interactive educational environment for continuing and post-graduate vocational training has been constant in the conditions of drastic changes in paradigms, structures, philosophy and organization of the training process and lifelong learning. The constant attention, on-going process research and effective evaluation and monitoring of applied standards and good practices in this area have been a priority task in creating and developing competent human resources adequate to the dynamic labor market. Here we have in mind the creation of efficient macro- and micro-

policies of the state and relevant agencies, academic institutions, certified vocational training centres and non-governmental organizations (NGOs) with interests in continuing education and training. The topicality is also conditioned by the necessary linking of the process with the concept of the National Strategy for Lifelong Learning (2014-2020) [1] and with the basic principles laid down in a number of European Strategy Papers [2], [3], [4], [7], [8] and [9] relating to vocational and continuing training in the cultural and creative industries – all based on the concept of lifelong learning as an irreplaceable instrument for the validation of the human right to education and participation in educational and cultural processes; to develop individual abilities; to improve the quality of competences acquired not only within the existing educational system; for the completion of professionals through individualized education and training, and self-education throughout life and the expression of cultural diversity.

The real situation in Bulgaria is characterized by a certain shortage of capacity. On the one hand, there are highly educated teachers with adequate opportunities for training in a diverse and dynamic socio-cultural environment adapted to the speed of on-going socio-economic processes and changing labor market needs and the limited time spent on education. On the other hand, there is ineffective and insufficiently flexible readiness to create wide-ranging and balanced educational and cultural programs; with openness to innovative, non-standard and alternative forms of education; thirdly, technological and technical adequacy of the resource provision. Finally, there is the inefficient dynamic relationship with business.

Creating an interactive learning environment based on efficient communication models in post-graduate continuing and vocational training should be seen as a significant innovation aspect in the professional training of staff – future specialists, leaders and managers in practice.

Applying communication models of interactive learning methods in lifelong learning is not just a modern approach but an essential prerequisite for

adequate synchronization with important educational and social trends and regulatory regulations as well as a validation of the requirements of the established European area of continuing education. The culture of things, transformational communication and teamwork skills do modify the specifics, the levels of expression, the technologies and tools for effective interactive communication. This is a new culture of learning through a new theory about the subject, based on multifaceted contacts with the environment and incorporation of products and mechanisms of thinking and activity into unity – in order to converge the management of the governing body into the management of the trainer and the trainees. To achieve this, effective resource convergence and collaboration of interests and missions are needed.

Review of Current Situation

International organizations and governmental structures in Europe and globally in recent decades have shown a keen interest in research and studies on the state of the issue. In Bulgaria there is also a tendency for theoretical development of concepts of cultural awareness, acquisition of cultural and artistic expression skills and promotion of cultural and creative industries. The National Lifelong Learning Strategy 2014-2020 [1], adopted by the Ministry of Education and Science, aims to achieve the European framework for smart, sustainable and inclusive growth and includes all areas of learning. The research in Bulgaria on this subject is focused on two main areas.

The first one concerns the problems of the organization of the system of lifelong learning and some practical directions (Chavdar Catanski) [10], (Eliana Pencheva) [11, 12], (Ludmil Kovachev, Daniela Staneva, Natalia Kalandarova) [13] etc. The second one is closely connected with the arts and culture education and the priority cooperation between the educational, museum, community centers, cultural and entertainment centers and outside vocational-creative and social organizations and structures, etc. (Ivanka Yankova et al.) [14, 15],

(Evgeni Veleev) [16], (Adriana Damianova) [17], (Lubomir Halachev) [18], (Natalia Tsoneva) [19], (Rumelina Vasileva et al.) [20, 21, 15], etc. A very limited number of scientists, experts and researchers in our country have so far considered the issues of developing a concept of lifelong learning in the arts and culture (Marieta Savcheva and Mariana Moinova) [22]. These findings direct the research towards good examples and innovative practices for interinstitutional and cultural cooperation in European countries with proven results and high achievements in the area under study.

Interactive learning methods play a key role in the interactive learning environment. Different varieties of interactive learning methods that can be used in student education are known from theory and practice: Brainstorming; Checklist (Alex F. Osborn); Synectics (William J.J. Gordon); Invetics (Arnold Kaufman, M. and Bernadette Fustier, A. Drevet) [23, p. 216-218], [24, p. 1161], etc.; interactive team work methods through cooperative management – team training; cooperative training (E. Aronson); we learn together (D. Johnson, R. Johnson, and J. Johnson); research work in the groups (S. Sharan and Y. Sharan) [25]; methods of creating a favorable atmosphere and communications organization, exchanging activities, active thinking activity, creative thinking, reflexive activity, integrative methods [26], [27], [28], [29] SWOT analysis, Pyramid, Scintillation, Brain writing, Snowslide (snowball), Turning (circle), Panel discussion, Traffic lights, Aquarium, Mind-mapping [30], etc.

Research Aims and Hypotheses

The paper argues that tackling the challenges of social development goes through the formulation, construction and implementation of models. When talking about a particular social model, a specific pattern of communication is always taken into account, consistent with the choice made by society. The modeling of the communication process is inconceivable without the existence of specific and time-measurable communication models. In the *integrated*

*communication model of an interactive educational environment for continuous and postgraduate vocational and continuing education in the field of cultural and creative industries, the main characteristic feature of the communication is the **information activity** developed at a public level and situated on the plane of co-opting of values and interests.*

The main purpose of this communication model is to change the nature of the educational environment by using innovative and interactive learning methods, changing thinking and motivation for self-development and permanent self-actualization by participants in the interactive educational process, and changing the will of stakeholders to cooperate.

In line with the *Lifelong Learning* and *Horizon 2020* programs, research objectives are centered around the implementation of several output groups:

- ➡ Developing a communication model of an interactive educational environment for personal and community development in the lifelong learning process in the field of cultural and creative industries based on the convergence of traditional and innovative educational approaches and resources and the inclusion of innovative approaches in the educational process, interactive forms of learning and alternative curricula to contribute to building a supportive and sustainable interactive learning environment for continuous and post-graduate vocational and continuing training;
- ➡ Providing organization to promote sustainable and flexible forms of continuous training in the field of cultural and creative industries in order to increase the qualifications and skills of the trained academic staff and to promote the research interest of the trainees through participation in various projects and initiatives related to the postgraduate vocational and continuing training in this area and strategic reinforcement of a new vision of lifelong learning;

- ▶ Integrating national and international partner networks of cultural and creative institutions, with the help of which modern and qualitatively interactive vocational and continuing education is conducted, incl. by creating an effective publicity for raising awareness and access of potential users to interactive forms of learning in the field of cultural and creative industries, involving partners for future cooperation, implementing joint training programs and practices between educational, cultural and creative institutions;
- ▶ Analyzing leading practices and trends in foreign experience in lifelong learning and interaction between the structural elements of cultural, educational and artistic systems in the countries of the European Union; searching, researching and analyzing information and scientific sources in the field; research and analysis of existing experience and good practices implemented by well-established Bulgarian and foreign specialists in the field.

Methodology

The research objectives of the study require the use of interdisciplinary research tools: a thematic bibliographic study; studying models and best practices through information search strategies, working visits and fieldwork, retrieving and structuring information; information approach; contextual modeling; Case Study – a case study methodology through observation, interviews, combining qualitative and quantitative approaches for the theoretical analysis, aiming at obtaining additional information on the subject; building educational strategies, etc.

Multilayer issues arising in the rapidly developing educational environment based on the studied subject require an interdisciplinary approach for the successful implementation of the tasks in the field of information

literacy, organizational communication, rhetoric, humanities and social sciences that are in line with the scientific capacity of the project team.

The approaches to achieving the objectives of the research are related to the study of current problems in the studied issue; study of the current state of lifelong learning in the country and abroad; comparative analysis; authentic study including a wide range of educational teaching techniques focused on linking scientific-theoretical knowledge and its application to real problems; using the established communication model within the ULSIT's CVT to measure the effectiveness of the interactive learning environment; exchange of experience and good practices with other centers for postgraduate qualification, professional and continuing education in the country and abroad; discussions with representatives of educational, cultural and creative institutions and target groups.

Discussion

The role of the newly-created communication model of an interactive educational environment in terms of modern communications is to regulate communication relations, control information modeling communication and information constructions, cultivating thinking and attitudes and stimulating particular and pre-formulated actions related to lifelong learning in the cultural and creative industries.

The communication model is the one that sets not only the rules but also the norms according to which the ideas and the theses of an interactive educational environment for continuous and postgraduate vocational and continuing education in the sphere of the cultural and creative industries are materialized. This communication model is based on modernity and in this sense is considered above all in terms of effective communication in an interactive educational environment.

The issue of the effectiveness of interactive methods deserves special attention as it is particularly important in order to achieve the optimal skills development in target groups in the field of lifelong learning. The effectiveness of interactive learning methods limits the passivity of participants in the learning process; creates the conditions for their becoming an active subject; increases their chances of free personal development; enhances the culture of communication; builds important socially significant personal qualities in all participants involved in the interactive communication process and leads to better perception and interaction.

The goal of building an interactive model of communication and sharing of knowledge and skills is to overcome existing barriers, ignorance and attitudes such as: ignorance of the specifics of individual interactive learning methods and inability to apply them as intended; teachers' difficulties in organizing learners for inclusion in an interactive environment, lack of adequate material basis for the use of interactive methods, fear of new learners, lack of interest on the part of the business and the public sector, etc.

The prerequisites for the effectiveness of interactive learning methods are psychological; pedagogical; social; methodical; managerial, etc. The issue of measuring the effectiveness of interactive learning methods is also very important. It is appropriate to distinguish between basic criteria and relevant indicators: improving the quality of training; Improving communication at the level of "tutor-learner", "learner-learner" and "learner – hypermedia" (frequency of information exchange, ideas, experience - communicative side of communication, frequency of interactions and mutual control – manifestations of empathic communication – perceptual side); building of socially significant personal qualities.

Results

The direct results from the implementation of the interactive model are associated with a better clarification of the status and the degree of provision of an interactive learning environment for personal and community development in the lifelong learning process of CVT at ULSIT and other educational institutions in the field of cultural and creative industries.

Thanks to the developed model, the introduction of interactive methods in the training and use of the latest information and communication educational technologies develops not only the direct participants in the educational process but also stimulates the activity of the educational, professional, creative, institutional, organizational and business entities and potential users who have online information about products and services related to postgraduate vocational and continuing education.

Vocational and continuing training, such as competence-based training, involves acting autonomously and reflexively, using different means interactively, participating in the activities of diverse groups. And if competence-based learning offers an approach that focuses on learning outcomes seen as the ability to act adequately in different situations, integrating the communication model into an interactive learning environment ensures success in a highly competitive field where the novelties are a daily routine. The condition is that the educational paradigm should be consistent with the distinctive ways of perceiving information and learning styles of the target groups conditioned by the different thinking patterns of future professionals.

Digital learners need and require adequate training methods that include interactive methods, web-based training, audio and visual incentives to present and reproduce information from learning content, group work, role-play activities, etc. This predetermines the implementation of a completely new approach to teaching. But not an approach that aims to involve the use of different digital means but one that integrates communication technologies into

learning content providing greater autonomy to learners in their own preparation, encouraging them to work in groups on the realization of different projects and giving them opportunities for full expression during the training seminars. An approach that includes the use of interactive methods and in the course of learning through which the target groups develop competences which are key to their successful future professional realization.

The work on the implementation of the research communication model is expressed in concrete practical and applied mechanisms for the sustainable development of the education and culture systems. Given the interinstitutional and organizational context of education in the cultural and creative industries, and the need for high quality education, a collaborative approach between different participants creates invaluable cooperation and eventually – a sustainable network within educational and cultural institutions and professionals in the field of education, culture and lifelong learning.

Due to the meetings, discussions and seminars held by the project team with representatives of other CVTs, NGOs, SESGOPEA, NAVET, HRDC, Labor Offices at the Employment Agency, cultural and creative organizations, several groups of recommendations have been outlined to unite efforts to create communication links in the field of continuing vocational training in the creative industries. In short, recommendations can be grouped in several directions:

- ➡ Establishing of a coordinating unit, an advisory council at the Ministry of Education / Ministry of Culture to coordinate activities in training and working with all age groups of people in need of additional skills and qualifications;
- ➡ More active communication with the Education, Culture, Science and Cultural Diversity Committees in the municipal councils for co-operation with CVTs and for supporting local socio-cultural communities to enhance their skills and qualifications;

- ➡ Unification of requirements, lessons and content of educational programs in secondary and continuing vocational education towards a wider, experience-based, active learning, joint group work, observation, research, discovery and development of critical thinking – to enrich the knowledge, emotions, skills and aesthetic and creative abilities of learners at all educational levels;
- ➡ Linking teaching and learning methods with existing resources in educational, cultural and cultural-entertainment institutions as an authentic learning environment and the opportunity to reach traditional and innovative cultural and artistic events, artifacts, media and digital techniques for digitization and cultural heritage promotion;
- ➡ Collaboration between educational institutions offering vocational training and cultural and entertainment institutions, between artists and culture with their personal example and emotional impact; more effective stimulation of volunteer placements in libraries, museums, community centers, cultural and art centers;
- ➡ Stimulating the creation of “cultural contacts“ between different arts, schools, cultural and cultural institutions at a local level to be an active communication channel for new partnerships;
- ➡ More efficient use of existing virtual exhibitions, museums and other digital resources in the learning process and stimulating skills for creating and presenting new creative collections;
- ➡ Better coordination to provide methodological assistance to cultural and creative organizations in their design and participation in projects on the one hand and to involve students in the process of writing and managing projects to acquire skills related to the management of the time budget, culture of roles and responsibilities and funding.

Through the results, the research team contributes to the promotion of the role of ULSIT among the leading cultural and educational institutions in the

research, coordination, promotion, presentation and validation of continuing education and lifelong learning, as well as in the preparation of highly qualified and competent staff needed for sustainable functioning of education and culture systems.

The motivation, preparation and provision of opportunities for research and practical application of the young scientists and PhD students from the research team in the studied areas supports their scientific and professional growth and practical realization.

Conclusions

The good knowledge and application of the communication model of the interactive training methods in the field of cultural and creative industries, the creation of conditions for their manifestation and the search for opportunities for the continuous renewal and enrichment of the interactive methods in accordance with the current tendencies and the requirements of the European space for continuing and vocational training definitely contributes to enhancing the quality of education and the personal development of learners.

The research is of fundamental scientific nature and is capable of supporting research aspirations for the application of the communication model in an interactive educational environment for continuous and postgraduate vocational and continuing education in the field of cultural and creative industries; to promote international and interdisciplinary cooperation between the different educational, professional and social participants and research structures; to present and promote the communication model for an interactive learning environment.

Acknowledgments

This study has been carried out with the support of the NSF of MES of Bulgaria within the framework of the project “Communication Model for an

Interactive Educational Environment for Continuous and Postgraduate Professional and Continuing Education in the Field of Cultural and Creative Industries”, Contract № DN05 / 1, 14.12.2016 with head of the project Assoc. Prof. Dr. Rumelina Vasileva.

References

1. National Strategy for Lifelong Learning for the Period 2014-2020. As adopted with DCM No 12 of January 10, 2014. Retrieved from URL: <https://www.mon.bg/upload/6561/strategy_LLL_2014_2020.pdf>
2. EC. *Green Paper: Unlocking the Potential of Cultural and Creative Industries*. COM(2010) 183 final. Brussels, 27.4.2010. 20 p. Retrieved from URL: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0183&from=EN>>
3. Council Conclusions on the Contribution of Culture to the Implementation of the Europe 2020 Strategy. (2011/C 175/01), in *Official Journal of the European Union*, 15.6.2011, IV (Notices from European Union Institutions, Bodies, Offices and Agencies Council), pp. C 175/1-4. Retrieved from URL: <[https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011XG0615\(02\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011XG0615(02)&from=EN)>
4. EC. *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Regional Policy Contributing to Smart Growth in Europe 2020*. SEC(2010) 1183. COM(2010) 553 final. Brussels, 6.10.2010. 14 p. Retrieved from URL: <http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/communic/smart_growth/comm2010_553_en.pdf>
5. EC. *Commission Staff Working Document Quadrennial Periodic Report on Behalf of the European Union on Measures to Protect and Promote the Diversity of Cultural Expressions in the Framework of the 2005 UNESCO Convention*. C(2012) 3186 final. SWD(2012) 129 final. Brussels, 23.5.2012. 110 p. Retrieved from URL:

- https://en.unesco.org/creativity/sites/creativity/files/periodic_report/EU_Report_OwnFormat_EN_2012.pdf>
6. EC. *European Competitiveness Report 2010*. SEC(2010) 1276. COM92010) 614. 219 p. Retrieved from URL: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/cedadcfd-2eda-47d4-a04c-739acc2b70b2/language-en>>
 7. EC. *Materials Research and Innovation in the Creative Industries: Report on the Round Table Discussion*. Ed. Lula Rosso. Brussels, B-1049, 5 October 2012. 16 p. Retrieved from URL: http://oicex.org/wp-content/uploads/2015/03/materials-in-creative-industries-report_en.pdf>
 8. *Innovative Strategy for Smart Specialization 2014-2020*. Smart Specialization, [2013]. 145 p. Retrieved from www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=5403> (In Bulgarian).
 9. OMC. *European Agenda for Culture Work Plan for Culture 2011-2014: Policy Handbook*. April 2012. Retrieved from URL: http://s3platform.jrc.ec.europa.eu/documents/20182/84453/120420_CCI_Policy_Handbook_%28FINAL%29.pdf/3a645b54-4d8e-4cf9-95f9-bf60658cf5b2>
 10. Chavdar Catanski, *Fundamentals of the Modular Approach: Lifelong Learning and Qualification*. Sofia: Ciela, 2014. (In Bulgarian)
 11. Eliana Pencheva, "Age Differences in the Potential for Lifelong Learning", *Strategies of Educational and Scientific Policy*, 20, 4, pp. 358-372, 2012. (In Bulgarian)
 12. Eliana Pencheva, "Learning in the Perspective of Life-Cycle Development", *Psychological research*, 1, p. 21-36, 2010. (In Bulgarian)
 13. Ludmil Kovachev, Daniela Staneva, Natalia Kalandarova, "Lifelong Learning Programs", *Human Resources*, 2, pp. 6-8, 2008. (In Bulgarian).
 14. Ivanka Yankova, "The Perspectives of the European Educational Space", in *Modern Dimensions of the European Educational and Scientific Space*, Vol. 2, pp. 281-287, 2015. (In Bulgarian)
 15. Ivanka Yankova, Rumelina Vasileva, Tsvetelina Dimitrova, Stoyan Denchev, Silvia Stancheva. "New Vision for Flexible Dual Vocational Education and

- Training”, *Proceedings of ICERI2017 Conference*, 16th-18th November 2017, Seville, Spain, pp. 8263- 8272, 2017.
16. Evgeni Velez, “Visual Culture and Cultural Policies in the Context of the New Geopolitical and Socio-Cultural Situation in the Balkans and Southeast Europe in the Context of Lifelong Learning in the Arts and Culture”, in *Modern Dimensions in European Education and Research Area*, Vol. 5, pp.161-167, 2017.
 17. Adriana Simeonova-Damianova (Comp.), *Games, Actors, Roles in the Classroom and in Life*. Sofia: Bulvest 2000, 415 p., 2012. (In Bulgarian).
 18. Lyubomir Halachev, “Culture and Education are Our Identity”, *Literature Journal: Education in Humanities and Arts*, 21, 20, pp. I-VIII, 2012. (In Bulgarian)
 19. Natalia Tsoneva, “Status and Prospects for Academic Art Education in Bulgaria”, *New Time*, LXXIX, 3, pp. 23-36, 2004. (In Bulgarian)
 20. Rumelina Vasileva, “Key Competences and Models for Building Information Culture for Students”, in *New Information Technologies in the Education Process*, pp. 348-378, 2012. (In Bulgarian)
 21. Rumelina Vasileva, Silvia Stancheva. “Information and Educational Opportunities: The Virtual “E-Library for Library, Information and Communication Sciences and Cultural Heritage” for Distance Learning at FLCH, ULSIT”, *Library*, 21, 5, pp. 65-71, 2014. (In Bulgarian)
 22. Marieta Savcheva, Mariana Moinova. *Interactive Methods in Art Education*. Sofia: AzBuki – Prosveta, 56 p., 2008. (In Bulgarian)
 23. Marin Andreev, *Didactics*. 2. rev. ed. Sofia: Narodna Prosveta, 416 p., 1987. (In Bulgarian)
 24. Matjaž Mulej, *Systems, Cybernetics and Innovations*. Emerald Group Publishing, 377 p., 2006.
 25. Robert E. Slavin, “Cooperative Learning”, *Review of Educational Research*, Vol. 50, 2, pp. 315-342, Summer, 1980. Retrieved from URL: https://www.researchgate.net/profile/Robert_Slavin/publication/258183246_C

[operative Learning/links/564e921008aefe619b0fed17/Cooperative-Learning.pdf](https://doi.org/10.1108/02621710610637963)>

26. Richard L. Florida, *The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure, Community, and Everyday Life*. New York, NY : Basic Books, 404 p., 2002.
27. S. S. Kashlev, *Interactive Methods of Teaching Pedagogy: Textbook*. Minsk: Visshaya Shkola, 176 p., 2004. (In Russian)
28. Billy Matheson, “A Culture of Creativity: Design Education and the Creative Industries”, *Journal of Management Development*, Vol. 25, Iss.1, pp. 55-64, 2006. Retrieved from URL: <<https://doi.org/10.1108/02621710610637963>>
29. Małgorzata Pięta-Kanurska, “Contribution of Cultural and Creative Industries to the Sustainable Development of European Regions and Cities”, *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu*, Vol. 58, 1, pp. 95-104, 2015.
30. Vyara Gyurova, V. Bozhilova, V. Valkanova, G. Dermendzhieva. *Interactivity in the learning process or for Fishermen, Fishes and Fishing*. Sofia: Europress Agency, 264 p., 2006. (In Bulgarian)

Information Literacy for Developing Skills to Organize Advocacy Campaigns in Libraries, Based on Interactive Communication Model Used in Vocational and Continuing Training²⁶

**Prof. Dsc Ivanka Yankova, Assoc. prof. Dr. Dobrinka Stoykova,
Assoc. prof. Dr. Rumelina Vasileva,
Assoc. prof. Dr. Silvia Stancheva**

***Abstract:** There are definitions for advocacy in dictionaries, in Wikipedia, in articles and books. As a working definition we choose the one given by Steve Tibett, 2007. According to him advocacy is about change, it is strategic, it is planned and has clear objectives. Advocacy campaigns and communication help to achieve the planned strategic change. The objectives of this publication is to examine if the librarians in Bulgaria know how to organize advocacy campaign, what skills and knowledge they need further; to find out which effective interactive training methods to be used in a model for literacy in the workplace. To achieve these goals we put following research tasks: to assess the achievements and existing problems of the largest library advocacy campaigns in Bulgaria; to use modern knowledge in PR, advocacy, finance and communication; to apply interesting and effective methods for training. In the study were used printed and electronic sources of information, interviews with managers and librarians involved in the campaigns, case studies of the best practices in advocacy campaigns to be included in the workplace literacy training. In a survey we made the sample size is different for the type of library and depends on the degree of their participation in the campaigns. For the regional libraries it is 50% from all, for the smaller public libraries about 30% from all participants, but equal for libraries in towns and such in villages. We found out which additional skills librarians need to make successful advocacy campaign. To improve librarian's ability for planning and for evaluation we use following interactive forms for workplace literacy training: SWOT analyze, brainstorming, case studies, team work. To achieve improvement of their PR skills to participate in radio or television broadcasting and skills for writing press releases and to produce advertising products for events we used creative and innovative forms like: brain storming, writing together, role play, flipped learning (Kurbanoglu, S., B, 2017); learning from case studies. The same methods are used to improve the skills for communication with citizens and municipalities. To acquire financial knowledge*

²⁶ Материалът е представен на The Fifth European Conference on Information Literacy, ECIL, September 18th-21st, 2017, Saint-Malo, France.

we apply with forms of joint training with financial institutions, representatives of the municipalities, brainstorming and team work. Data evaluation proves that it is a need mostly for practical training, workshops and fewer lectures, which will be offered also in electronic form. There is a need also of flexible workplace training according the needs of every student and independent writing of projects and scenarios. "The purpose of such model is to transform learning as a "black box" into transparent box the inside which we can see (Mirzianov et al., 2017). In conclusion our model of workplace literacy training helps the librarians to make and to conduct strategic plans for advocacy campaigns with clear objectives and to improve their communications skills. Our communication model with interactive forms for constantly vocational and continuing workplace literacy training is financed by the National Science Fund of Ministry of education and science of Bulgaria (Contract DN05/1.14.12.2016).

Keywords: *Advocacy Campaigns, Communication Model, Workplace Literacy, Interactive Forms of Learning, New Competencies in Libraries, Flipped Learning, Forms of Training Case Studies*

Introduction

There are a lot of definitions for advocacy in dictionaries, in Wikipedia, in articles, in books and handbooks [11]. Indeed, advocacy is a series of targeted actions that a group of people take together to get support for a cause or finding a solution to a problem. The main purpose of the advocacy is to familiarize the public and decision-makers with a specific problem [1]. As a working definition we choose the one given by *Steve Tibett* [17]. According to him advocacy is about change, it is strategic, it is planned and has clear objectives. Advocacy campaigns and communication help to achieve the planed strategic change. Campaigning is a subset of advocacy. Communication supports advocacy objectives.

The Hypothesis

The objectives of this publication is to examine if the librarians in Bulgaria know how to organize advocacy campaign, what skills and knowledge they need further; to find out which effective interactive training methods to be used in a model for literacy in the workplace. To achieve these goals we put following research tasks: to assess the achievements and existing problems of

the largest library advocacy campaigns in Bulgaria; to use modern knowledge in PR, advocacy, finance and communication; to apply interesting and effective methods for training.

Problems and achievements in the library advocacy campaigns in Bulgaria

To find out which are the problems and the achievements in the national library advocacy campaigns in Bulgaria we used mainly two sources: a survey and analyze of the website of the *Bulgarian Library and Information Association (BLIA)*.

The team conducted a survey based on the typological sample of the random responders. A total of 64 libraries took part in it. In a survey we made the sample size is different for the type of library and depends on the degree of their participation in the campaigns. We received responses from 14 regional libraries. In total, they are 27, but not all of them are involved. At smaller public libraries, we sent a questionnaire to everyone in two of the regions and in several municipalities. We received responses from almost all librarians from small public libraries, taking part in national library campaigns from these regions. These libraries are a total of 33, of which 15 are in smaller or bigger cities and 19 are located in villages. We know from the website of the BLIA, that only two university libraries regularly take part in the national campaigns, but we sent questionnaire to 15 of the greatest universities. We received answers from nine of them – one from the capital city and the other from different parts in the country. Among them there are both state and private universities. School libraries (only five) are the least represented. There are from Plovdiv and Sofia in one primary, two secondary schools and two language schools, where more active librarians work.

The questionnaire contains four main groups of questions. The *first group* of them refers to the type of library and its basic data and location. These

data give us reason to conclude that the tangible campaigns involve libraries of different cities and villages.

The *second set* of questions concerns the participation of libraries in advocacy campaigns. We put three closed questions, and at the end of each question there is an option for adding other answers. The first question seeks to ascertain whether the polled libraries have participated in at least one of the most popular national advocacy campaigns. Interesting is the answer to the question “What other campaigns are running libraries?” Regional libraries have the largest number of own initiatives. It is noteworthy that most of the university libraries (UL) have independent advocacy campaigns. The third question from the second set of questions is “To whom was addressed the advocacy campaign you made?” The answers given to this question give the impression of a certain lack of adherence to advocacy campaigns and poor media coverage.

The *third set* of questions aims to clarify whether and how much librarians are aware of the advocacy technology. The first question in this set is which sort of people they convince to help them. Most of the answers were – the readers, only a few of them – people from the media, businessmen or representatives of nongovernmental organizations. The next question seeks to clarify what the activities of the library supporters are aimed at. Most responses talk about activities in the library, not outside. The third question in this group is “How do librarians participate in the advocacy campaign?” Most of the answers contain typical library events such as library excursions, reading and meetings with authors. The last of the group of advocacy campaign issues is “What do you use to make the library visible to the public?” This question has five options and an option to add. First of all, there are two phrases: “specially made posters for ...” and “specially organized meetings with ...”. Finally, there is pointed a participation in radio or television broadcast.

The *fourth group* of questions relates to the type, subject and duration of future advocacy training. There are three questions in this group. In the first one,

“What skills do you need to improve through training?” with 7 options are given. Firstly, the librarians choose the statement “Analytical skills, planning of initiatives” (64%). This choice talks about the conscious need to organize independent advocacy campaigns. Second is the desire to improve communication skills. That is followed from two positions aimed to improve communication skills with the media – “Participation skills for dealing with media” (29.7%) and immediately after it – “Press release, writing skills, writing” (28.1%), both selected mainly from small public libraries. Next chosen statement is “acquiring financial knowledge for ...” The second question in this group, “What form of training do you prefer?”, offers 6 options. First of all, as a form of training is chosen the participation in workshops (56.25%). The second place is occupied by the practical classes (53.1%). Immediately thereafter, the desire to listen to lectures (48.4%). Finally, the poll gave an opportunity to describe good practices for library advocacy campaigns. It is recommended that the description includes: campaign name and objectives; participants to whom it is targeted; methods used and achieved main results according to the respondents. The description of good practices for advocacy campaigns was difficult for a large number of the librarians. This part of the questionnaire was not completed by (64.06%) of them. The remaining 23 libraries (35.94%) describe mostly self-advocacy campaigns. These are mostly regional or university libraries that have the most prepared librarians.

Even if this survey is not representative it gives sufficient evidence to identify trends. The lack of responsiveness of part of the regional, small public and most of the university and school libraries in the country is due to their opt-out in the national advocacy campaigns and hence lack of experience in this direction. This is confirmed by the review of the BLIA website where it is seen that most of the initiatives do not involve even half of the regional libraries, probably only 1/5 of the small public and only several university libraries. The

librarians responding to the survey are among the most prepared and active in the country.

The major problem is that still few libraries are included with special programs in the campaigns. So far, positive practice has been concentrated in only half of the regions, with only a few of them participating in the campaign with different libraries. For example in the largest campaign – *National Librarian Week 2014* – only 37 libraries from 27 cities and 3 villages joined the campaign. That is the situation also with other campaigns.

There are also positive trends, which can be used in the workplace literacy training as case study. Especially good was the *First National Librarian Week in 2006*, when we received consultation from representatives of the American Library Association. There was a Campaign Name “Library – Investing in the Future”; Action Groups by Activity; Poster and logo; written instructions for the libraries – “Public library meetings with local authorities”; “Guidelines and sample materials”; “Media Discussion”; “Campaign Messages”. The librarians made an exhibition “Modern Bulgarian Library” in the National Assembly and a meeting with the deputies. Guidebook for the Library Advocate by the American Library Association was translated in Bulgarian. On the website of the Library Association was published the program of activities by cities; Results of Activities and Libraries Summary Results.

Other famous campaign is *National Marathon of Reading 2006-2016*. The main purpose of it is to motivate children and students to read. The advocacy campaign is aimed at children, students, their parents and teachers. In addition to this direct focus in individual settlements, representatives of the local government are invited to the library. In some cases, reading is also encouraged among other age groups. Participation in the campaign is massive and from all types of libraries. What are the achievements of the *National Marathon of Reading*? During the campaign, interesting and useful initiatives to motivate reading in children and students have been established in practice. However,

national representative surveys of reading in Bulgaria shows that there has not yet been a breakthrough in the readership of pupils, the campaign's main addressee. In order to achieve this, it is not enough for libraries to motivate reading only within this or other campaigns, but to work evenly throughout the year.

The conduct of the main national campaigns enables librarians to gain much new *practical knowledge*. The most important of them during a *National Library Week* is how to communicate with local authorities, how to choose a library ambassador, how to set up public committees to the library, and how to organize 60+ training courses. Although many of the promotional materials are produced centrally, the role of libraries on the ground is where to locate, how the campaign's ideas reach the responsible governmental or non-governmental institutions. The most important achievement of these campaigns was that it was able to make the libraries locally visible to the public.

The evident conclusion from the questionnaire survey is that there is a need for a permanent education of the Bulgarian librarians in information culture for advocacy and lobbying. This is what they express as main necessity in their answers.

Choosing Interactive Forms for Workplace Literacy Training according to the Goal. Advantages and Weakness of Different Forms of Teaching

The purposes of the Vocational education center within University of Library Studies and Information Technologies (ULSIT) together with the purposes of the project „Communicational Model for Interactive Educational Environment for Post-graduate Professional and Vocational Studies in the Field of Cultural and Creative Industries“ are to secure the possibilities for efficient constant improvement of the information competence and culture, which are very much required for the successful advocacy and lobbying of the Bulgarian libraries. There is an intention to deliver real training on information literacy at

the work place of the librarians in the country by the means of the *e*-education and the projected white dashboard as part of the specific educational platform of the same project. Therefore it is important focus to implement the whole variety of interactive methods and practices to acquire professional information literacy to work with social groups, media and lobby societies. In this connection we apply a specific developed communication model with interactive forms for lifelong vocational education in literacy at the work place.

According to *Mark Kelly* the five steps to developing an advocacy campaign are: Set a Goal; Define Your Message; Build a Team; Map out a Timeline; Develop Your Communications and Activities [8]. To improve librarian's ability for planning and for evaluation we use following interactive forms for workplace literacy training: *SWOT analyze*, *brainstorming*, *case studies* and *team work*. At the beginning we make a *SWOT analyze*, together with the group, taking part in the training to understand what is the strength, the weakness of every of the concrete library and the possibilities to make an advocate program. Than we make a *brainstorming*. *Brainstorming* (roughly defined as any group activity involving the pursuit of new ideas) get people thinking and communicating with each other about topics relevant to the next few weeks or months of work. *Scott Berkun* suggests having a specific purpose: The leader of the meeting should arrive with a specific question he's trying to answer or problem to explore. It should be made clear to the group what it is and the group should be provided with as much supporting information as they need. For some problems people will need background information a few days before the meeting to be effective in offering solutions [2]. In the workplace literacy training we have to set a goal for the advocacy campaign and to define the message. Before discussing the goal and the message the leader gives to the group supporting information such as case studies of good practice. Than the *brainstorming* is made as *team work*.

To achieve improvement of librarian's PR skills to participate in radio or television broadcasting and skills for writing press releases and to produce advertising products for events we use creative and innovative forms like: *brain storming, writing together, role play, flipped learning* [9]; *learning from case studies*. The same methods are used to improve the skills for communication with citizens and municipalities. To improve communication's skills with media's, citizens or municipalities in the workplace training is especially useful to learn from *case studies* of best practice. So the participants in the course can learn of successful patterns for making contact with Medias or representatives of municipalities. On the second place in the training of verbal skills comes *role playing*. The group is divided on persons, which play the librarian and others, which play a representative of the press, citizens or municipalities. Everybody choses his or her role. Than in groups of two they can first write the dialog between the librarian and the other person, followed by playing the chosen situation.

Role play is used as a powerful learning tool for students to cope with and be realistic, serious, complex and ambitious professionals [16]. Efficiency comes from passing on knowledge, attitudes and skills to students, and providing a real working social environment. Thus, on the move, lecturers analyze trainees' behavior and provide feedback to improve their communicative skills. With the growing role of advocacy and lobbying for the development of library institutions, it is required to raise awareness of ethics, positive attitudes, empathy and support. The power of *role play* to engage emotions is its power as a teaching aid [12]. *Role-playing* seems to be an educational tool favored by students and instructors alike. Students or trainees welcome *role-playing* because this activity brings variations, movement, and most likely, simulated life experience into the classroom or training session [10].

This is the reason why the method of *Flipped learning* (according formal definition of the term of governing board and key leaders of the *Flipped*

Learning Network, FLN [6]) is important for us. The *Flipped Mastery Model* allows teachers to provide the materials, tools and support for learning while students set goals and manage their time [15]. This method disposing of instruments hidden in its abbreviation (Flexible Environment, Learning Culture, Intentional Content and Professional Educator), realizes perfectly the needed flexibility taking into account the different learners and individuals – to build their information literacy and culture of learning and applying. Same while using of the flipped classroom approach in information literacy instruction with special reference to one-shot sessions [3].

Other important methods validated in practice and approbated by us in our work are: *Learning by doing*; *Learning by constructing new knowledge through reflection of one's own experience*; *Collaborative learning* [5]; *Training through reading professional literature* [7]; Socratic circles [4]; *Reading to learn* (powerful literacy program); *Think-Pair-Share* [13]; *Learning by participating in projects* [18]; *Learning through mentoring and coaching* [3].

To acquire *financial knowledge* we apply with forms of joint training with financial institutions, representatives of the municipalities, *brainstorming* and *team work*. Data evaluation proves that it is a need mostly for practical *training, workshops* and fewer *lectures*, which will be offered also in *electronic form*. There is a need also of flexible *workplace training* according the needs of every student and independent writing of projects and scenarios. “The purpose of such model is to transform learning as a “black box” into transparent box the inside which we can see [14].

Regardless of what kind of patterns are applied in the training, the most important approach is to make them compatible to forms, methods, tools, integrative links and interactive techniques – close and understandable to learners; to create motivation and mutual help, mood and self-esteem, positive responsibility (not coercion) and desire for self-actualization. It is important for us that students want to be trained, that their training is “an expression of favor”

(Charles Fourier), to see the benefit, to enjoy them as an attitude (JA Comenius), to orient through the experience, to impart security, trust and support. We are convinced that ultimately adult learning is also based on *play* (role games), *dialogue* (discussion, brainstorming), *research* (observation, experiment, work on a research topic or project) and *practical activities, situational methods* – case studies and situation analysis, work on social projects. To them we can add the variety of techniques for organizing the interactions within the group, which improve cooperation and working capacity – working in small teams and in pairs, negotiating rules for working together, working in mobile and in focus groups, working with learners with particular opinion, including skills for life.

The most important thing for us is to know the needs of learners and to construct approaches to their individualities and weaknesses in their information literacy.

Conclusions

The good knowing and application of the communication model of the interactive methods of training in the field of cultural and creative industries and the creation of conditions for its manifestation contributes to the improvement of the quality of education and personal development of the trainees. Development and shared responsibility are the goal of all stakeholders involved in the communication. The project team relies heavily on the ULSIT Vocational education center to be able to create a prototype and to prove into live the expected results in a real working environment.

The model provides not only efficient interactive methods in education together with use of the latest information and communication educational technologies (web-based training, audio and visual incentives for presentation and reproduction of the information from educational content, group work, role play and so on) aimed at stimulating the development of cultural and creative industries, but also creates a complete, flexible and sustainable interactive

educational environment in which educational, professional and creative institutions and organizations as well as business operators and potential users have appropriate and timely information online about products and services related to post-graduate vocational and continuing training so that they feel comfortable and may act with confidence and self-esteem to self-actualization and validation.

In conclusion our model of workplace literacy training helps the librarians to make and to conduct strategic plans for advocacy campaigns with clear objectives and to improve their communications skills in all aspects of the information literacy of the contemporary professional literate librarian. Its novelty is in its flexibility and openness, in the possibilities to use various well-established and modern forms of interactive communication and learning and teaching, in seeking assistance from different experts in practice as mentors and trainers, in stimulating formal, informal and non-formal learning, self-education and self-actualization of library professionals – through the formation of a broad information culture, including culture in the field of advocacy and lobbying for libraries.

Acknowledgements

Our communication model with interactive forms for constantly vocational and continuing workplace literacy training is financed by the National Science Fund of Ministry of education and science of Bulgaria (Contract DN05/1-14.12.2016).

References

1. Advocacy. In: Wikipedia, the free encyclopedia (19 March 2017). URL: <<https://en.wikipedia.org/wiki/Advocacy>>
2. Berkun, S. How to Run a Brainstorming Meeting. (July 2004). URL: <<http://scottberkun.com/essays/34-how-to-run-a-brainstorming-meeting/>>
3. Brockbank, A. Facilitating Reflective Learning through Mentoring and Coaching. Kogan Page Publishers, 336 p. (2006)

4. Copeland, M.: Socratic Circles: Fostering Critical and Creative Thinking. Portland, MN: Stenhouse Publishers (2005)
5. Dimova, D.: Modern Models in the Constructivist Learning Design. In: Professional Education, XV, 1 (2013). URL : <http://www.azbuki.bg/editions/azbuki/archive/archive2011/doc_view/739-dimova012013> (In Bulgarian)
6. Flipped Learning Network (FLN). The Four Pillars of F-L-I-P™ (2014). URL: <http://flippedlearning.org/wp-content/uploads/2016/07/FLIP_handout_FNL_Web.pdf>
7. Garet, M.S., Porter, A.C., Desimone, L., Birman, B.F., Yoon, K.S.: What Makes Professional Development Effective? Results from a National Sample of Teachers. In: American Educational Research Journal, 38, 915-945 (2001)
8. Kelly, M. 5 Steps to Planning an Advocacy Campaign. In: Salsa Labs, December 23 (2015). URL: <<https://www.salsalabs.com/blog/advocacy-campaign-planning>>
9. Kurbanoglu, S., Akkoyunlu, B.: Information Literacy and Flipped Learning: Ch. 3. In: Pathways into Information Literacy and Communities of Practice: Teaching Approaches and Case Studies, pp. 53-84 (2017)
10. Land, H. Pathways to Learning: Using Experiential Exercises in Teaching with Special Population. In: J Teach Social Work, 1, 87-96 (1987)
11. Library Advocate's Handbook. Chicago, American Library Association, 40 p. (2000)
12. Maguire, P., Pitceathly, C.: Key Communication Skills and How to Acquire Them. In: British Medical Journal (BMJ), 325, 697-700 (2002)
13. McKeachie, W. J.: Teaching Tips: A Guidebook for the Beginning College Teacher. 10th ed.. Lexington, MA: Heath (1999)
14. Mirzianov, O., Mitasiunas, A., Novickis, L., Ragaisis, S.: Development and Validation of Learning Process Assessment Model. In: Procedia Computer Science, 104, 258-265 (2017)
15. Rosenberg, T.: In 'Flipped' Classrooms, a Method for Mastery. In: New York Times, October 23 (2013). URL: <<https://opinionator.blogs.nytimes.com/2013/10/23/in-flipped-classrooms-a-method-for-mastery/>>
16. Skelton J, Hammond, P., Wiskin, C., Fitzmaurice, D. (eds.): Role Play as a Teaching Methodology. Barmingham: University of Birmingham (1999)
17. Tibett, S.: Advocacy and Campaigning. In: OECD Informal Experts Workshop, Bonn, 19-20 March, 2007. URL: <<https://www.oecd.org/dev/pgd/38406274.pps>>
18. Yankova, I.V., Vasileva, R.I.: The New Vision for Modern Training and a Learning Library as an Institution of Memory and Knowledge. In: Knowledge – International Journal, Scientific papers, vol. 13.2, 35-42. (2016)

*Проучване на добри практики в
интерактивната образователна практика за
учене през целия живот в сферата на
културните и творческите индустрии в
България.
Тематичен библиографски ресурс*

Доц. д-р Румелина Василева

Въвеждащи думи

Настоящият тематичен библиографски справочник обхваща част от научните изследвания в областта на добрите практики, техники, знания, опит, умения, процедури и приложения на професионалното образование и обучение през целия живот в България

Събраните ресурси са плод на задълбочено проучване и библиографски анализ на публикувани документи, отразени в различни платформи: библиотечни електронни каталози, платформи за професионално обучение и др.

За целите на поставените от проекта задачи са издирени различни документи, свързани както с европейските програми и техните нормативни уредби, така и с концепции и практики, прилагани у нас. На основата на анализа се установи, че съществува необходимост от по-добър синтез на информацията за постиганите резултати и по-добро сътрудничество между

заинтересованите страни – правителство, доставчици на образователни услуги и обучения, обучавани, публични и неправителствени организации.

Селектирани са и професионални списания по темата, достъпни в електронна среда.

Целта на този библиографски ресурс е да бъде своевременно и постоянно надграждан и допълван с ключови ресурси по темата.

Предназначен е за всички, които проявяват изследователски и публичен интерес към проблемите на професионалното образование и обучение през целия живот, и особено в областта на културните и творческите индустрии.

Доц. д-р Румелина Василева

Добри практики – България

Историографски материали по темата за професионалното образование и обучение

Великовски, Петър. [Сто] 100 години професионално девическо образование в Русе : [Истор. очерк]. София : Техника, 1969. 70 с.

Видинлиева, Н. Ръководство по професионално законодателство : За практ. занаятчийски у-ща. Плевен : Изгрев, 1939. 33 с.

Енчев, Димитър. Професионално законодателство. Пловдив : Печ. кооп. Солидарност, 1936. 88 с.

Златаров, Иван. Нуждата от професионално образование у нас : Реферат, четен в другарската среща на Икон. д-во на 15 ноем. 1902 г. София : Георги А. Ножаров, 1903. 51 с.

Калинов, Калин. Българското девическо общо и професионално образование в Добруджа. Силистра : RITT bg, 2005. 311 с.

- Колев, Йордан. Принципи за взаимодействия в образователна среда : Историко-педагогически синтез. // *Педагогика*, 21, 2011, 5, с. 46-64.
- Македонска, Мария. Образование и професионално майсторство : [Науч.-попул. очерк]. [София] : Профиздат, 1982. 88 с. (Библиотека Популярни икономически знания ; 1)
- Минев, Миньо. Принос към историята на професионално-техническото образование в град Гълъбово [Старозагорско]. [Ст. Загора : Наука и техника], 1997. 102 с.
- Мутафчиева, Красимира. Учителното начало българско и „краят“ - P.S.! Съвременната идеологема „учене през целия живот“. // *Годишник – Тракийски университет. ПФ*, 2003, 4, с. 7-33.
- Отчет на Женското благотворително дружество „Постоянство“ и на издържаното от него Девическо професионално училище по случай 40-годишнината на училището 1896-1936. Пловдив : Женско благотворително дружествено Постоянство, 1937. 51 с.
- Правилник за тригодишния девически специален промишлен курс при Девическото професионално училище „Мария Луиза“ в гр. София. София : Министерство на търговията, промишлеността и труда, 1941. 30 с.
- Правилник за уредбата, управлението и вътрешния ред на Военно-инвалидното професионално училище. София : Министерство на войната. Военно-инвалидно проф. у-ще, 1921. 13 с.

Теоретични и научнопрактически разработки

А

- Александров, Андрей. Дуалната система на обучение – нови възможности за професионално обучение или ново име на познати проблеми. // *Съвременна право*, 26, 2015, 5, с. 11-27.

- Алексиева, Мария. Идеен вариант на модел за изграждане на мултикултурна образователна среда. // *Педагогически алманах*, 24, 2016, 2, с. 173-191.
- Анастасова, Йочка. Можем ли да оценяваме професионалните компетенции? // *Посоки*, IV, 2002, 1, с. 3-35.
- Анастасова, Стоянка. Професионално обучение в реална работна среда. // *Учителят* и модернизирването на образованието – национални и европейски практики : IV Есенен научно-образоват. форум, София, 14-15 ноем. 2014. Състав. Росица Пенкова. София : УИ „Св. Климент Охридски“, 2015, с. 337-343.
- Ангелов, Божидар. Играта като медийна и дигитална компетентност. // *Съвременни предизвикателства пред педагогическата наука*. [Ред. кол. Сийка Чавдарова-Костова и др.]. София : УИ „Св. Климент Охридски“, 2015, с. 808-813.
- Ангелов, Божидар. Медийна и комуникативна компетентност : Основи на медийната педагогика. 2. изд. София : УИ „Св. Климент Охридски“, 2016. 280 с.
- Ангелова, Лучия, Божидар Ангелов. Основи на педагогическата компетентност. София : УИ „Св. Климент Охридски“, 2006. 260 с.
- Ангелова, Пламенка. Стратегии за професионално усъвършенстване на учителите. // *Образование и квалификация*, XII, 2004, 2, с. 28-31.
- Апостолова-Калоянова, Светомира. Изграждане на мостове между европейските системи за натрупване и трансфер на кредити във формалното образование и ученето през целия живот. // *Стратегии на образователната и научната политика*, 21, 2013, 5, с. 443-456.
- Апостолова-Калоянова, Светомира. Национална квалификационна рамка на Република България в контекста на Рамката на квалификациите в европейското пространство за висше образование и Европейската квалификационна рамка за учене през целия живот : Сравнителен

анализ. // *Стратегии на образователната и научната политика*, 20, 2012, 4, с. 287-314.

Атанасова, Маргарита. Продължаващо професионално обучение в предприятията в България – анализи и изводи. София : Авангард прима, 2010. 115 с.

Б

Баева, Мария, Вероника Вълканова. Информационна грамотност в приобщаваща образователна среда. // *Образование и технологии*, 2, 2011, 2, с. 21-23.

Библиотеките и информационната компетентност : XVII год. нац. конф. на СБИР, София, юни 2007 г. // *Библиотека*, XIV, 2007, 3, с. 5-45.

Бизова, Марияна. Компетентност, компетентностен подход и разработване на компетентностни модели. // *Педагогика*, 88, 2016, 1, с. 119-137.

Богданова, Маргарита. Центровете за върхови постижения и за компетентност – политики и подходи за управление. // *Сборник доклади от годишната университетска научна конференция на НВУ Васил Левски*, Т. 1, 2016, с. 38-56.

Божилова, Ваня. Обучение на възрастни : Концепции, методически насоки, практически решения. [Предг. Вяра Гюрова]. София : УИ „Св. Климент Охридски“, 2017. 382 с. (Университетски учебници. Педагогически науки)

Божилова, Ваня. Придобиване и валидиране на компетентности при възрастните. [Науч. ред. В. Гюрова]. Габрово : Екс-прес, 2011. 347 с.

Бостанджиев, Румен. Социалната и емоционалната компетентност – нова перспектива пред образованието и социалната работа. // *Съвременна хуманитаристика*, 2011, 1, с. 57-61.

Брезоева, Мария. Социални компетенции : Проект за оказване на социално-педагогическо съдействие на младежи при интегрирането

им в работна среда и реализиране на трудовия пазар. // *Известия – Научен център „Св. Дазий Доростолски“ към РУ „Ангел Кънчев“*, 2007, 2, с. 302-309.

Брънекова, Димитрина. Структуриране на образователна среда в специализиращата подготовка на учители по информатика и информационни технологии : Теоретико-приложни аспекти. Ст. Загора : Тракийски унив., 2005. 112 с.

В

Василева, Валентина. Валидиране на знания, умения и компетенции, придобити чрез неформално и информално обучение. // *Педагогика*, 87, 2015, 8, с. 1095-1102.

Василева, Румелина. Ключови компетенции и модели за изграждане на информационна култура на студентите. // *Нови информационни технологии в образователния процес*, 2012, с. 348-378.

Василева, Румелина, Силвия Станчева. Информационни и образователни възможности : Виртуалната „Е-библиотека за библиотечно-информационни науки, печатни комуникации и науки за културно наследство“ за дистанционно обучение във ФБКН, УниБИТ. // *Библиотека*, 21, 2014, 5, с. 65-71.

Василева, София. Интеркултурното образование в Р България в условията на европейска интеграция. Добри практики и проблемни области. // *Обществото на знанието и хуманизмът на XXI век*, Т. 9, 2012, с. 235-242.

Велев, Евгени. Мениджмънтът на художественото наследство и образованието по изкуствата и културата през целия живот. // *Научни трудове на УниБИТ*, Т. 11, 2013, с. 121-133.

Велев, Евгени. Образованието по изкуствата и културата през целия живот в контекста на формиране на естетически вкус, ценностни ориентации

- и нагласи. // *Нови информационни технологии в образователния процес*, Т. 10, 2015, с. 113-128.
- Велев, Евгени. Творческото знание и управление на изкуството в контекста на образованието по изкуствата и културата през целия живот. // *Обществото на знанието и хуманизмът на XXI век*, 2015, с. 231-239.
- Велев, Евгени, Камелия Нушева. Добри практики и иновативни събития в процесите на обучение по изкуствата и културата през целия живот в Европейския съюз. // *Научни трудове на УниБИТ*, Т. 12, 2015, с. 257-266.
- Велева, Ралица. Политики в областта на ученето през целия живот на Република България и Европейския съюз. // *Стратегии на образователната и научната политика*, 23, 2015, 5, с. 493-509.
- Велева, Ралица. Политики за стимулиране на ученето през целия живот: Европейска перспектива за България. // *Годишник на Висше училище Международен колеж*, Т. 7, 2014, с. 356-364.
- Великова, Вилия. „Образователната компетентност“ като резултат в образователната дейност. // *Педагогика*, XIII, 2003, 6, с. 3-20.
- Векова, Людмила и др. Проучване на образователната и професионално-квалификационна структура на заетите и работната сила на национално, секторно и регионално ниво. София : БСК – СББ, 2010. 116 с. (Библиотека „Развитие и оценка на компетенциите на работната сила“ ; Т. 3., Ч. 1)
- Велчева, Керанка, Нели Димитрова, Светла Петкова. Портфолио за педагогическа практика по технологично обучение и професионално образование. [Науч. ред. Мариана Генчева]. [Шумен] : УИ „Епископ Константин Преславски“, 2011. 250 с.
- Витанова, Надежда. Възможности за формиране у студентите в процеса на обучение на отношение към професионално развитие на Аз-а. // *Съвременни предизвикателства пред педагогическата наука*, [Ред. кол.

Сийка Чавдарова-Костова и др.]. София : УИ „Св. Климент Охридски“, 2015, с. 87-96.

Владиминова, Катя и др. Знания и умения за бъдещото – сигурност, професионална кариера и по-добри позиции на пазара на труда : Добри практики и препоръки = Skills for Future – Towards Better Skills at the Labour Market through Better Guidance and Education, Project : VS/2012/0516, funded by employment, social affairs and inclusion DG of the EU Commission. София : ИК – УНСС, 2014. 232 с.

Вутов, Васил. Професионално обучение. // *Безопасност и трудова медицина*, IX, 2007, 3, с. 10-16.

Вълова, Теодора. Социални образователни пространства и информационна грамотност. // *Дни на науката* , 2014, с. 200-208.

Вълова, Теодора. Учителски мрежи и професионално развитие. // *Педагогика*, 86, 2014, 1, с. 17-29.

Върбанова-Денчева, Кристина, Стоян Денчев, Ирена Петева. Дигиталният преход и иновациите в образованието за икономиката на знанието. // *Обществото на знанието и хуманизмът на XXI век*, 2015, с. 42-54.

Г

Георгиева, В., И. Ставрева. Някои виждания за професионално-практическата подготовка на студентите и ролята на базовия учител. // *Образование*, III, 1994, 3, с. 72-77.

Георгиева, Елена. Съвременната обществена библиотека – център за учене през целия живот. // *Трудове на ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“*. СФ. Обществени комуникации и информационни науки, 13, 2011, Т. 3, с. 103-143.

Георгиева, Марга. Проблемът за компетентностите в продължаващото обучение/учене през целия живот в контекста на Болонския процес. // *Научни трудове – Педагогически колеж – Добрич*, Т. 5, 2012, с. 26-29.

- Георгиева, Соня. Педагогическа технология за обучение на студенти в интерактивна образователна среда. [Науч. ред. Янка Тоцева]. Русе : [Авангард принт], 2017. 171 с.
- Георгиева, Соня. Смиълът на изграждането на уменията за работа в общност и отражението му върху студентската компетентност. // *Национална научно-практическа конференция по психология – теория и практика*, 2015, Ч. 1, с. 33-41.
- Георгиева, Соня. Формиране на компетенции за работа с визуални модели. Русе : [Авангард принт], 2017. 150 с.
- Герон, Жана и др. Обучение през целия живот = Lifelong learning. [София : НСИ], 2003. 71 с.
- Господинов, Иван. Модел на образователна технология на обучението по професия „десенатор на текстил“ в мултиетническа среда. // *Професионално образование*, 18, 2016, 2, с. 111-116.
- Гълъбова, Севдалина, Росица Кръстева. Университетското обучение по стандартизация като фактор за повишаване на информационната компетентност на студентите. // *Обществото на знанието и хуманизмът на XXI век*, 2014, с. 390-399.
- Гюрова, Вяра. Андрагогията в шест въпроса. София [Габрово] : Екс-Прес, 2011. 300 с.
- Гюрова, Вяра. Измерения на мениджмънта на образованието на възрастните. Габрово : Екс-прес, 2013. 266 с.
- Гюрова, Вяра. Лидерска роля и компетентност на ръководителя (мениджъра) на институция за образование на възрастни. // *Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“*. ФП, 2009, 102, с. 5-36.
- Гюрова, Вяра. Неформалното образование на възрастните в България – проблеми и възможни решения. // *Съвременни предизвикателства пред педагогическата наука*. [Ред. кол. Сийка Чавдарова-Костова и др.]. София : УИ „Св. Климент Охридски“, 2015, с. 749-758.

- Гюрова, Вяра. Параметри на управленската култура и компетентността на мениджърите по образование на възрастните. // *Стратегии на образователната и научната политика*, 24, 2016, 5, с. 492-502.
- Гюрова, Вяра, Ваня Божилова. Портфолиото на преподавателя. [Увод Вяра Гюрова]. София : Агенция Европрес, 2008. 259 с.
- Гюрова, Вяра, Ваня Божилова. Формиране на умения за учене : Ръководство за преподавателя. 2. изд. София : УИ „Св. Климент Охридски“, 2016. 176 с.
- Гюрова, Вяра, Вася Делибалтова. Мениджмънт на процеса на обучение. Габрово : Екс-прес, 2013. 188 с.
- Гюрова, Вяра, Грета Дерменджиева. Формирането на гражданина на информационното общество в условията на формална и неформална образователна среда. // *Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“*. ФП, 2002, 92, с. 23-47.

Д

- Дамянов, Б. Педагогика на обучението по изобразително изкуство – задачи, професионални компетенции и учебни дисциплини. // *Педагогика*, XIX, 2009, 11-12, с. 118-122.
- Дамянова, Йорданка, Ясена Христова. Партньорство за създаване на модернизирана образователна среда. // *Годишник на Висше училище по мениджмънт*, Т. 8, 2015, с. 304-307.
- Дамянова, Милена. Портфолиото е паспорт за компетентност. // *Аз Буки*, 22, 3, 17-23 ян. 2013, с. 5.
- Добрева, Елка, Ивелина Савова. Речево общуване и тематична компетентност. // *Любословие или периодическо списание*, I, 1996, 1, с. 11-25.
- Денчев, Стоян. Алтернативни университетски образователни модели в обществото на знанието. // *Съвременни стратегии и иновации в*

- управление на знанието. Състав. Стоян Денчев и др. София : За буквите – О писменехъ, 2014, с. 55-69.
- Денчев, Стоян, Евгени Велев. Алтернативни практики в сферата на музейния и арт мениджмънт в контекста на образованието по изкуствата и културата през целия живот. // *Съвременни измерения на европейското образователно и научно пространство*, Т. 3, 2015, с. 402-407.
- Денчев, Стоян, Кристина Върбанова-Денчева, Ирена Петева. „Петата свобода“, културата на прозрачност и новите модели на образование. // *Обществото на знанието и хуманизмът на XXI век*, Т. 10, 2013, с. 30-38.
- Дерменджиева, Грета. Обучението в информационното общество: компютърно-опосредстваната комуникация и новата образователна среда. // *Стратегии на образователната и научната политика*, VIII, 2000, 3, с. 23-29.
- Дерменджиева, Грета, Вероника Вълканова. Учене и информационна компетентност. Необходимостта от преподаване на информационна грамотност във висшето образование. // *Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“*. ФЖМК, Т. 18, 2013, с. 23-42.
- Димитров, Атанас. Добри практики в Междууниверситетския център за развитие на кариерата на Университета за национално и световно стопанство. // *Човешки ресурси*, 2007, 2, с. 25-26.
- Димитров, Милчо. Професионално обучение и пазар на труда в България. // *Икономически живот*, XLII, 3, 23 ян. 2008, с. 15.
- Димитрова, Н. Интерактивност и обучение. Модели на интерактивно обучение в продължаващото образование на учителите по физика. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2013.
- Димитрова, Рени. Продължаващо професионално обучение. София : НСИ, 2004. 188 с.

Димитрова, Рени, Бойка Милева. Оценка на качеството и анализ на данните от наблюдението на продължаващото професионално обучение (Проект CVTS2). // *Статистика*, LIV, 2002, 2, с. 57-77.

Динков, Милен. Burnout – синдром на професионално изчерпване или синдром на съвременния служител. // *Годишник на СА „Д. А. Ценов“* – Свищов, 2016, Т. 119, с. 279-320.

Добри педагогически практики : Идеи, породени от участия в квалифицирани програми : Сборник. Ред. кол. Румяна Кушева и др. София : Парадигма, 2004. 279 с.

Добри практики : Ролята на музеите за управление, опазване и социализация на недвижимото културно наследство : Доклади от нац. среща-семинар, 19-21 септ. 2016 г., Хисаря. [Състав. Митко Маджаров]. В. Търново : Фабер, [2017]. 398 с.

Добри практики в насърчаване на четенето 2014 : Програма „Учене през целия живот“ : Успешни проекти 2012-2014. [Ред. Милена Караангова, Деница Стойчева]. [София] : ЦРЧР, 2014. 120 с.

Добри практики за иновативно взаимодействие „университет – бизнес“ : Сборник с анализи. [Състав. Виолета Димитрова] = Good practices of innovative interaction „university – business“ : Collection of analyzes. [Comp. Violeta Dimitrova] ; [Transl. in Eng. Marina Zaharieva, Krasimira Teneva] = Practici bune pentru interacțiune inovatoare „universitate – business“ : colecția de analize. [Comp. Violeta Dimitrova] ; [Transl. in Rom. Nikolay Nikolov]. София : Диджитал маркетинг груп, 2014. 368 с.

Добри практики за читателска компетентност при деца и ученици : Сборник със студии и статии по проблеми на читателската компетентност. Състав. Добринка Стойкова, Любомира Парижкова ; [Ред. М. Нанкова]. София : За буквите – О писменехъ, 2013. 288 с.

Добри практики на музеите с университетите : Сборник докл. от нац. семинар Благоевград, 23-24 април 2009 г. [Състав. Галина Миленкова и др.]. Благоевград : Бон, 2010. 96 с.

Доброславска, Лиляна. Ученето през целия живот – предпоставка за повишаване на пригодността за заетост. // *Човешки ресурси*, 2005, 3, с. 31-32.

Дойков, Деян. Проект за повишаване нивото на ефективност на обучителния процес, устойчивост в професионалното кариерно развитие и конкурентноспособност на студентите от Колеж по МТМ, чрез прилагане на нови образователни, обучителни и тренинг парадигми, основани на съвременното приложение моделите на наративната и поведенческата семиотика и обучение и тренинг, основани на компетенции. София : Колеж по мениджмънт, търговия и маркетинг, 2013. 283 с. (Библиотека „Дакел“)

Дойков, Деян, Венцислав Савов. Научноизследователски проект за оптимизиране на обучението на студентите, с цел удовлетворяване търсенето на специалисти с определени знания и умения, които да бъдат продължени от придобиването на професионални генерични компетенции. София : Колеж по мениджмънт, търговия и маркетинг, 2013. 43 с. (Библиотека „Дакел“)

Е

Ефтимова, Събина. Библиотерапията в образователен контекст. // *Образование и технологии*, 4, 2013, 4, с. 144-146.

Ефтимова, Събина, Тереза Тренчева. Развитие на компетенциите през целия живот. // *Нови информационни технологии в образователния процес*, 2014, с. 181-185.

Ж

Желязков, Кирил. Дистанционното професионално обучение и възможностите за ефективно въздействие върху заетостта на регионално равнище : На примера на Община Своге. // *Стратегии на образователната и научната политика*, X, 2002, 2, с. 10-20.

Желязков, Кирил. Икономика, компетенции и прогнози за изискванията към работната сила – един възможен практически подход. // *Професионално образование*, 16, 2014, 2, с. 199-210.

Желязкова, Таня. Информалното образование – ключ към инклузивната образователна среда. // *Теория и практика на психолого-педагогическата подготовка на специалиста в университета*. [Ред. кол. Емилия Рангелова и др.]. Габрово : Екс-прес, 2015-2016, Кн. 1, Т. 2, с. 274-279.

Желязова, Боянка, Марина Младенова. Информационно-образователна среда и развитие на дистанционното обучение. // *Морски научен форум*, 2006, 2, с. 7-12.

З

Захаријева, Райна. С нови роли в променящата се образователна среда : Аспекти на промяната на българското училище. // *Образование и квалификация*, XI, 2003, 1, с. 5-17.

И

Иванов, Стойко. Основи на професионално-педагогическото общуване. Науч. ред. Нели Бояджиева. [2. изд.]. Шумен : УИ „Епископ Константин Преславски“, 2007. 240 с.

Иванов, Стойко. Професионално педагогическо общуване. Шумен : УИ „Епископ Константин Преславски“, 2004. 276 с.

Иванова-Тодорова, Мария. Екипната работа и проектният метод - крачка към бъдещо професионално развитие на учениците. // *Съвременни предизвикателства пред педагогическата наука*. [Ред. кол. Сийка Чавдарова-Костова и др.]. София : УИ „Св. Климент Охридски“, 2015, с. 485-492.

Изворска, Диана. Модел за формиране и развитие на комуникативната компетентност на студентите в технически ВУЗ. // *Професионално образование*, 18, 2016, 1, с. 63-74.

Илиев, Драгомир, Карина Саркисян. Межкултурните компетенции – необходим актив на съвременния бизнес. // *Алманах Научни изследвания*, СА „Д. А. Ценов“, Т. 20, 2013, с. 123-148.

Илиева, Иванка, Калина Върбанова. Личностно-ориентиран образователен процес в условията на интерактивност. // *Образование*, 25, 2016, 1, с. 101-106.

Илиева, Мариана, С. Терзиева. Самооценяване и професионално самоопределение. // *Стратегии на образователната и научната политика*, IX, 2001, 3, с. 60-66.

Информационната грамотност – модели за обучение и добри практики : Сборник с науч. докл. и съобщ. от Науч. сем. с междунар. уч., 18-19 окт. 2012 г., УБ на ИУ, гр. Варна = Information literacy – training models and best practices. Състав. Таня Тодорова, Добринка Стойкова. София : За буквите – О писменехъ, 2012. 381 с.

Й

Йосифова, Цветелина. Лятната академия за изпълнителски изкуства - София - модел за професионално общуване. // *Homo Ludens*, 2001, 2-3, с. 345-357.

К

- Каменова, Димитрина. Конфликтологичната компетентност на мениджъра. Албена : Висше у-ще междунар. колеж, 2011. 357 с.
- Капинова, Елизавета. Деловите игри в обучението по професионално общуване. Бургас : Колеж по туризъм, 2000. 104 с.
- Карастоянов, Георги, Румяна Карева. Обратната връзка като функционална компетентност на лидера. // *Военен журнал*, 120, 2013, 1, с. 152-158.
- Катански, Чавдар. Актуални проблеми и перспективи на продължаващото професионално обучение в България. // *Проблеми на труда*, XXXIX, 1998, 4, с. 18-34.
- Катански, Чавдар. Андрагогически ефекти на продължаващото професионално обучение. // *Стратегии на образователната и научната политика*, VII, 1999, 4, с. 24-36.
- Катански, Чавдар. Културата на трудовата мобилност и ученето през целия живот. // *Аз Буки*, XV, 14, 5-11 апр. 2006, с. 14.
- Катански, Чавдар. Модел на системата за учене през целия живот. // *Аз Буки*, XV, 5, 1-7 февр. 2006, с. 14.
- Катански, Чавдар. Образованието като система за учене през целия живот. // *Педагогика*, XV, 2005, 3, с. 3-15.
- Катански, Чавдар. Организация на системата за учене през целия живот. // *Посоки*, VII, 2005, 6, с. 2-12.
- Катански, Чавдар. Основни положения за разработване на национална стратегия за учене през целия живот. // *Посоки*, 2003, V, 6, с. 3-26.
- Катански, Чавдар. От образование за цял живот към образование през целия живот. // *Аз Буки*, XIII, 39, 24-30 септ. 2003, с. 4.
- Катански, Чавдар. Перманентно образование и учене през целия живот. // *Професионално образование*, 14, 2012, 1, с. 8-15.
- Катански, Чавдар. Перманентно образование или учене през целия живот. // *Аз Буки*, XV, 10, 9-15 март 2005, с. 10.

- Катански, Чавдар. Перманентното образование и ученето през целия живот като социалнопедагогически категории. // *Педагогика*, XV, 2005, 10, с. 27-43.
- Катански, Чавдар. Проучване и анализ на системата за професионално обучение на възрастни в Република България : Теоретико-методолог. аспекти. // *Статистика*, LIX, 2007, 2, с. 70-89.
- Катански, Чавдар. Професионалното ориентиране на възрастни като основен компонент на системата за продължаващо образование и обучение в България. // *Посоки*, V, 2003, 1, с. 9-25.
- Катански, Чавдар. Реформиране на системите за професионално образование и обучение. // *Образование и професия*, VIII, 1996, 10, с. 38-40.
- Катански, Чавдар. Съвременните измерения на антропопедагогическата идея [за образование през целия живот]. // *Аз Буки*, XIV, 3, 21-27 ян. 2004, с. 10.
- Катански, Чавдар. Ученето през целия живот като модерна образователна парадигма. // *Bulgarian Journal of Science and Education Policy*, II, 2008, 1, с. 91-105.
- Кацаров, Димитър. Професия и професионално образование : Соц.-пед. студия. София : Слънце, 1922. 208 с. (Библиотека Наука за всички ; 10)
- Клинков, Георги. Организационните поведенчески модели в техническото, технологичното и професионално образование (в социометрически контролирани граници). Пловдив : УИ „Паисий Хилендарски“, 2015. 364 с.
- Койчева, Елена. Глобалните предизвикателства – компютърна правоспособност и информационна грамотност. // *Computer*, XV, 2005, 5, с. 88-91.

- Колев, Йордан, Светлана Николаева. История на педагогиката и българското професионално образование. Благоевград : УИ „Неофит Рилски“, 2015. 331 с.
- Колева, Ирина. Професионално-педагогически тренинг за формиране знания, умения и компетентности за работа в интеркултурна среда : Основна тетрадка. София : [УИ „Св. Климент Охридски“], 2013. 28 с.
- Костадинова, Здравка. Професионалните компетенции – път към успешното реализиране на пазара на труда. // *Годишник. Наука. Образование. Изкуство*, 2008, 2, с. 428-431.
- Кръстев, Иван. Ученето през целия живот. // *Човешки ресурси*, 2008, 3, с. 7-9.
- Кузманов, Георги, Десислава Шатарова. Капацитет и компетентност на човешките ресурси в туризма. [Пловдив] : Интелексперт94, 2012. 177 с.
- Кърджилов, Петър. ArtExtreme 15 – визуално изкуство, трансдисциплинарност, интерактивност и пълноценна арт-терапия. // *Българска етнология*, 41, 2015, 4, с. 559-561.
- Кючукова, Росица. Невербалната комуникация – задължителният компонент на межкултурната компетентност. // *Български език и литература*, 53, 2011, 5, с. 3-9.

Л

- Лазаров, Кино. Обвързана компетентност и оперативна самостоятелност. София : Феня, 2000. 72 с.
- Лефтерова, Берджухи. Активни или интерактивни методи и техники за професионално образование. // *Образование*, 25, 2016, 3, с. 9-17.
- Лилов, Димитър. Ситуативно-активиращ софтуер и екранно-динамична интерактивност : Формиране на стресоустойчивост чрез нова форма на ситуационно обучение. // *Образование и квалификация*, VII, 1999, 6, с. 13-24.

- Лиловска, Стефка. Електронното обучение на работното място – предпоставка за професионално развитие. // *Панорама на труда*, 2004, 10, с. 38-42.
- Липчева, Иванка. Модел на маркетингова информационна система за професионално ориентиране. // *Образование и професия*, V(XL), 1992, 9, с. 29-31.
- Лозанова-Белчева, Елица. Библиотеките в процеса на изграждане на ключови компетенции. // *Визия за бъдещето на библиотеките в България*. София : ББИА, 2015, с. 57-59.
- Лулански, Веселин. Теория и организация на кариерното развитие: Компетенции в туризма. [Пловдив] : Европейски колеж по икономика и управление, 2012. 45 с.
- Любомирова, Аделина. Актуално състояние и тенденции за развитие на професионалното образование и обучение в перспективата на учението през целия живот. // *Професионално образование*, 18, 2016, 1, с. 11-18.

М

- Манчева, Русанка. Професионално самоопределение. // *Годишник по психология*, 7, 2016, 1/2, с. 70-79.
- Маринов, Александър. Професионално-ролеви конфликти на личността : Теор. модели на обяснение. // *Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“*. ФФ, 1992, 80-81, с. 47-70.
- Марков, Марчо и др. Семинар на тема „Динамично адаптиране на продължаващото професионално обучение към изискванията на пазара на труда“ : По проект по програма на Европейския съюз за подкрепа на професионалното обучение „Леонардо да Винчи“ – мярка „Мобилност“. София : УИ „Стопанство“, 2008. 72 с.

- Марков, Марчо и др. Семинар на тема „Модернизиране на обучението през целия живот на основата на професионални стандарти за знания, умения и компетенции“ София : УИ „Стопанство“, 2010. 79 с.
- Мерджанова, Яна. Трансформация на класно-урочната система за организация на обучението и изграждане на „интегрирани професионално-образователни модели“. // *Съвременни предизвикателства пред педагогическата наука*. [Ред. кол. Сийка Чавдарова-Костова и др.]. София : УИ „Св. Климент Охридски“, 2015, с. 408-416.
- Мерджанова, Яна. Алтернативното професионално обучение. // *Педагогика*, X, 2000, 2, с. 28-39.
- Миланова, Евелина. Понятието за функционална грамотност в системата от понятия, представящи комуникативната компетентност на личността. // *Български език и литература*, 55, 2013, 6, с. 554-564.
- Миленкова, Валентина. Ученето през целия живот – основа за социална интеграция : Резултати от социологическо изследване. // *Човешки ресурси*, 2007, 10, с. 13-14.
- Милков, Лучиян. От пригодност за труд към професионално майсторство: психологически и педагогически условия. // *Научни трудове на УНСС*, 56, 2016, Т. 1, с. 77-112.
- Миронова, Надя. Комуникациите като фактор на качеството в продължаващото професионално обучение. // *Икономически алтернативи*, 2005, 4, с. 71-85.
<<http://alternativi.unwe.bg/alternativi/index.php?nid=4&hid=62>>
- Михова, Маринела. Стратегически документи на Европейския съюз за измерване на резултатите в образованието – европейска референтна рамка за ключови компетенции и европейска квалификационна рамка. // *Педагогически алманах*, 23, 2015, 2, с. 205-228.

- Мишкова, Иглика. Музеи, посетители и образование - добри практики и решения. // *Известия на Националния исторически музей*, 2009, 21, с. 140-150.
- Модева-Нанкова, Мариела. Интерактивността в учебния процес на специалността „Библиотечен мениджмънт“ : Методи на проблемните ситуации. София : За буквите – О писменехъ, 2011. 191 с.
- Модева-Нанкова, Мариела. Съвременни тенденции в управление на знанието. Добри практики. // *Съвременни стратегии и иновации в управление на знанието*. Състав. Стоян Денчев и др. София : За буквите – О писменехъ, 2014, с. 96-102.
- Молхова, Миглена, Зорница Станева. Трансфер на добри практики за професионално обучение на младежи в неравностойно положение в България. // *Стратегии на образователната и научната политика*, 21, 2013, 4, с. 487-495.
- Монев, Виктор. Интерактивни симулации за развитие на специализираната комуникативна компетентност [в обучението по чужд език]. // *Чуждоезиково обучение*, XXIV, 2008, 5, с. 72-80.
- Монова-Желева, Мария. Изграждане на знания и компетенции чрез виртуални светове. Бургас : Информа принт, 2011. 160 с.

Н

- Найденова, Светлана. Независимост – стандарт за професионално поведение. // *Обществото на знанието и хуманизмът на XXI век*, 2016, с. 550-556.
- Нанкова, Мариела. Интерактивни методи на обучение на студенти по програма „Учене през целия живот“. // *Нови информационни технологии в образователния процес*, 2014, с. 105-116.
- Наръчник по информационна компетентност. Състав., ред. Иванка Павлова. София : Wini-1837, 2009. 151 с.

- Национална агенция за професионално образование и обучение : 15 години: традиция, партньорство, предизвикателства. [Предг. Емилияна Димитрова]. [София] : НАПОО, 2015. 160 с.
- Начев, Начко. Видове средства за онагледяване при подготовка за професионално обучение. // *Образование и професия*, VII, 1995, 5, с. 11-15.
- Начев, Начко. Избор на средства за професионално обучение. // *Образование и професия*, VII, 1995, 6-7, с. 10-14.
- Начев, Начко. Разновидности на целенасочеността при професионално обучение. // *Образование и професия*, VII, 1995, 4, с. 8-13.
- Неделчева, Божана. Професионализъмът се изгражда и поддържа чрез обучение през целия живот. // *Човешки ресурси*, 2005, 3, с. 35-36.
- Недкова, А. Нови съдържателни акценти на професионалните компетенции на студентите от колеж по туризъм. // *Годишник – Университет „Проф. д-р Асен Златаров“ – Бургас*, 35, 2006, 1, с. 169-171.
- Недкова, Антонина. Дидактически модел за формиране на професионална компетентност. Габрово : Екс-прес, 2012. 80 с.
- Недкова, Антонина. Учебната работа в екип – фактор за формиране на професионална компетентност в колежанското образование. // *Педагогика*, XVII, 2007, 5, с. 28-37.
- Недялкова, Анна, Снежанка Овчарова. Управленска компетентност и обучение в обществото на знанието. // *Човешки ресурси*, 2006, 6, с. 23-26.
- Ненова, Славка. Дидактическата компетентност и информационните технологии [в образователния процес]. // *Годишник на Международен колеж – Албена*, 2005, 1, с. 48-51.
- Ненова, Славка. Предприемаческите компетенции в образователния процес – проблеми и перспективи. // *Годишник на Висше училище Международен колеж*, 2012, Т. 5, Ч. 1, с. 7-17.

- Никифорова, Илиана, Петко Петков. Алтернативното образование и професионално-личностното развитие. // *Научен алманах на ВСУ „Черноризец Храбър“*, 2002, 5, с. 106-111.
- Николов, Румен, Иван Иванов, Красен Стефанов. Професионално обучение с дистанционни и мултимедийни технологии в СУ „Св. Климент Охридски“ – програма на Сиско Системс. // *Наука*, XII, 2002, 5, с. 6-9.
- Николова, Елеонора. Обучение през целия живот – потребност на глобализацията се свят. // *Научен алманах на ВСУ „Черноризец Храбър“*, 2002, 5, с. 116-122.
- Николова, Марияна, Доника Вълчева, Маргарита Тодорова. Необходими знания и компетенции на преподавателите за ефективно използване на съвременните информационни и мрежови технологии за повишаване качеството на образованието. // *Педагогически алманах*, XV, 2007, 1-2, с. 135-146.
- Нови информационни технологии в образователния процес : Сб. от науч. докл. и съобщения от семинар на СВУБИТ, проведен в Долна баня на 31 март и 1 апр. 2006 г. Състав. Бонка Хинкова. София : За буквите – О писменехъ, 2006. 164 с.
- Нонова, Бранимира. Опит за конструиране на технологичен модел за професионално-педагогическа квалификация. // *Годишник – Тракийски Университет. ПФ*, 2007, 8, с. 83-96.
- Нончева, Веска, Катерина Митева. Формиране на компетентност за визуално представяне на информация в данните чрез методи на кереспондентния анализ. // *Образованието и изследванията в информационното общество : Нац. конф.*, 2016. София : Асоц. „Развитие на информ. о-во“, 2016, с. 124-133.
- Нунев, Сашо. Културната компетентност в сферата на социалната работа. // *Педагогика*, XVIII, 2008, 11, с. 21-41.

О

Обучителна програма за развитие на ключовите компетенции : за адаптиране на неформалните методи на учене във формалната образователна система. Състав. Ахмед Куйтов. Свищов : Институт Перспективи, 2017. 118 с.

Огнева, Марияна, Румяна Боева. Иновационни тенденции и технологии в образованието. Интерактивност на обучението с електронни помагала. // *Годишник на Международен колеж* – Албена, 2005, 1, с. 183-190.

П

Парашкевова, Лоретта. Еволюция на понятието ключова компетентност в стратегическото планиране. // *Scientific Proceedings of the Scientific-technical Union of Mechanical Engineering*, 13, 2006, 2(85), с. 410-414.

Парашкевова, Лоретта. Ключовата компетентност в организацията – емпирично изследване. // *Scientific Proceedings of the Scientific-technical Union of Mechanical Engineering*, 13, 2006, 2(85), с. 415-422.

Парашкевова, Лоретта. Ключовата компетентност като обект на стратегически анализ. // *Индустриален мениджмънт*, III, 2006, 7, с. 22-28.

Парижкова, Любомира. Изследване върху дефинирането на думите „общуване“ и „комуникация“ в българския контекст. // *Съвременни измерения на европейското образователно и научно пространство*, Т. 3, 2015, с. 69-77.

Парижкова, Любомира. Модулността като стратегия за повишаване на ефективността на иновационните системи. // *Трудове на СВУБИТ*, Т. 8, 2010, с. 417-425.

- Парижкова, Любомира. Нови форми на организация на знанието : Учебник. [Науч. ред. Кристина Денчева]. 2. прераб. и доп. изд. София : За буквите – О писменехъ, 2014. 214 с.
- Парижкова, Любомира. Общуване vs. Комуникация. [Науч. ред. Йорданка Захаријева]. София : За буквите – О писменехъ, 2013. 184 с.
- Парижкова, Любомира. Творчески провокации за стимулиране на четенето. // *Образование и технологии*, 3, 2012, 3, с. 120-122.
- Пенкова, Росица, Мирена Легурска. Обмяна на добри педагогически практики във виртуалното образователно пространство. // *Български език и литература*, 58, 2016, 1, с. 71-78.
- Пенчева, Ангелина, Клаудиа Голде, Ирена Рашкова. Социални компетенции. [Прев. от англ. ез. Ирена Рашкова]. Габрово : Екс-прес, 2010. 124 с.
- Пенчева, Ангелина. Реализиране на образователна среда за развиване на социални компетенции в процеса на обучение. // *Теория и практика на психолого-педагогическата подготовка на специалиста в университета* / [ред. кол. Емилия Рангелова и др.]. Габрово : Екс-прес, 2015-2016, Кн. 1, Т. 1, с. 329-333.
- Пенчева, Елиана. Възрастови различия в потенциала за учене през целия живот. // *Стратегии на образователната и научната политика*, 20, 2012, 4, с. 358-372.
- Петева, Ирена. Аспекти на формиране на комуникативна компетентност в съвременната обществена информационна среда. // *Годишник на секция Информатика*, София : Съюз на учените в България, 2008, 1, с. 35-39.
- Петева, Ирена, Кристина Върбанова-Денчева, Стоян Денчев. Новите модели за представяне на учебно съдържание в университетска информационна среда. // *Съвременни измерения на европейското образователно и научно пространство*, Т. 3, 2015, с. 207-213.

- Петева, Стели. Продължаващото професионално обучение като изследователски проблем. // *Педагогика*, XV, 2005, 12, с. 67-80.
- Петева, Стели. Психолого-педагогически фактори на продължаващото професионално обучение в областта на социалните услуги. // *Посоки*, ISSN VIII, 2006, 5-6, с. 46-57.
- Петрунова, Стиляна, Борислава Ц. Колчагова. Двадесет добри практики, свързани с човешките ресурси, използвани да се стимулира ефективната работа на организациите. // *Scientific proceedings of the scientific-technical union of mechanical engineering*, 13, 2006, 2(85), с. 238-241.
- Полименов, М. Основни компетенции за ефективното обучение за специалист от специалност „Организация и управление на хотели и ресторанти“. // *Годишник – Университет „Проф. д-р Асен Златаров“ – Бургас*, 32, 2003, 2, с. 193-198.
- Попова, Любов. Технология за създаване на център за професионално обучение на възрастни. // *Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“*. ФП, 2008, 101, с. 233-266.
- Попова, Любов. Цели, функции и организация на съвременен център за професионално обучение на възрастни. // *Стратегии на образователната и научната политика*, XVI, 2008, 2, с. 129-145.
- Предизвикателствата на XXI век за развиване на комуникативната компетентност за професионални цели : Сборник с докл. от VII междунар. конф., 8-9. XII. 2014 г. = 21st Century Challenges to Developing Communicative Competence for Professional Purposes : Conference proceedings of the VII international conference, 8-9. XII. 2014. Варна : Стено, 2014. 408 с.
- Приложението на дидактически методи с евристичен характер в академична среда [Електронен ресурс] : Сборник с доклади по научноизследователски проект НИП-2014-04. Състав., авт. на предг.

Мариела Нанкова. София : За буквите – О писменехъ, 2014. (CD-ROM)

Продължаващо обучение в музеите : За насърчаване на професионалното развитие чрез усъвършенстване на основни умения и компетентности : Сборник. [Под. науч. ръководство на Стоян Иванов]. Благоевград : Бон, 2014. 94 с.

Продължаващо професионално образование и обучение – състояние и перспективи : Сборник науч. статии. Науч. ред., [предг.] Сашко Кръстев Плачков. Благоевград : УИ „Неофит Рилски“, 2008. 132 с.

Продължаващото обучение – добри практики и предизвикателства : 40 години следдипломно обучение в УНСС : Юб. конф. с международ. участие, 3 дек. 2009 г., София. [Отг. ред. Лина Калайджиева]. София : УИ „Стопанство“, 2010. 181 с.

Професионалната реализация – възможности и реалност : Сборник със студии и статии по проблеми, свързани с професионалната реализация на студентите. Състав., [Науч. ред.] Силвия Станчева. София : За буквите – О писменехъ, 2016. 197 с.

Професионално обучение в предприятията = Vocational training in enterprises. София : НСИ, 2006. 220 с.

Професионално-педагогическа подготовка в контекста на образователните реалности и тенденции : Национална научнопрактическа конференция : Сборник статии. [Ред. кол. Йордан Колев и др.]. София : Авангард Прима, 2014. 320 с.

Р

Рафаилова, Персида. Изграждането на картографска база данни в подкрепа на обучението по информационна грамотност. // *Визия за бъдещето на библиотеките в България*. София : ББИА, 2015, с. 79-81.

Рашева-Йорданова, Катя. Еволюция на дигиталната компетентност. // *Нови информационни технологии в образователния процес*, 2014, с. 276-286.

Рашева-Мерджанова, Яна. Методи и форми на професионално обучение в тяхната съотносителност. // *Педагогика*, XIII, 2003, 12, с. 10-23.

Рашева-Мерджанова, Яна. Съвременно професионално образование – разширяващият се смисъл. // *Образование*, XIII, 2004, 5, с. 41-56.

Рашева-Мерджанова, Яна. Формиране на познавателна компетентност в условията на мултисензорно обучение. // *Педагогика*, XIV, 2004, 7, с. 3-24.

С

Савова, Захарина. Превенция на стрес и професионално изчерпване. София : Симолини 94, 2012. 152 с. ;

Саксанов, Кирил. Професионално образование и обучение – проблеми и възможности за решаването им. // *Професионално образование*, 16, 2014, 2, с. 119-123.

Сарийска, Светлана. Структура на социалната компетентност и стратегии за нейното развитие. // *Образование, общество, личност*. [Състав. Галена Иванова, Юрий Янакиев]. Пловдив : УИ „Паисий Хилендарски“, 2015, с. 357-367.

Семинар на тема „Динамично адаптиране на продължаващото професионално обучение към изискванията на пазара на труда“, Париж, Франция, 2008. София : УИ „Стопанство“, 2008. 60 с.

Семинар на тема „Иновативно професионално обучение, ориентирано към приоритетни сектори в икономиката“. София : УИ „Стопанство“, 2007. 68 с.

Семинар на тема „Нови форми на преподаване и учене във вътрешнофирменото професионално обучение в сферата на услугите“. София : ИСК, УНСС, 2005. 24 с.

- Семинар на тема „Продължаващо обучение на младежи с висше икономическо образование без трудов опит“. София : УИ „Стопанство“, 2006. 40 с.
- Сидерова, Десислава. Текстолингвистичният подход в контекста на комуникативната компетентност. // *Годишник – Тракийски Университет. ПФ*, 2011, Т. 11, с. 125-135.
- Славова, Славка. Развитие на информационната компетентност на студентите в контекста на компетентностния подход. // *Трудове на СВУБИТ*, Т. 7, 2008, с. 303-318.
- Соколова, Ирена. Ключови компетенции и личностни умения (soft skills) и тяхната важност за работната сила на 21 век : Предизвикателства и възможности за работната сила в България. // *Научни известия на научно-техническия съюз по машиностроене*, 9, 2003, 2, с. 226-229.
- Соколова, Ирена. Моделиране на компетенции. Модел на компетенции [на персонала]. // *Scientific Proceedings of the Scientific-technical Union of Mechanical Engineering*, 13, 2006, 2(85), с. 257-260.
- Спиридонова, Лора. Система от тренинги за усъвършенстване на интеркултурната компетентност на студентите. // *Образование и технологии*, 1, 2010, 1, с. 54-56.
- Сплотяване на местната общност чрез образование по предприемачество - добри практики. [Състав. Вера Петканчин и др.]. София : Джуниър Ачийвмънт България, 2014. 59 с.
- Станчева, Силвия. Информационно обслужване в библиотеките. Информационна грамотност. [Ред. Румелина Василева]. София : За буквите – О писменехъ, 2014. 202 с.
- Станчева, Силвия. Образователни стратегии в библиотеките : учебно помагало. [Науч. ред. Румелина Василева]. София : За буквите – О писменехъ, 2014. 126 с.

- Станчева, Силвия, Румелина Василева, Камелия Нушева. Основни насоки за работа с платформата ILIAS - Е-платформа за дистанционно обучение по библиотечно-информационни науки, печатни комуникации и науките за културното наследство. // *Нови информационни технологии в образователния процес*, 2015, с. 60-66.
- Стефанова, Акулина. Методика на продължаващото професионално образование и обучение в туризма : Студия. Благоевград : УИ „Неофит Рилски“, 2009. 68 с.
- Стефанова, Елиза. Добри практики в приложение на електронни форми на дистанционно обучение. София : [Стоп. фак. СУ „Св. Климент Охридски“], 2012. 40 с.
- Стойкова, Добринка. Инициативи за поощряване на четенето в България. // *Съвременни измерения на европейското образователно и научно пространство*, Т. 2, 2015, с. 147-152.
- Стойкова, Добринка. Мотивиране на четенето чрез изкуство. // *Книгата – нашето по-смислено настояще*, Т. 5, 2015, с. 66-74.
- Стойкова, Добринка. Нагласите на преподавателите и на студентите от УниБИТ за провеждане на интерактивно обучение. // *Нови информационни технологии в образователния процес*, 2015, с. 39-50.
- Стойкова, Добринка. Проучване на интересите и нагласите на преподавателите и на студентите от УниБИТ за провеждане на електронно обучение. // *Нови информационни технологии в образователния процес*, 2012, с. 31-42.
- Стойкова, Добринка. Хармонизиране на учебния план и програми на специалността „Библиотекознание и библиография“ със съвременните тенденции в обучението на библиотекари. // *Библиотека*, XII, 2005, 5, с. 41-48.

- Стойкова, Добринка, Кристина Върбанова-Денчева. Библиотеките, e-Learning и продължаващото образование в България. // *Трудове на СВУБИТ*, 2004, 3, с. 133-146.
- Стойкова, Добринка, Марчела Борисова. Нови подходи на българските библиотеки за стимулиране на четенето на учениците. // *Обществото на знанието и хуманизмът на XXI век*, 2014, с. 150-159.
- Стойкова, Добринка, Силвия Станчева. Академичен ден за възрастни в УниБИТ в контекста на концепцията за „активно стареене“. // *Обществото на знанието и хуманизмът на XXI век*, Т. 9, 2012, с. 374-381.
- Стойкова, Добринка, Силвия Станчева. Методи за обучение на студентите от специалност „Библиотечен и информационен мениджмънт“. // *Научни трудове на УниБИТ*, Т. 10, 2012, с. 83-97.
- Стойкова, Добринка, Силвия Станчева, Иванка Янкова. Методика на преподаване на учебната дисциплина „Информационна грамотност – програми и модели“. // *Съвременни измерения на европейското образователно и научно пространство*, 2015, Т. 3, с. 214-220.
- Стоянова, Веселина. Предизвикателствата на ученето през целия живот пред бизнеса [в България]. // *Годишник на Международен колеж – Албена*, 2005, 1, с. 20-22.
- Стоянова, Катя. Самообучението при квалификацията в контекста на „учене през целия живот“. // *Професионално образование*, 14, 2012, 6, с. 550-554.
- Съвременното дистанционно обучение: Тенденции, политики и добри практики, София, 17-18 юни 2016 г. [Електронен ресурс] : XIII междунар. науч. конф. „Преподаване, учене и качество във висшето образование“. [Състав. Теодора Георгиева]. Ботевград : МВБУ, 2016. (CD-ROM)

Т

- Танчев, Иван. Руският принос в подготовката на българска интелигенция с висше и професионално образование (1878-1912). [Персонални данни за българи, учили и специализирали в руски университети, академии, висши и професионални училища (1878-1912)]. // *Известия на държавните архиви*, 2013, Т. 105, с. 34-140.
- Ташева, Станка, Катя Минева. Качеството на [българското] професионално образование и обучение – анализ, изводи и препоръки. // *Учителско дело*, СХІІ, 10, 17 март 2008, с. 6 ; 11, с. 6.
- Тепавичарова, Милена. Анализ и моделиране на образователния и професионално-квалификационния профил на човешките ресурси в стопанските организации. // *Научни трудове на Съюза на учените – Пловдив. Сер. А. Обществени науки, изкуство и култура. Ser. A. Public sciences, art and culture*, 2015, Т. 1, с. 161-169.
- Терзиев, Венелин, Юлиан Младенов. Приоритети на Агенцията по заетостта за обучение през целия живот и реализиране на специализирани национални и регионални програми и мерки. // *Научни трудове – РУ „Ангел Кънчев“*, 39, 2002, 2.2, с. 41-47.
- Тетевенска, Белла. Програма "Учене през целия живот" – основа на съвременното европейско образователно и научно пространство : оптимизиране на комуникационни проблеми чрез методите и подходите на корпоративните комуникации. // *Съвременни измерения на европейското образователно и научно пространство*, Т. 2, 2015, с. 81-85.
- Тимова, Диана. Изисквания към комуникативната компетентност. // *Сборник доклади от годишната университетска научна конференция на НВУ Васил Левски*, Т. 2, 2013, с. 264-269.

- Тимова, Диана. Комуникацията като ключова компетентност. // *Сборник доклади от годишната университетска научна конференция на НВУ Васил Левски*, 2011, Т. 7, с. 49-71.
- Тодорова, Боряна, Николина Ангелова-Барболова. Самооценка на студенти върху общи компетенции, свързани с творчеството : Анкетно проучване. // *Педагогика*, 85, 2013, 4, с. 583-595.
- Тодорова, Вася. Оценяване и утвърждаване на неформалното и информалното обучение. Добри практики. // *Стратегии на образователната и научната политика*, XII, 2004, 1, с. 74-86.
- Тодорова, Весела и др. Образователни модели и добри практики = Educational models and good practices. [Предг. Весела Тодорова, Ерол Гиргин]. [Пазарджик] : [Белопринт], [2015]. 90 с.
- Тодорова, Радостина, Гергана Мартинова, Светлана Иванова. Споделянето на знание като професионална компетентност : Проект на библиотеката на Нов български университет. // *Визия за бъдещето на библиотеките в България*. София : ББИА, 2015, с. 111-115.
- Тодорова, Таня. Актуални въпроси на образованието по библиотечно-информационни науки: проект по ИП ЕРАЗЪМ. // *Обществото на знанието и хуманизмът на XXI век*, Т. 9, 2012, с. 365-373.
- Тодорова, Таня. Анкетно проучване на академичното четене сред студентите в УниБИТ: Методика. // *Книгата – нашето по-смислено настояще*, Т. 5, 2015, с. 111-119.
- Тодорова, Таня. Инициативи „Образование за всички“. // *Съвременни измерения на европейското образователно и научно пространство*, Т. 2, 2015, с. 11-14.
- Тодорова, Таня. Информационната компетентност на студентите по БИН в УниБИТ: (Изводи от анкетно изследване). // *Обществото на знанието и хуманизмът на XXI век*, 2016, с. 219-231.

- Тодорова, Таня, Евгени Велев. Творческо знание и управление на колекции : концепция за академична специалност. // *Обществото на знанието и хуманизмът на XXI век*, 2015, с. 223-230.
- Тодорова, Таня Тереза Тренчева, Серап Курбаноглу, Александра Хорват, Джумана Бустани. Изследване на авторскоправната компетентност на специалистите от библиотечните и другите културни институции – методология и международно сътрудничество. // *Обществото на знанието и хуманизмът на XXI век*, 2014, с. 382-389.
- Тодорова, Фани. Приложение на модел PREEL за редизайн на уеббазирани курсове за квалификация на учители по професионално образование и обучение. // *Професионално образование*, 14, 2012, 1, с. 24-28.
- Тонова, Таня. Виртуална образователна среда – принципи и цели. // *Математика и информатика*, XXX, 2005, 4, с. 12-14.
- Торньова, Биянка, Йорданка Цокова. Ролята на самооценката за професионално-личностното развитие на студента. // *Теория и практика на психолого-педагогическата подготовка на специалиста в университета*. [Ред. кол. Емилия Рангелова и др.]. Габрово : Екс-прес, 2015-2016, Кн. 1, Т. 2, с. 33-39.
- Тотоманова, Анна-Мария. Ученето през целия живот и евроинтеграцията / Анна-Мария Тотоманова. // *Аз Буки*, XI, 41, 10-16 окт. 2001, с. 8-9.
- Точев, Лъчезар. Дистанционно продължаващо обучение чрез радиопрограма и Интернет – идеен проект. // *Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“*. ФЖМК, 2003, 9, с. 177-182.
- Тренчева, Тереза, Иван Тренчев. Приложение на 3D моделите в електронното обучение. // *Нови информационни технологии в образователния процес*, 2012, с. 324-328.

У

Университетското професионално архивно образование и архивно-информационният сектор – реалности и предизвикателства : Научна конференция, проведена на 16-17 април 2015 г. Състав., науч. ред., предг. Андриана Нейкова. // *Университетски четения по архивистика*, [Електронен ресурс], Т. 4, IX. София [В. Търново] : [Фабер], 2016. (CD-ROM)

Ученето през целия живот и жените. Ред. Маруся Любчева и др. ; [Предг. Георги Пирински, Емилия Масларова] = Lifelong Learning and Women. Ed. Marusia Liubcheva et al. ; [Forew. Georgi Pirinski, Emilia Maslarova]. София : ОРКП Мисъл, 2006. 92 с.

Ф

Формиране на компетенции за организация на учебно-възпитателния процес по време на практическата подготовка на студентите от специалност „Специална педагогика“ : Сборник научни трудове. [Науч. ред. и състав. Снежана Николова]. Шумен : УИ „Епископ Константин Преславски“, 2016. 92 с.

Ц

Цакова, Йочка и др. Ученето през целия живот : Дефиниции, дименсии, стратегии. Състав. и ред. Йочка Цакова. София : НСИ, 2002. 204 с.

Цакова, Йочка. Методи за контрол и оценка на професионалните компетенции. // *Образование и професия*, VIII, 1996, 12, с. 6-11.

Цанев, Николай и др. Изследване и представяне на добри практики при интегриране на информационни и комуникационни технологии в образованието. София : Авангард Прима, 2013. 118 с.

Цанков, Николай. Компетентност за познавателно моделиране – дидактическа конкретизация. // *Педагогика*, XIX, 2009, 7-8, с. 82-105.

- Цанков, Николай. Компетентност за познавателно моделиране : Дидактическа конкретизация и развитие. София : Авангард Прима, 2013. 104 с.
- Цанков, Николай. Технология-инвариант за развиване на компетентност за учебно-познавателно моделиране. // *Педагогика*, 20, 2010, 6, с. 45-59.
- Цветанова-Чурукова, Лидия. Училищно и професионално ориентиране : Монография. София : Препрес, 2011. 60 с.
- Цветанска, Силвия. Уменията за лидерство и работа в екип - възможности за обучение през целия живот. // *Стратегии на образователната и научната политика*, XIII, 2005, 4, с. 423-430.
- Цветкова, Галя. Българска стопанска камара в националната система за професионално образование и обучение. // *Безопасност и трудова медицина*, II, 2000, 4, с. 22-26.
- Цветкова, Елисавета, Таня Тодорова. Дигиталните мобилни библиотеки на OCLC и на водещи информационни доставчици – фактор в съвременната информационна среда. // *Научни трудове на УниБИТ*, Т. 12, 2015, с. 81-88.

Ч

- Чакалова, Мария. Комуникативната компетентност и създаването на текстове. // *Образование и квалификация*, XI, 2001, 5, с. 43-48.
- Чантов, Веселин. Възможностите на дистанционното обучение в развитието на чуждоезиковата компетентност по английски език. // *Обществото на знанието и хуманизмът на XXI век*, 2016, с. 593-599.
- Чантов, Веселин. Компетенции и компетентност (между знанието и моженето). // *Нови информационни технологии в образователния процес*, 2013, с. 328-342.

Чантов, Веселин. Развитие на професионалната компетентност на специалистите в контекста на стратегическото управление на знанията. // *Научни трудове на УниБИТ*, Т. 12, 2015, с. 411-424.

Чаушев, С., С. Терзиева. Уеб базирани учебни задачи, ориентирани към формиране на професионална компетентност. // *Автоматика и информатика*, XXXIX, 2005, 4, с. 57-59.

Чуждестранни иновативни модели и добри практики от областта на библиотекознанието, печатните комуникации и културно-историческото наследство. [Електронен ресурс] : Сборник от Научно ателие за млади учени и докторанти, 20.06.2012, София. Състав. Иванка Янкова, Жоржета Назърска. София : За буквите – О писменехъ, 2012. (CD-ROM)

Чуждоезиково обучение в системата на висшето професионално образование : Юбилеен сборник с науч. материали. Ред. кол. М. Терзиева и др. Габрово : Екс-прес, 2012. 208 с.

Ш

Шивачева-Пинедра, Иванка. Творческата „зададеност“ в учителския професионален труд у учители в системата на професионално образование. [Ямбол] : Техн. колеж, 2003. 48 с.

Я

Янакиева, Снежана. Практическото професионално знание на учителя. // *Образование и квалификация*, IV, 1996, 4, с. 16-20.

Янакиева, Снежана. Професионално-личностният профил на съвременния учител през погледа на студентите. // *Педагогика*, 88, 2016, 2, с. 210-215.

Янкова, Жана. Подготовка на бъдещите учители за въвеждане на помощни средства и технологии в приобщаващата образователна среда. //

Теория и практика на психолого-педагогическата подготовка на специалиста в университета. [Ред. кол. Емилия Рангелова и др.]. Габрово : Екс-прес, 2015-2016, Кн. 1, Т. 2, с. 285-290.

Янкова, Иванка. Ключови компетенции и модели за изграждане на информационна култура на студентите. // *Съвременни измерения на европейското образователно и научно пространство*, Т. 2, 2015, с. 166-181.

Е

ERASMUS Intensive Programme „Library, Information and Cultural Heritage Management – Academic Summer School“ (2011-2013). Compl. by Tania Todorova. Sofia : Za bukвите – O pismeneh, [2013]. (CD-ROM)

Т

Todorova, Tanja. Competencies for Contemporary Library and Information Services: Results from a Survey in Bulgarian University Libraries as Part of an International Research Project. // *Съвременни измерения на европейското образователно и научно пространство*, Т. 2, 2015, с. 274-280.

Списания по професионално образование и обучение

Професионално училище : Списание на учителите от търговските и промишлени училища. София : [б. и.], 1940-

Професионално образование : [Месечно научно-методично списание]. София : МНП, 1956-1982.

Професионално образование. София : ЦСУ, 1966-1990.

Професионално ориентиране : Двумесечно издание на МНП. София : МНП, 1972-1982

Общо и професионално образование. София : МИС, 1974-1977.

Образование и професия : Месечно обществено-политическо и научно-методическо списание по проблемите на професионалното насочване, професионалната подготовка и реализация на младежта. София : МКНП, 1988-1996.

Общо и професионално образование. София : НСИ, 1991-2000.

Посоки : Научно-методическо списание : Списание за професионално и гражданско образование. София : МНП, 1997-2011.

Професионално образование : Научно-методическо списание = Vocational Education : Educational Journal. София : Аз Буки, 2012-

*Проучване на добри практики в
интерактивната образователна среда за
учене през целия живот в сферата на
културните и творческите индустрии.
Международен опит.
Тематичен библиографски ресурс*

Доц. д-р Румелина Василева

Въвеждащи думи

Настоящият тематичен библиографски справочник обхваща част от най-новите изследвания в областта на добрите практики, техники, знания, опит, умения, процедури и приложения на професионалното образование и обучение през целия живот.

Събраните ресурси са плод на задълбочено проучване и библиографски анализ на публикувани документи, отразени в различни платформи: библиотечни електронни каталози, платформи за професионално обучение и др.

За целите на поставените от проекта задачи са издирени различни документи, свързани както с европейските програми и техните нормативни уредби, така и с концепции и практики на различни страни в Европа, САЩ, Австралия и Азия.

Селектирани са и професионални списания по темата, достъпни в електронна среда.

Целта на този библиографски ресурс е да бъде своевременно и постоянно надграждан и допълван с ключови ресурси по темата.

Предназначен е за всички, които проявяват изследователски и публичен интерес към проблемите на професионалното образование и обучение през целия живот, и особено в областта на културните и творческите индустрии.

Доц. д-р Румелина Василева

Чуждестранни добри практики

Европейски програми

Да опознаем ECVET [Европейска кредитна система за професионално образование и обучение] : Сборник статии. София : ЦРЧР, 2013. 56 с.

ECVET за Учене през целия живот : Сборник статии. [Подб. Андриана Георгиева]. София : ЦРЧЛ, 2013. 47 с.

Програма „Учене през целия живот“ : Секторна програма „Еразъм“ : Успешни проекти 2007-2013. София : ЦРЧР, 2013. 43 с.

Програма „Учене през целия живот“ : Секторна програма „Грюндвиг“ : Успешни проекти 2007-2013. София : ЦРЧР, 2013. 52 с.

Програма „Учене през целия живот“ : Секторна програма „Коменски“ : Успешни проекти 2007-2013. София : ЦРЧР, 2013. 85 с.

Програма „Учене през целия живот“ : Секторна програма „Леонардо да Винчи“ : Успешни проекти 2007-2013. София : ЦРЧР, 2013. 92 с.

Квалификационните системи – мостове към ученето през целия живот. Прев. [от англ.] Ирина Радевска. [София] : Съвет на ректорите на висшите у-ща в Република България, 2007. 320 с. (Политика за образование и обучение)

Делор, Жак. Обучение през целия живот : Пулсиращото сърце на обществото [Прев. от фр.]. // *Дом, дете, детска градина*, V, 1998, 1, с. 81-83.

Европейска сметна палата. Дейности за професионално обучение за жени, съфинансирани от Европейския социален фонд, съгласно член 248, параграф 4, втора алинея от Договора за ЕО. Люксембург : Служба за публ. на ЕС, 2009. 36 с. + 1 CD. (Специален доклад / Европейска сметна палата, ISSN 1831-0974 ; 2009, 17)

Концепции и практики в други страни

В

Вайганд, Еда. Диалогична компетентност и съзнание. Прев. [от англ.] Васил Сотиров. // *Психоанализа*, I, 2008, 4, с. 26-34.

Вайганд, Еда. Диалогична компетентност и съзнание. Прев. [от англ.] Васил Сотиров. // *Психоанализа*, I, 2008, 4, с. 26-34.

Г

Гюрова, Вяра. Обучение чрез сътрудничество – Селестен Френе и неговата педагогика. // *Педагогика*, 87, 2015, 4, с. 463-475.

Д

Джонсън, Ян. Насоки в западноевропейското професионално [библиотечно] образование. Прев. от англ. Мара Лозева. // *Библиотека*, I, 1993, 9, с. 32-38.

Е

Елтанская, Е. А., П. В. Тимачев. Професионально-ориентируемый компетентностный подход к процессу обучения студентов неязыковых специальностей (в рамках общеевропейской программы

коммуникативных компетенций). // *Известия на Института за гората*, 2010, Т. 31, Кн. 1, с. 381-389.

Ертелт, Бернд-Йоахим, Уилям Е. Шулц. Наръчник за консултантска компетентност : С упражнения за развиване на умения за консултиране в образованието и професията. Със сътрудничеството на Алън Е. Айви ; [Предг. Валтер Розенбергер] ; Прев. от нем. Севдалина Чакърова. Варна : Книгоиздателство Зограф, 2002. 280 с.

Ж

Жеонг, Киох. Структурно регулиране и професионално образование в Република Корея: Конфликтът между пазарите и образователната система. [Прев. от англ.]. // *Перспективи*, ХХІХ, 1999, 1(109), с. 81-102.

З

Завражнова, М. В. Професионалната консултация като елемент в системата за професионално ориентиране. Прев. от рус. Стефан Георгиев. // *Образование и професия*, V(XL), 1992, 10, с. 44-48.

И

Иванова, Марина. Системи за технологична подготовка и професионално ориентиране в република Турция. Пловдив : УИ „Паисий Хилендарски“, 2010. 218 с.

К

Коларова, М., Д. Стойкова, В. Коларова. Справочната работа в американските библиотеки и информационното брокерство. // *Библиотека*, III, 1995, 3, с. 13-20.

Л

Ленглет, Франс, Кристофър МакИнтош. Два международни центъра за техническо и професионално образование. [Прев. от англ.]. // *Перспективи*, XXIX, 1999, 1(109), с. 103-116.

Льобнер, Валтер. Професионална насока и професионално възпитание в днешна Германия : Сказка, уредена от Съвета за насърчение на герм. стопанство и Герм.-бълг. търг. камара на 19 март 1942 г. в залата на Акад. на науките, София. София : Герм.-бълг. търг. камара, 1942. 31 с.

М

Мерджанова, Яна. Професионално образование и подбор на кадри в Европа. София : УИ „Св. Климент Охридски“, 2000. 148 с.

Мерджанова, Яна. Типология на европейските системи за професионално образование. // *Стратегии на образователната и научната политика*, VII, 1999, 4, с. 73-83.

Н

Несторова, Росица. Дуалната система за професионално образование [в Германия]. // *Образование и професия*, V(XL), 1993, 3, с. 3-7.

Номура, Йошико. Принципите „Номура“ за интегрирано образование през целия живот – обучение за изграждане на собственото ни бъдеще. [Прев. Мария Цонкова и др.]. [София] : Ваньо Недков, 2010. 311 с.

П

Палий, Милена, Наталия Мисник. Формирование основных компетенций будущего специалиста в процессе обучения. // *Теория и практика на психолого-педагогическата подготовка на специалиста в*

университета. [Ред. кол. Емилия Рангелова и др.]. Габрово : Екс-прес, 2015-2016, Кн. 1, Т. 1, с. 84-86.

С

Стойкова, Добринка. За някои тенденции в обучението на библиотекари и информационни специалисти в Европа. // *Трудове на СВУБИТ*, Т. 7, 2008, с. 95-104.

Стойкова, Добринка. Обслужване на деца и ученици в немски училищни и публични библиотеки. София : Парадигма, 2000. 231 с.

Стойкова, Добринка. Центрове за насочваща информация [из опита по света]. // *Библиотека*, III, 1995, 12, с. 36-42.

Т

Тодорова, Таня. Европейската асоциация за библиотечно-информационно образование и изследвания (EUCLID). // *ББИА онлайн*, 7, 2017, 2, с. 30-33.

У

Уилсън, Дейвид. Реформата в образованието и професионално-техническата подготовка (EFTP) в полза на променящия се пазар на труда. // *Перспективи*, XXXI, 2001, 1(117), с. 29-55.

Х

Хасил, Иржи. За отношението реалия – социокултурна компетентност. Прев. от [чеш.] Борислав Борисов. // *Научни трудове – Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“*. Филология, Т. 49, 2011, Кн. 1, Сб. Г, с. 219-231.

Ц

Цветкова, Елисавета, Таня Тодорова. Дигиталните мобилни библиотеки на OCLC и на водещи информационни доставчици – фактор в съвременната информационна среда. // *Научни трудове на УниБИТ*, Т. 12, 2015, с. 81-88.

А

Aftabuzzaman, Md. Performing Industry Skills Need Assessment and Developing Technical Packages: Using DACUM Job Analysis to Build a Skilled Workforce Capable of Meeting Industry Needs. Carlton, Victoria: International Specialised Skills Institute, 2017, 32 + [11] p. (International Specialised Skills Institute Fellowship report). URL: <<http://www.issinstitute.org.au/wp-content/media/2017/07/Aftabuzzaman-Final.pdf> >; <<http://www.issinstitute.org.au/wp-content/media/2017/07/Aftabuzzaman-Appendix.pdf>>

Aftabuzzaman, Md, Adil Abbas. Developing Technical Packages Using DACUM Job Analysis to Build a Skilled Workforce Capable of Adapting Rapid Technical Changes. Poster. // 25th National Vocational Education and Training Research Conference, Rockhampton, Queensland. Adelaide, South Australia: NCVET, 2016.

Alkema, Anne, Heather McDonald. Principles of On-job Assessment for Industry Training. Wellington, New Zealand: Ako Aotearoa (National Centre for Tertiary Teaching Excellence), 2016. 19 + [4] p.

Allais, Stephanie. Labour Market Impact of National Qualification Frameworks in Six Countries. Geneva, Switzerland: ILO, 2017. X, 61 p.

Allais, Stephanie. What Does It Mean to Conduct Research into Qualifications Frameworks? // *Journal of Education and Work Abingdon*, England: Taylor and Francis, 2017, Vol. 30, Iss. 7, pp. 768-776.

Alperin, Melissa, Laura M. Lloyd, Lisa C. McCormick, Brita Bergland, Michelle Carvalho, Manish Tripathi, Arti B. Patel, Kathleen R. Miner. Distance Education and Learning: An Innovative Approach to Extending Workforce Training Capacity. // *Pedagogy in Health Promotion*, [London, England]: Sage Publications for Society for Public Health Education, 2017, Vol. 3, Iss. 1, suppl.

Anders, Jake, Richard Dorsett, Lucy Stokes. The Relative Effectiveness of Blended Versus Face-to-face Adult English and Maths Learning. Manchester, England: Department for Education, 2018. 85 p.

Australia. Department of Education and Training. Quality of Assessment in Vocational Education and Training: Discussion Paper. [Canberra, Australian Capital Territory]: Department of Education and Training, 2016. 34 p.

Australia. Department of Education and Training. Review of the Alignment between the Standards for VET Accredited Courses 2012 and Standards for Training Packages: Discussion Paper. [Canberra, Australian Capital Territory]: Department of Education and Training, 2016, III, 32 p. + appendices. URL:

http://www.futurenow.org.au/uploads/2/3/0/4/23042550/discussion_paper_-_review_of_the_alignment_between_the_standards_for_vet_accredited_courses_and_the_standards_for_training_packages.pdf

Australia. Department of Education and Training. Training Product Reform: Issues for Discussion. Canberra, Australian Capital Territory: Department of Education and Training, 2017, 8 p. URL: <https://docs.education.gov.au/documents/training-product-reform-issues-discussion>

Australia. Department of Education and Training. Training Product Reform: What is the Case for Change? Canberra, Australian Capital Territory:

Department of Education and Training, 2017. 18 p. URL:
<<https://docs.education.gov.au/documents/training-product-reform-what-case-change>>

Australia. Parliament. House of Representatives. Standing Committee on Employment, Education and Training. Innovation and Creativity: Inquiry into Innovation and Creativity: Workforce for the New Economy. Canberra, Australian Capital Territory: Parliament of Australia, 2017. XXIV, 142 p.

Australian Skills Quality Authority (ASQA). Marketing and Advertising Practices of Australia's Registered Training Organisations. Melbourne, Victoria: ASQA, 2013. XIV, 50 p.

Auzinger, Monika, Julia Fellingner, Karin Luomi-Messerer, Luca Mobilio, Daniela Ulicna, Ali Zaidi. Study on International Sectoral Qualifications Frameworks and Systems. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2016. [IX], 94 + [12] p.

Azemikhah, Homi. Make VET Great Again: The Case for Competency Intelligence Based Training (CIBT). // 20th Australian Vocational Education and Training Research Association Conference, Melbourne, Victoria. Sydney, New South Wales: AVETRA, 2017, 11 p. + PPT. URL:
<<https://www.avetra.org.au/pages/conference-archives-2017.html>>

B

Baartman, Liesbeth, Judith Gulikers. Assessment in Dutch Vocational Education: Overview and Tensions of the Past 15 Years. // *Enhancing Teaching and Learning in the Dutch Vocational Education System*, Dordrecht, Netherlands: Springer, 2017, pp 245-266.

Bali, Maha. MOOC Pedagogy: Gleaning Good Practice from Existing MOOCs. // *Journal of online learning and teaching*, [Long Beach, California]:

- MERLOT, California State University, 2014, Vol. 10, 1, pp. 44-56. URL: http://jolt.merlot.org/vol10no1/bali_0314.pdf
- Barabasch, Antje. Quality Management of Competence-based Education. // *Competence-based Vocational and Professional Education*, Cham, Switzerland: Springer International Publishing AG, 2016, pp 649-665.
- Bateman, Andrea, Jack Keating, Alison Vickers. Comparisons of International Quality Assurance Systems for Vocational Education and Training. Canberra, Australian Capital Territory: DEEWR, 2009. 115 p.
- Bateman, Andrea, Mike Coles. Towards Quality Assurance of Technical and Vocational Education and Training. Paris, France and Bangkok, Thailand: UNESCO and UNESCO Bangkok Office, 2017. XVIII, 226 p.
- Beddie, Francesca, Jo Hargreaves, Georgina Atkinson. Evolution not Revolution: Views on Training Products Reform. Adelaide, South Australia: NCVER, 2017. 51 p. URL: <https://www.ncver.edu.au/publications/publications/all-publications/evolution-not-revolution-views-on-training-products-reform>
- Belanger, Paul, Albert P. Daigen. Self-construction and Social Transformation: Lifelong, Lifewide and Life-deep Learning. Hamburg, Germany: UNESCO Institute for Lifelong Learning, 2016. 285 p.
- Billett, Stephen, Darryl Dymock, Sarojni Choy. Supporting Learning across Working Life: Models, Processes and Practices. Dordrecht, Netherlands: Springer, 2016. XXIX, 319 p.
- Birch, Peter, Marie-Pascale Balcon, Ania Bourgeois, Olga Davydovskaia, Sonia Piedrafita Tremosa. Teaching Careers in Europe: Access, Progression and Support. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018. 128 + 4 p.
- Blomeke, Sigrid. Assuring Quality in Competence Assessments: The Value Added of Applying Different Assessment Approaches to Professional Education. // *Competence-based Vocational and Professional Education*,

- Cham, Switzerland: Springer International Publishing AG, 2016, pp 631-648.
- Boeren, Ellen. Understanding Adult Lifelong Learning Participation as a Layered Problem. // *Studies in Continuing Education*, Abingdon, England: Taylor and Francis, 2017, Vol. 39, Iss. 2, pp. 161-175.
- Bostrom, Ann-Kristin. Lifelong Learning in Policy and Practice: The Case of Sweden. // *Australian Journal of Adult Learning*, Footscray, Victoria: Adult Learning Australia, 2017, Vol. 57, 3, pp. 334-350.
- Brennan, Barrie. Continuing Professional Education in Australia: A Tale of Missed Opportunities. Singapore: Springer Science+Business Media Singapore, 2016. XXI, 257 p.
- Broek, Simon, Marina Cino Pagliarello, R. de Vreede-Van Noort, P. Vroonhof. Teachers and Trainers in Work-based Learning/Apprenticeships: Mapping of Models and Practices. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. 155 p. URL: <<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8008>>
- Brown, Jessie, Martin Kurzweil, Wendell Pritchett. Quality Assurance in US Higher Education: The Current Landscape and Principles for Reform. [New York, New York]: Ithaka, 2017. 42 p.
- Burnette, Diane M. The Renewal of Competency-based Education: A Review of the Literature. // *Journal of continuing higher education*, Abingdon, England: Routledge, Taylor and Francis, Vol. 64, 2, 2016, pp. 84-93.

C

- Cahill, Charlotte, Geri Scott, Deborah Kobes. Making Work-based Learning Work. Boston, Massachusetts: Jobs for the Future, 2016. 49 p. URL: <<http://www.jff.org/publications/making-work-based-learning-work>>
- Callan, Victor J., Genevieve Knight, Ian Malcolm, Paul King. Exploring the Benefits of Social Media in VET Programs. Adelaide, South Australia:

- NCVER, 2018. URL: <<https://www.ncver.edu.au/about/news-and-events/webinar-series2/webinar-recordings-2018>>
- Carlini, D., V. Infante. Supporting Teachers and Trainers for Successful Reforms and quality of vocational education and training: mapping their professional development in the EU – Italy, 2016. (CEDEFOP ReferNet thematic perspectives series). URL: <http://libserver.cedefop.europa.eu/vetelib/2016/ReferNet_IT_TT.pdf>
- Carlsen, Arne, Carl Holmberg, Carmen Neghina, Angela Owusu-Boampong. Closing the Gap: Opportunities for Distance Education to Benefit Adult Learners in Higher Education. Hamburg, Germany: UNESCO Institute for Lifelong Learning, 2016. 111 p.
- Chapman, Sarah, Rebecca Vivian. Engaging the Future of STEM: A Study of International Best Practice for Promoting the Participation of Young People, Particularly Girls, in Science, Technology, Engineering and Maths (STEM). Sydney, New South Wales: Chief Executive Women, 2017. 62 p.
- Choudaha, Rahul, Edwin van Rest. Envisioning Pathways to 2030: Megatrends Shaping the Future of Global Higher Education and International Student Mobility. [Place of publication not identified]: StudyPortals, 2018. 72 p.
- Coady, Maureen J. Continuing Professional Education: Enduring Challenges, New Developments, and Future Vistas. // *Journal of continuing higher education*, San Francisco, California: Jossey-Bass, Vol. 64, 2, 2016, pp. 84-93.
- Cocquyt, Celine, Nguyet A. Diep, Chang Zhu, Maurice de Greef, Tom Vanwing. Examining Social Inclusion and Social Capital among Adult Learners in Blended and Online Learning Environments. // *European Journal for Research on the Education and Learning of Adults*, Linköping, Sweden: European Society for Research on the Education of Adults, Vol. 8, 1 2017, pp. 77-101. URL:

http://www.rela.ep.liu.se/issues/10.3384_rela.2000-7426.201681/05/rela_9111.pdf>

Colvin, Richard Lee, Virginia Edwards. Teaching for global competence in a rapidly changing world. Paris, France and New York, New York: OECD/Asia Society, 2018. 35 p.

Corrigan, Margaret. Best Practice Models of Professional Development. // *Fine Print*, Springvale South, Victoria: Victorian Adult Literacy and Basic Education Council, Vol. 40, 3, 2017, pp. 8-11.

Council of Ministers of Education (Canada). Adult Learning and Education: Canada Progress Report for the UNESCO Global Report on Adult Learning and Education (GRALE) and the End of the United Nations Literacy Decade. Toronto, Ontario: CMEC, 2012. 59 p.

D

Dehnbostel, Peter, Schroeder Thomas. Work-based and Work-related Learning: Models and Learning Concepts. // TVET@Asia, 9. Chiangmai, Thailand: Regional Association for Vocational Teacher Education in East and Southeast Asia, 2017. 16 p. URL: <http://www.tvet-online.asia/9/issues/issue9/dehnbostel-schroeder-tvet9>>

Doherty, Aine. Using Reflective Online Diary Entry to Enhance Teaching, Learning and Assessment in Online Apprenticeships: Pedagogy Perspective. [Washington, District of Columbia]: [International Network on Innovative Apprenticeship], [2017]. [4] p.

Donelan, Helen. Social Media for Professional Development and Networking Opportunities in Academia. // *Journal of further and higher education*, Abingdon, England: Taylor and Francis, 2016, Vol. 40, 5, pp. 706-729.

E

European Centre for the Development of Vocational Training (CEDEFOP). Accreditation and Quality Assurance in Vocational Education and Training: Selected European Approaches. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2009. VI, 52 p.

European Centre for the Development of Vocational Training (CEDEFOP). Changing Qualifications: A Review of Qualifications Policies and Practices. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Union, 2010. 263 p.

European Centre for the Development of Vocational Training (CEDEFOP). Policy Handbook: Access to and Participation in Continuous Vocational Education and Training (CVET) in Europe. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014. 74 p.

European Centre for the Development of Vocational Training (CEDEFOP). Return to Work: Work-based Learning and the Reintegration of Unemployed Adults into the Labour Market. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2013. 138 p. (CEDEFOP working paper; 21). URL: <http://www.cedefop.europa.eu/EN/Files/6121_en.pdf>

European Centre for the Development of Vocational Training (CEDEFOP). Supporting Teachers and Trainers for Successful Reforms and Quality of VET: Mapping Their Professional Development in the EU. Thessaloniki, Greece: CEDEFOP, 2016.

European Centre for the Development of Vocational Training (CEDEFOP). Work-based Learning in Continuing Vocational Education and Training: Policies and Practices in Europe. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2015. 71 p. (CEDEFOP research paper; 49). URL: <<http://www.cedefop.europa.eu/en/publications-and-resources/publications/5549>>

European Centre for the Development of Vocational Training (CEDEFOP). European Training Foundation (ETF). United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). UNESCO Institute for Lifelong Learning (UIL). Global Inventory of Regional and National Qualifications Frameworks 2017: Volume I: Thematic Chapters. Thessaloniki, Greece: Cedefop, 2017. 125 p.

European Centre for the Development of Vocational Training (CEDEFOP). European Training Foundation (ETF). United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). UNESCO Institute for Lifelong Learning (UIL). Global Inventory of Regional and National Qualifications Frameworks 2017: Volume II: National Regions and Cases. Thessaloniki, Greece: Cedefop, 2017. 655 p.

European Commission (EC). Work-based Learning in Europe: Practices and Policy Pointers. Brussels, Belgium: European Commission, 2013. 37 p.
URL:

http://www.skillsforemployment.org/KSP/en/Details/?dn=WCMSTEST4_057845

European Commission. ET2020 Working Group on Vocational Education and Training. High-performance Apprenticeships and Work-based Learning: 20 Guiding Principles. [Brussels, Belgium]: European Commission, 2015. 80 p.
URL:

<http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=14881&langId=en>

European Training Foundation (ETF). Getting Organised for Better Qualifications: A Toolkit. Turin, Italy: European Training Foundation, 2017. 142 p.

European Training Foundation (ETF). Global National Qualifications Framework Inventory. Turin, Italy: ETF, 2013. 55 p.

European Training Foundation (ETF). Qualification Systems: Getting Organised. [Turin, Italy]: European Training Foundation, 2016. 127 p.

European Training Foundation (ETF). *Qualifications Frameworks: From Concepts to Implementation*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2012. 70 p.

European Training Foundation (ETF). *Quality Assurance in Vocational Education and Training: A Collection of Articles*. Turin, Italy: ETF, 2014. 60 p.

F

Ferreiro-Lago, Emilio, Sara Osuna-Acedo. Factors Affecting the Participation of the Deaf and Hard of Hearing in E-learning and Their Satisfaction: A Quantitative Study. // *International Review of Research in Open and Distance Learning*, Edmonton, Alberta: Canadian Institute of Distance Education Research, Athabasca University, 2017, 18(7), pp. 267-291.

Fowler, Craig. *The Boundaries and Connections between the VET and Higher Education Sectors: 'Confused, Contested and Collaborative'*. Adelaide, South Australia: NCVET, 2017. 31 p.

Franklin, Chip, Robert Lytle. *Employer Perspectives on Competency-based Education*. Washington, District of Columbia: Center on Higher Education Reform, American Enterprise Institute, 2015. II, 18 p.

G

Gekara, Victor, Alemayehu Molla, Darryn Snell, Stan Karanasios, Amanda Thomas. *Developing Appropriate Workforce Skills for Australia's Emerging Digital Economy: Working Paper*. Adelaide, South Australia: NCVET, 2017, 50 p. URL: <<https://www.ncver.edu.au/publications/publications/all-publications/developing-appropriate-workforce-skills-for-australias-emerging-digital-economy-working-paper>>

- Goodman, Joshua, Julia Melkers, Amanda Pallais. Can Online Delivery Increase Access to Education? Cambridge, Massachusetts: John F. Kennedy School of Government, Harvard University, 2016. 40 p.
- Great Britain. Department for Education (DfE). Apprenticeship Off-the-job Training: Policy Background and Examples. London, England: Department for Education, 2017. 13 p.
- Greatbatch, David, Sue Tate. Teaching, Leadership and Governance in Further Education. [Manchester, England]: Department for Education, 2018. 115 p.
- Greatorex, Jackie, Martin Johnson, Victoria Coleman. A Review of Instruments for Assessing Complex Vocational Competence. Cambridge, England: Cambridge Assessment, 2017. URL: <http://www.cambridgeassessment.org.uk/Images/375448-a-review-of-instruments-for-assessing-complex-vocational-competence.pdf>
- Guiney, Peter. E-Learning in the Workplace: An Annotated Bibliography. Wellington, New Zealand: Ministry of Education, 2015. 192 p.
- Guiney, Peter. Government and Sector-level Tertiary E-learning Initiatives: An Annotated Bibliography. Wellington, New Zealand: Ministry of Education, 2014. 204 p.

H

- Harris, Peter, Farhan Bhanji, Maureen Topps, Shelley Ross, Steven Lieberman, Jason R. Frank, Linda Snell, Jonathan Sherbino. Evolving Concepts of Assessment in a Competency-based World. // *Med Teach*, [London, England]: Taylor and Francis, 2017, Jun, 39(6), pp. 603-608.
- Head, Alison J. Staying Smart: How Today's Graduates Continue to Learn once They Complete College. [Seattle, Washington]: Project Information Literacy, 2016. 112 p.
- Hodge, Steven, Liz Atkins, Michele Simons. Towards an Epistemically Neutral Curriculum Model for Vocational Education: From Competencies to

Threshold Concepts and Practices. // *International Journal of Training Research*, Abingdon, England: Taylor and Francis, 2016, Vol.14, 3, pp. 230-243.

I

Integrating Literacy and Numeracy: Final Report. Dublin, Ireland: SOLAS, 2018. XIII, 64 p.

Isacsson, Annica. Learning with Companies (LeWiCo) through the Use of Facebook in the Context of Vocational Hospitality Education and Digital Spa Marketing. // *Nordic journal of vocational education and training*, Helsinki, Finland: Nordyrk, 2016, Vol. 6, 1, pp. 1-13.

J

Jackson, Denise, David, Rowbottom, Sonia Ferns, Diane McLaren. Employer Understanding of Work-integrated Learning and the Challenges of Engaging in Work Placement Opportunities. // *Studies in Continuing Education*, Abingdon, England: Taylor and Francis, 2017, Vol. 39, 1, pp. 35-51.

Jenkins, Andrew. Adult Learning and Qualifications in Britain. // *Journal of Education and Work*, Abingdon, England: Taylor and Francis, 2017, Vol. 30, 4, pp. 445-455.

Jossberger, Helen, Saskia Brand-Gruwel, Margje W. J. van de Wiel, Henny Boshuizen. Teachers' Perceptions of Teaching in Workplace Simulations in Vocational Education. // *Vocations and learning: studies in vocational and professional education*, Dordrecht, Netherlands: Springer, 2015, Vol. 8, 3, pp. 287-318.

K

- Kersh, Natasha, Hanna Toiviainen. Broad Research on Adult Education in the EU. [Place of publication not identified]: EduMAP, 2017. VII, 512 p.
- Kis, Viktoria. Quality Assurance in Tertiary Education: Current Practices in OECD Countries and a Literature Review on Potential Effects. [Paris, France]: [OECD], 2005. 47 p.
- Kis, Viktoria. Work-based Learning for Youth at Risk: Getting Employers on Board. Paris, France: OECD, 2016. 64 p. URL: http://www.oecd.org/edu/skills-beyond-school/Work-based_Learning_For_Youth_At_Risk-Getting_Employers_On_Board.pdf
- Knight, Genevieve, Michael White. Training and Employee Mobility in the British Private and Public Sectors. // *Applied Economics*, Abingdon, England: Routledge, Taylor and Francis, 2017, Vol. 49, 29, pp. 2861-2874.
- Korbel, Patrick, Josie Misko. Uptake and Utility of VET Qualifications. Adelaide, South Australia: NCVET, 2016. 38 p. URL: <https://www.ncver.edu.au/publications/publications/all-publications/uptake-and-utility-of-vet-qualifications>
- Krause, Karolin, Anne-Sophie Schmidt, Thomas Liebig. Making Integration Work: Assessment and Recognition of Foreign Qualifications. Paris, France: OECD, 2017. 94 p.
- Kremer, H.-Hugo. Social Media: Potentials and Challenges for Vocational Education. // *From diagnostics to learning success: Proceedings in vocational education and training*. Ed, Klaus Beck, Olga Zlatkin-Troitschanskaia, Rotterdam, Netherlands: Sense Publishers, 2013, pp. 127-140. (Professional and VET learning; 2)

L

- Latchem, Colin. Using ICTs and Blended Learning in Transforming TVET. Paris, France: UNESCO and Commonwealth of Learning, 2017. XIII, 225 p. URL: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002474/247495e.pdf>>
- Lavrijsen, Jeroen, Ides Nicaise. Systemic Obstacles to Lifelong Learning: The Influence of the Educational System Design on Learning Attitudes. // *Studies in Continuing Education*, Abingdon, England: Taylor and Francis, 2017, Vol. 39, Iss. 2, pp. 176-196.
- Leicht, Alexander, Julia Heiss, Won Jung Byun. Issues and Trends in Education for Sustainable Development . Paris, France: UNESCO Publishing, 2018. 276 p.
- Lesmond, Gayle, Susan McCahan, David Beach. Development of Analytic Rubrics for Competency Assessment. Toronto, Ontario: Higher Education Quality Council of Ontario, 2017. 31 + 32 p.

M

- Making Inclusion Work: Reaching Disenfranchised Groups through Work-based Learning. Eds. Alice Sachrajda, Emma Burnell. London, England: Institute for Public Policy Research, 2017. 123 + [2] p. (J. P. Morgan Chase New Skills at Work programme). URL: <<http://www.ippr.org/publications/making-inclusion-work>>
- Margot, Barry, Arlene Egan. An Adult Learner's Learning Style should Inform But Not Limit Educational Choices. // *International Review of Education*, Dordrecht, Netherlands: Springer Science+Business Media, Feb. 2018, Vol. 64, Iss. 1, pp 31-42.
- Matsuo, Makoto. Instructional Skills for On-the-job Training and Experiential Learning: An Empirical Study of Japanese Firms. // *International journal of training and development*, Oxford, England: John Wiley and Sons, 2014, Vol. 18, 4, pp. 225-240.

- McClarty, Katie Larsen, Matthew N. Gaertner. *Measuring Mastery: Best Practices for Assessment in Competency-based Education*. Washington, District of Columbia: Center on Higher Education Reform, American Enterprise Institute, 2015. III, 16 p.
- Meer, Marc van der, Jan Peter van den Toren, Tammy Lie. *Transforming Vocational Education: Encouraging Innovation via Public Private Partnerships*. // *Enhancing Teaching and Learning in the Dutch Vocational Education System. Professional and Practice-based Learning*. Eds. E. de Bruijn, S. Billett, J. Onstenk. Dordrecht, Netherlands: Springer, 2017, Vol. 18.
- Mehaut, Philippe. *The European Qualification Framework: Skills, Competences or Knowledge*. // *European Educational Research Journal*, Oxford, England: Symposium Journals, 2012, Vol. 11, 3, pp. 369-381. URL: <<http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.2304/eej.2012.11.3.369>>
- Misko, Josie. *Regulating and Quality Assuring VET: International Developments*. Adelaide, South Australia: NCVER, 2015. 70 p.
- Moekotte, Paulo, Saskia Brand-Gruwel, Henk Ritzen. *Participatory Perspectives for the Low Skilled and the Low Educated: How Can Media Literacy Influence the Social and Economic Participation of the Low Skilled and the Low Educated?* // *European journal for research on the education and learning of adults*, Linköping, Sweden: European Society for Research on the Education of Adults, 2017, Vol. 8, 1, pp. 103-125.
- Moldovan, Liviu. *Framework Development for European Quality Assurance in VET towards Environmentally Sustainable Economy*. // *Procedia Engineering*, Amsterdam, Netherlands: Elsevier, 2017, Vol. 181, pp. 1064-1071. URL: <<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877705817310986>>

Muehleemann, Samuel. *The Cost and Benefits of Work-based Learning*. Paris, France: OECD, 2016. 47 p. (OECD education working papers; 143). URL: <<http://dx.doi.org/10.1787/5j1pl4s6g0zv-en>>

Mulder, Martin. *Competence-based Vocational and Professional Education: Bridging the Worlds of Work and Education*. Cham, Switzerland: Springer International Publishing AG, 2016. XXXIV, 1142 p.

N

National Centre for Vocational Education Research (NCVER). *Social Media in VET Courses: Good Practice Guide*. Adelaide, South Australia: NCVER, 2017. [4] p.

National Centre for Vocational Education Research (NCVER). *Social Media in VET Courses: Good Practice Guide*. Adelaide, South Australia: NCVER, 2017, [4] p. URL: <<https://www.ncver.edu.au/publications/publications/all-publications/social-media-in-vet-courses-good-practice-guide>>

Nevin, Seamus. *Lifelong Learning: Reforming Education for an Age of Technological and Demographic Change*. Published: London, England: Institute of Directors, 2016. 27 p.

Next Generation CBE: Supporting Success for Underprepared College Learners. Boston, Massachusetts: Jobs for the Future, Jul. 13, 2016. 15 p. URL: <<https://www.jff.org/resources/next-generation-cbe-designing-competency-based-education-underprepared-college-learners/>>

Noe, Raymond A., Michael J. Tews, John W. Michel. *Managers' Informal Learning: A Trait Activation Theory Perspective*. // *International journal of training and development*, Oxford, England: John Wiley and Sons, 2017, Vol. 21, 1, pp. 1-17.

O

- Onstenk, Jeroen. Work-based Learning (WBL) in Dutch Vocational Education: Connecting Learning Places, Learning Content and Learning Processes. // *Enhancing teaching and learning in the Dutch vocational education system: reforms enacted*. Eds. Elly de Bruijn, Stephen Billett, Jeroen Onstenk. Dordrecht, Netherlands: Springer, 2017, pp. 219-243.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Getting Skills Right: Good Practice in Adapting to Changing Skill Needs: A Perspective on France, Italy, Spain, South Africa and the United Kingdom. Paris, France: OECD, 2017. 79 p.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Financial Incentives for Steering Education and Training. Paris, France: OECD, 2017. 126 p.
- Ouweland, Loth van den, Piet van den Bossche. The Impact of Values-job Fit and Age on Work-related Learning. // *International Journal of Training and Development*, Oxford, England: John Wiley and Sons, 2017, Vol. 21, Iss. 3, pp. 195-210.

P

- Palesy, Debra. Brief Classroom Training Sessions for Workplace Readiness: Are They Effective? // *Journal International Journal of Training Research*, Abingdon, England: Taylor and Francis, 2017, Vol.15, Iss. 2, pp. 119-135.
- Pilcher, Nick, Scott Fernie, Karen Smith. The Impact of National Qualifications Frameworks: By Which Yardstick Do We Measure Dreams? // *Journal of Education and Work*, Abingdon, England: Taylor and Francis, 2017, Vol. 30, Iss. 1, pp. 1-12.
- Pilz, Matthias, Roy Canning. The Modularisation Approach of Work-based VET in Scotland. // *Journal of education and work*, Abingdon, England: Taylor and Francis, 2017, Vol. 30, 7, pp. 722-730.

Plaut, Daniel; Moss, Caitlin; Jayaram, Shubha. Measuring Youth Competencies across Contexts: Lessons from Implementers on How to Adapt Soft Skills Measurement Tools. Washington, District of Columbia: YouthPower Learning, 2017. 7 p. (CSSY Community of Practice technical brief). URL: https://static.globalinnovationexchange.org/s3fs-public/asset/document/Brief_Youth_Competencies_PRINT%20FINAL.pdf?9z5I56olgaCb8A8sgA3IOrMoaJvZTfCw

Q

Quality and Qualifications Ireland. The Irish Quality Assurance Network for Vocational Education and Training (IQAVET): Collaborating for Impact in Quality Assurance: Together across Europe. Dublin, Ireland: QQI, 2017. 80 p.

R

Renta-Davids, Ana-Ines, Manel Fandos-Garrido. Evolution and Challenges of the Spanish VET System: From a School-based to a Work-based Approach. // *History of Vocational Education and Training in Europe: Cases, Concepts and Challenges*. Bern, Switzerland: Peter Lang Publishing, 2017, pp. 551-572. (Studies in vocational and continuing education; 14).

Researching Vocational Education and Training: 12th International Conference. // *Journal of Vocational Education and Training (JVET)*, London, England: JVET Conference, 12th, 2017.

Roosmaa, Eve-Liis, Ellu Saar. Adults Who Do Not Want to Participate in Learning: A Cross-national European Analysis of Their Perceived Barriers. Abingdon, England: Taylor and Francis, 2017.

Rosen, David J., Jenifer B. Vanek. Technology for Innovation and Change in Adult Basic Skills Education. // *New Directions for Adult and Continuing*

Education, San Francisco, California: Jossey-Bass, 2017, Iss. 155, pp. 51-60.

S

Schaap, H., M. F. van der Schaaf, Elly de Bruijn. Interactions in Vocational Education: Negotiation of Meaning of Students and Teaching Strategies. // *Studies in continuing education*, Abingdon, England: Taylor and Francis, 2017, Vol. 39, 1, pp. 52-70.

Schroeder, Thomas. Work-based Learning in a Virtual Work Environment: The Future of Learning? // *TVET@Asia*, Chiangmai, Thailand: Regional Association for Vocational Teacher Education in East and Southeast Asia, 2017, 9, 12 p. URL: <<http://www.tvet-online.asia/9/issues/issue9/schroeder-tvet9>>

Selwyn, Neil. Web 2.0 Applications as Alternative Environments for Informal Learning: A Critical Review. // *CERI-KERIS International Expert Meeting on ICT and Educational Performance*, Paris, France: OECD, 2007. 10 p.

Showalter, Thomas, Katie Spiker. Promising Practices in Work-based Learning for Youth. Washington, District of Columbia: National Skills Coalition and National Youth Employment Coalition, 2016. 11 p. URL: <http://www.nationalskillscoalition.org/resources/publications/file/10-4-NSC-YouthWorkBasedLearning_v4.pdf>

Singh, Madhu. Adult Learning and the Changing World of Work. Hamburg, Germany: Unesco Institute for Education, 1998. 129 p.

Singh, Madhu. National Qualifications Frameworks (NQF) and Support for Alternative Transition Routes for Young People. // *Vocational Education and Training in Times of Economic Crisis*, Dordrecht, Netherlands: Springer International Publishing, 2017, pp 3-23.

- Singh, Tracey. Collaboration between Enterprise and Public Training Organisations: Opportunities and Obstacles. Adelaide, South Australia: NCVER, 2013. 26 p.
- Smith, Aaron. Searching for Work in the Digital Era. // *Pew Research Center*, Washington, District of Columbia: Pew Research Center, 2015. 29 p. URL: <<http://www.pewinternet.org/2015/11/19/searching-for-work-in-the-digital-era/>>
- Smith, Erica, Arlene Walker, Andrew Smith. When Employers Become Training Providers: What are Some Institutional Issues? // 9th International Conference on Researching Work and Learning, Singapore: Institute for Adult Learning, 2015.
- Smith, Erica, Roslin Brennan Kemmis. Good Practice Principles in Apprenticeship Systems: An International Study. Shanghai, China: Regional Cooperation Platform for Vocational Teacher Education and Training in Asia, 2013. URL: <http://www.tvet-online.asia/issue/1/smith_brennan-kemmis_tvet>
- Steffens, Karl. Competences, Learning Theories and MOOCs: Recent Developments in Lifelong Learning. // *European journal of education: research, development and policy*, Oxford, England: John Wiley and Sons, 2015, Vol. 50, 1, pp. 41-59. URL: <<https://doi.org/10.1111/ejed.12102>>
- Stone, Cathy, Sarah O'Shea. Older, Online and First: Recommendations for Retention and Success. // *Australasian Journal of Educational Technology*, Tugun, Queensland: Australasian Society for Computers in Learning in Tertiary Education, 2018, 35(1), pp. 57-69. URL: <<https://ajet.org.au/index.php/AJET/article/viewFile/3913/1519>>
- Surr, Wendy, Sam Redding. Competency-based Education: Staying Shallow or Going Deep? Washington, District of Columbia: American Institutes for Research, 2017. 27 p.

T

Thomas, Stefan, Linda Rama, Sirma Ilijoska Trifunovska, Armen Cekic, Jasminka Cekic Markovic, Feyhan Evitan. Work-based Learning in EU Candidate Countries. Turin, Italy: European Training Foundation, 2017. 64 p. URL: <http://www.etf.europa.eu/web.nsf/pages/WBL_candidate_countries>

Tran, Ly Thi, Kate Dempsey. Internationalization in VET: An Overview. // *Internationalization in Vocational Education and Training*, Dordrecht, Netherlands: Springer International Publishing, 2017, pp 1-15.

Tran, Ly Thi, Kate Dempsey. Internationalization in Vocational Education and Training: Transnational Perspectives. Dordrecht, Netherlands: Springer International Publishing, 2017. XXIII, 255 p.

Trout, Edgar E., Stuart A. Schulman, Christoph Winkler. An Evolving Entrepreneurship Simulation as a Vehicle for Career and Technical Education. // *New directions for community colleges*, San Francisco, California: Jossey-Bass, 2017, 178, pp. 35-44.

Tuck, Ron. An Introductory Guide to National Qualifications Frameworks: Conceptual and Practical Issues for Policy Makers. Geneva, Switzerland: ILO, 2007. VIII, 68 p.

Tuckett, Alan. The Rise and Fall of Life-wide Learning for Adults in England. // *International Journal of Lifelong Education*, Abingdon, England: Taylor and Francis, 2017, Vol. 36, Iss. 1-2, pp. 230-249.

Tyler, Mark, Darryl Dymock. Continuing Professional Development for a Diverse VET Practitioner Workforce. Adelaide, South Australia: NCVET, 2017. 52 p.

V

Volles, Nina. Lifelong Learning in the EU: Changing Conceptualisations, Actors, and Policies. // *Studies in Higher Education*, London, England: Routledge, Taylor and Francis, 2016, 41 (2), pp. 343-363.

W

Welsh Government. Online Digital Learning Working Group. Higher Education And Emerging Modes of Learning: Report of the Online Digital Learning Working Group. Cardiff, Wales: Welsh Government, 2014. 90 p.

Wilson, Bryan, Sapna Mehta. Work-based Learning Policy: 50-state Scan. Washington, District of Columbia: National Skills Coalition, 2017. 28 p.
URL: <<http://www.nationalskillscoalition.org/news/blog/fifty-state-scan-of-state-work-based-learning-policies>>

Windisch, Hendrickje Catriona. How to Motivate Adults with Low Literacy and Numeracy Skills to Engage and Persist in Learning: A Literature Review of Policy Interventions.. *International Review of Education = Internationale Zeitschrift für Erziehungswissenschaft*, Dordrecht, Netherlands: Springer Science+Business Media, Jun 2016, Vol. 62, Iss. 3, pp. 279-297.

Wiseman, June, Emma Parry. Continuing Vocational Training Survey: CVTS 5. Manchester, England: Department for Education, 2017. 147 + 25 + 33 p.

Списания по професионално образование и обучение

A

Adult Education Quarterly (AEQ). 2016 Journal Citation Reports® (Clarivate Analytics, 2017). URL: <<http://journals.sagepub.com/home/aeq>>

American Journal of Distance Education, 1987 –. ISSN: 0892-3647, Online ISSN: 1538-9286. URL: <<https://www.tandfonline.com/loi/hajd20#.VzVGimOiW3o>>

Assessment and Evaluation in Higher Education. ISSN: 0260-2938, Online ISSN: 1469-297X2016. Thomson Reuters, 2016 Journal Citation Reports®. URL: <<https://www.tandfonline.com/toc/caeh20/current>>

Assessment in Education: Principles, Policy and Practice. ISSN: 0969-594X,

Online ISSN: 1465-329X. URL:

<<https://www.tandfonline.com/toc/caie20/current>>

Australian Journal of Adult Learning (AJAL), 2000 - . URL:

<<https://www.ajal.net.au/ajal-contents/>>

Australian TAFE teacher. Southbank, Victoria: AEU, 1987 -. ISSN: 0815-

3701. URL: <[http://www.aeufederal.org.au/news-media/the-australian-tafe-](http://www.aeufederal.org.au/news-media/the-australian-tafe-teacher)

[teacher](http://www.aeufederal.org.au/news-media/the-australian-tafe-teacher)>

C

Career and Technical Education Research, 2005 -. ISSN 1554-754X, Online

ISSN 1554-7558. URL:

<<http://www.ingentaconnect.com/content/acter/cter;jsessionid=a5j0ln19400cq.x-ic-live-02>>

D

Distance Education, 1980 -. ISSN: 0158-7919, Online ISSN: 1475-0198. URL:

<<https://www.tandfonline.com/toc/cdie20/current>>

E

Empirical Research in Vocational Education and Training. 2013 -. E-version

ISSN: 1877-6345. URL: <<https://ervet-journal.springeropen.com/>>

European Commission. Electronic Platform for Adult Learning in Europe

(EPALE). URL: <<https://ec.europa.eu/epale/>>

European Journal of Vocational Training. CEDEFOP, 1994 -. URL:

<<http://www.cedefop.europa.eu/bg/events-and-projects/projects/european-journal-vocational-training>>

European Lifelong Learning Magazine (Elm), 2009 -. ISSN 2489-5865. URL:

<<https://www.elmmagazine.eu/>>

H

Higher Education, Skills and Work-based Learning : The journal of the University Vocational Awards Council, ISSN: 2042-3896. URL: <<http://www.emeraldgrouppublishing.com/products/journals/journals.htm?id=heswbl>>

I

Innovation Policy Platform (IPP). URL: <<https://www.innovationpolicyplatform.org/frontpage>>

Innovations in Education and Teaching International. 2001 –. ISSN: 1470-3297
Online ISSN: 1470-3300. URL: <<https://www.tandfonline.com/loi/riie20>>

Innovative Higher Education, 1976 –. ISSN: 0742-5627, Online 1573-1758.
URL: <<https://link.springer.com/journal/10755>>

Interdisciplinary Journal of e-Skills and Lifelong Learning (IJELL). ISSN: 2375-2084,
Online ISSN: 2375-2092. URL: <<https://www.informingscience.org/Journals/IJELL/Overview>>

International Education Research Database. URL: <<https://ibdocs.ibo.org/research/>>

International Journal for Educational and Vocational Guidance, 2001 –. ISSN: 0251-2513,
e-version ISSN: 1573-1782. URL: <<https://link.springer.com/journal/10775>>

International Journal for Research in Vocational Education and Training (IJRVET), 1970 –. ISSN 2197-8638, Online ISSN 2197-8646. URL: <<http://www.ijrvet.net/index.php/IJRVET>>

International Journal of Adult Vocational Education and Technology (IJAVET), 2010 –. ISSN: 1947-8607, E-ISSN: 1947-878X. URL: <<https://www.igi-global.com/journal/international-journal-adult-vocational-education/1131>>

International Journal of Continuing Education and Lifelong Learning, 2008 - .
ISSN: 1997-7034. URL: <<https://www.informit.org/product-details/615/IJCELL/titles>>

International Journal of Continuing Education and Lifelong Learning, 2011- .
ISSN: 1997-7034. URL:
<<https://search.informit.com.au/browseJournalTitle;res=IELHSS;issn=1997-7034>>

International Journal of E-Learning & Distance Education, 2014 -. ISSN: 0830-0445, IJEDE Online 2292-8588, JDE Online 1916-6818. URL:
<<http://www.ijede.ca/index.php/jde/index>>

International Journal of Vocational and Technical Education (IJVTE), 2009 - .
URL: <<http://www.academicjournals.org/journal/IJVTE>>

International Journal of Vocational Education and Training Research, 2015 -.
ISSN: 2469-8180, Online ISSN: 2469-8199. URL:
<<http://www.sciencepublishinggroup.com/home/index>>

International Journal of Vocational Education and Training, 1993 -. ISSN:
1075-2455. URL: <<http://www.iveta.org/journal>>

J

Journal for the Study of Postsecondary and Tertiary Education (JSPTE). ISSN:
2378-5497, Online ISSN: 2378-5500. URL:
<<https://www.informingscience.org/Journals/JSPTE/Overview>>

Journal of Further and Higher Education, 1977 -. ISSN: 0309-877X, Online
ISSN: 1469-9486. URL: <<https://www.tandfonline.com/toc/cjfh20/current>>

Journal of International Students (JIS). 2011 -. ISSN 2162-3104, Online ISSN
2166-3750. URL: <<https://jistudents.org/>>

Journal of Research in International Education. 2002 -. ISSN: 1475-2409,
Online ISSN: 1741-2943. URL: <<http://journals.sagepub.com/loi/jri>>

Journal of Studies in International Education. 1997 –. ISSN: 1028-3153, Online ISSN: 1552-7808. URL: <<http://journals.sagepub.com/loi/jsi>>

Journal of Teaching in International Business. 1989 – . ISSN: 0897-5930, Online ISSN: 1528-6991. URL: <<https://www.tandfonline.com/toc/wtib20/current>>

Journal of Vocational Education and Training (J Vocat Educ Train), 1948 –. ISSN 1363-6820. 2018 RG Journal impact. URL: <<https://www.tandfonline.com/loi/rjve20>>

Journal of Vocational Education and Training, 1948 –. ISSN: 1363-6820, online 1747-5090. URL: <<https://www.tandfonline.com/toc/rjve20/current>>

Journal of Vocational Education and Training, 1996 –. ISSN: 13636820, 17475090. URL: <>

Journal of Vocational Education Research (JVER), 2000 –. ISSN 0739-3369. URL: <<https://scholar.lib.vt.edu/ejournals/JVER/>>

Journal of Vocational Education Research, 2000 – 2005. ISSN 0739-3369. URL: <<http://www.ingentaconnect.com/content/acter/jver>>

Learning Communities: International Journal of Learning in Social Contexts, 2004 –. ISSN 2202-7904, online ISSN 1329-1440. URL: <<http://www.cdu.edu.au/northern-institute/lcj>>

O

Open Learning: The Journal of Open, Distance and e-Learning, 1986 –. ISSN: 0268-0513, Online ISSN: 1469-9958. URL: <<https://www.tandfonline.com/loi/copl20#.VzVFawoiW3o>>

Q

Quality in Higher Education. London, England: Routledge, Taylor & Francis, 1995 –. ISSN: 1353-8322, Online 1470-1081. URL: <<https://www.tandfonline.com/loi/cqhe20>>

Quest. Adult Learning Australia, 2009 –. URL: <<https://ala.asn.au/quest/>>

R

Research in Post-Compulsory Education, 1996 –. ISSN: 1359-6748 Online
ISSN: 1747-5112. URL:
<<https://www.tandfonline.com/toc/rpce20/current>>

S

Studies in Continuing Education. 1978- . ISSN: 0158-037X Online ISSN: 1470-
126X. URL: <<https://www.tandfonline.com/toc/csce20/current>>

T

Tertiary Education and Management, 1995 –. ISSN: 1358-3883, Online ISSN:
1573-1936. URL: <<https://www.tandfonline.com/toc/rtem20/current>>

The Australian Journal of Indigenous Education. 1970 - . ISSN: 1326-0111,
Online 2049-7784. URL:
<<https://www.cambridge.org/core/journals/australian-journal-of-indigenous-education>>

The International Review of Research in Open and Distributed Learning, 2004- .
ISSN: 1492-3831. 2016 Impact Factor: 1.734 ©2017 Clarivate Analytics,
Journal Citation Reports®. URL:
<<http://www.irrodl.org/index.php/irrodl/index>>

The International Review of Research in Open and Distributed Learning. 2000 –
. ISSN: 1492-3831. ©2017 Clarivate Analytics, Journal Citation Reports®.
URL: <<http://www.irrodl.org/index.php/irrodl>>

The Journal of Continuing Higher Education. 1978- . ISSN: 0737-7363, Online
ISSN: 1948-4801. URL:
<<https://www.tandfonline.com/toc/ujch20/current>>

Turkish Online Journal of Distance Education, 2000 – . ISSN: 1302-6488. URL:
<<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/tojde/index>>

V

Vocational Training: Research And Realities, 2015 –. Online ISSN: 2029-8447.
URL: <<https://content.sciendo.com/view/journals/vtrr/vtrr-overview.xml>>

VOCEDplus: Free international research database for tertiary education, especially as it relates to workforce needs, skills development, and social inclusion. URL: <<http://www.voced.edu.au/pod-teaching-and-learning>>

W

Work Based Learning e-Journal International, ISSN: 2044-7868. URL:
<<http://www.wblearning-ejournal.com/currentissue.php>>

Вместо заключение

Представените в електронния сборник изследвания илюстрират постигнатите резултати от проектния екип по изграждането на „Комуникационен модел на интерактивна образователна среда за непрекъснато и следдипломно професионално и продължаващо обучение в сферата на културните и творчески индустрии“, осъществени през първия етап на проекта, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ – 2016-2018 г.

Очакваните резултати от втория етап на проекта ще бъдат публикувани в нов сборник, който да надгради научните изследвания във втора част.

**ИНОВАТИВНА ОБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА ЗА НЕПРЕКЪСНАТО
ПРОФЕСИОНАЛНО ОБУЧЕНИЕ В СФЕРАТА НА КУЛТУРНИТЕ И
ТВОРЧЕСКИ ИНДУСТРИИ**

Е-сборник

Първо издание

Съставители

*проф. дфн Иванка Янкова,
доц. д-р Румелина Василева*

Научен рецензент

Проф. д-р Иванка Павлова

Редактор

доц. д-р Румелина Василева

Предпечат

БПС ООД

Издателство *За буквите – О писменехъ*

ISBN 978-619-185-326-7